

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI SON DÖNEMİNDE
YEMEN İSYANLARININ TÜRKÜ METİNLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çiğdem ERDOĞAN

Ankara-2017

**OSMANLI SON DÖNEMİNDE
YEMEN İSYANLARININ TÜRKÜ METİNLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ**

ÇİĞDEM ERDOĞAN

TARAFINDAN

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ**

**TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ANKARA- 2017

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Adı ve Soyadı)

Enstitü Müdürü

(Unvanı

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR

AYBU/TSF
Tarih Bölümü Başkanı

(Unvanı Adı ve Soyadı)

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Süddik Çalılık
(Unvanı Adı ve Soyadı)

Ortak Danışman

Danışman

S. Çalılık

Jüri Üyeleri (ilk isim jüri başkanına ve ikinci isim ise danışmana aittir)

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR

Yrd. Doç. Dr. Süddik Çalılık

YRD. DOÇ. DR. GÜLDEN FİLİZ ÖNAL

H. Çınar

S. Çalılık

G. Filiz Önal

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı:

İmza:

ÖZET

Osmanlı Son Döneminde Yemen İsyanlarının

Türkü Metinleri Üzerine Etkileri

Erdoğan Çiğdem

Yüksek Lisans, Tarih Bölümü

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr Sıddık Çalık

Ağustos- 2017 - 123 Sayfa

Bu çalışma, Yemen İsyanlarının Türk toplumu üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Osmanlı Devleti, özellikle Batı dünyasında ‘Hasta Adam’ olarak adlandırılıp, toprakları pay edilirken kutsal yerleri koruma görevinden de geri kalmamıştır. İngilizlerin Arap milliyetçiliğini kullanan menfi politikaları nedeniyle İttihat-ı İslam (İslam Birliği) düşüncesi geçerliliğini yitirmeye başlamış, Arapların Osmanlı Devleti’ne karşı isyan girişimleri yoğunluk kazanmıştır. Osmanlı Devleti ise kutsal topraklardaki bu isyanları bastırmak için çeşitli politikalar uygulamış, bu kapsamda bölgeye Anadolu’dan çok sayıda asker ve silah sevketmiştir.

I. Dünya Savaşı’nda İttifak Bloğunda yer alan Osmanlı Devleti birden fazla cephede aynı anda mücadele sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu cephelerden biri de, İslam dinine göre kutsal kabul edilen ve Arap Yarımadası olarak bilinen bölgede yer alan toprakları, dini mekân ve sembolleri korumak için savaştığı Yemen-Hicaz cephesidir.

Bu araştırmada, Anadolu coğrafyasından Yemen’e giden Osmanlı Türk askerlerine (dönülemeyen yolda) yakılan türküler, Anadolu halkının kaygı ve acılarına bize daha yakından tanıklık etmeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yemen, İsyan, Türkü Metinleri, Kültür.

ABSTRACT
The Effects of the Yemen Revolts

Erdoğan Çiğdem

Ph.D, Department Of History

Advisor: Assistant Professor Sıddık Çalık

August- 2017, 123 pages

This work analyses the effects of Yemen Revolts on Turkish society. Ottoman Empire who was a part of Alliance countries during the World War I, had to fight on different battlefronts at the same time. One of those battlefronts is Yemen-Hicaz that Ottoman Empire fought for protecting the Holy land. While Ottoman Empire was called as a “Sick Man” by the whole world and her land was being shared, she was still trying to protect the Holy land. However, when, the World War I had finished and Ottoman Empire had been announced among the defeated countries, The Holy land was left behind. Moreover The British played a role in losing hopes in the idea of Pan-Islamism by provoking racist side of Arabs and supported the rebellion against the Empire. This study will lighten the sorrows and concerns of Anatolian people who composed songs for the soldiers gone to an unknown future in Yemen.

Keywords: Yemen, Rebellion, Folk Songs, Culture

TEŞEKKÜR

Değerli tez hocam Yrd. Doç.Dr. Sıddık alık Beyefendi ve Prof. Dr. Hüseyn ınar hocama, Tenkitleri ve Yönlendirmeleri ile Tezime değer katan çok kıymetli Yrd. Doç.Dr. Filiz Önal ve Yrd. Doç. Hamit Önal hocalarıma ve araştırmamda desteğini esirgemeyen Sadık Şanlı Beyefendiye, bu süreçte rehberliği, tavsiyeleri, tenkitleri ve destekleri için Őükranlarımı sunar, minnettarlığımı ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
1-Araştırmanın Konusu.....	1
2- Araştırmanın Gerekçesi	1
3- Problem Durumu	1
4- Çalışmanın Yöntemi	2
5- Sınırlılıklar	2
6- Literatür Bilgisi.....	2

I. BÖLÜM

YEMEN TARİHİ COĞRAFYASI

1- Yemen Coğrafyası.....	4
2- Yemen Tarihine Bakış	6
3- İslamiyet Öncesi Yemen Coğrafyası.....	8
4- Yemen Coğrafyasında İslamiyet.....	10

II. BÖLÜM

YEMEN İSYANLARI

A- Yemen İsyanlarının Genel Sebepleri.....	14
1. Yöneticilerin Tutumu.....	15
2. Avrupa Emperyalizmi.....	16
2.2. Fransızlar ve Yemen	22
2.3. İtalyanlar ve Yemen	24
3. Yahudi Misyonerlik çalışmaları.....	24
4. Osmanlı Devleti'nin Yemen'le Doğrudan Temasta Olmamasının Sonuçları.....	25

5. Araplar Arasında Yaşanan Sorunlar	26
6. Hilafet Meselesi.....	26
7. İmamların İsyana Davet Etme Faaliyetleri.....	27
8. Cihat Söylemleri İle İsyana Teşvik Etme	28
B. 1882 İsyancıları.....	29
C. 1896 İsyancıları.....	30
D. 1902 Yahya Bin Muhammed'in Şeyhliği ve İsyancıları.....	31
E. İsyancıların Bastırılmasında Dinî Anlayışın Rolü	32
F. Yemen İsyancılarının Genel Sonuçları	33

III-BÖLÜM

OSMANLI SON DÖNEMİNDE YEMEN İSYANLARININ TÜRKÜ METİNLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1. Kültürümüzde Yemen	36
2. Yemen Mahşer Yeri	40

IV. BÖLÜM

YEMEN TÜRKÜLERİ

A-RUMELİ'DE YEMEN TÜRKÜLERİ	51
1-Aliver Anneciğim Aliver Cepkenimi	51
2-Yemen Yemen Şanlı Yemen - I	53
3-YemenYemen Şanlı Yemen - II	54
B. ORTA ANADOLU YEMEN TÜRKÜLERİ	56
1- Mehralı Bey - I	56
2-Mihralı Bey Türküsü - II.....	58
3- İstanbul'dan Bindik Derya Yüzüne (Âşık Said'den).....	60
4- Kara Çadır İs Mi Tutar.....	62
5- Kışlamın Önünde Sıra Söğütler.....	64
6- Yedi Kaleminen Yazı Yazarım	66
7- Bir Alay Askerdik Bindik Gemiye (Âşık Hüseyin'den).....	69
8- Şu Yemen'de Ot Biter mi?	73
C- BATI ANADOLU YEMEN TÜRKÜLERİ.....	75
1-Asmalı Mencere.....	75
2-Bir İncecik Yolum Gider Yemen'e.....	77
D - KARADENİZ BÖLGESİ YEMEN TÜRKÜLERİ	79

1-Asker Etiler Beni	79
2-Kırat Kırat Nallı Kırat	81
E - GÜNEY, GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ YEMEN TÜRKÜLERİ ...	83
1-Yemen Ağıtı.....	83
2- Merhametsiz Padişahlar Askeri - I.....	84
3-Bir Tel Vurdum Yemen’de Gardaşma	87
4-Eledim Eledim Höllük Eledim	89
5- Havada Bulut Yok	91
6-Mardin Kapısında Kelek Bağlanmış.....	94
7-Mızıka Çalındı Düğün mü Sandın.....	95
F - BÖLGESİ TESPİT EDİLEMEYEN ANONİM TÜRKÜLER.....	97
1-Gider Oldum Tedarikim Görüldü.....	97
2-Gitme Yemen’e Yemen’e.....	97
3-Yemen’in Kahrine İrdik İrelî	99
4-Yemen Senin Çölün Kumdan	102
5-Ora Yemen Değil Yaman Bir Eldir	102
6- Yemen Çöllerinde	103
7-Yemen Bizim Neyimize.....	105
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	109
EKLER.....	112
Ek-1: Genel Hatlarıyla Ortadoğu Ülkelerini Görebildiğimiz Harita	112
Ek-2: Hudeyde ve Sana bölgesinde bazı yerleşim merkezleri arasındaki ulaşım yollarını gösterir haritadır.	113
Ek-3: İngiliz Savaş Bürosu Tarafından Çizilmiş Yemen Haritası	114
Ek-4: Mekke ve Cidde Valisi Hasib Pasa ile Abdullah Seref Pasa tarafından bildirilen ve Yemen Ordusunun muhimmat ve levazımatı.....	115
Ek-5: Yemen'deki karışıklıkların önlenmesi için alınan tedbirler	116
Ek-6: Yemen isyanlarının sebepleri ve asayişin temini için alınması gereken tedbirler	117
Ek-7: 27/54 Numaralı Belgenin 2. Nüshası	118
Ek-8: 27/54 Numaralı Belgenin Son Nüshası.....	119
Ek-9: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Yemen Haritası	120
Ek-10: Hudeyde şehrinden bir görünüm.....	121
Ek-11: Yemen Türküsünde kaleye çıkan sarp Huş geçidinden bir görünüm.....	122
Ek: 12: Huş kalesinden bir görünüm.....	123

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

C. : Cilt

s. : Sayfa

Bkz: Bakınız

B.O.A: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

ÖNSÖZ

Yemen denilince, birçok insanın aklına bu bölgenin Anadolu'dan uzaklığı ve kavurucu sıcaklığı ile bilinen coğrafyası gelir. Oysaki Türk Milletinin Yemen ile olan dini, tarihi ve kültürel bağı çok daha derindir. Yıllarca Osmanlı insanının kanı, bu topraklarda sel olup akmıştır. Yemen topraklarını imparatorluğun sınırlarının bir parçası olarak gören Osmanlı Devleti bölge savunmasına büyük bir önem vererek saltanat nüfusunun bir parçası olarak gördüğü Yemen coğrafyasını koruma görevinden taviz vermemiştir.

Tarih, bize geçmişte yaşanan olayları neden-sonuç ilişkisi içerisinde yer ve zaman göstererek açıklayan ilimdir, fakat salt anlaşma ve resmî metinler tarihi anlamlandırmak noktasında yeterli olmayabilir. Bunun yanı sıra halkın ortaya koyduğu kültürel değerleri incelerken hakikati kavramaya çalışmak geçmişi çok boyutlu anlamamızda fayda sağlayacaktır. Savaşlar, deprem, sel baskını, yangın, salgın hastalık gibi türlü felâketler sonucu insanlar canlarını, mal ve mülklerini kaybederler. Tüm bu felâketlerin acılarıyla da ağıtlar yakarlar çoğu zaman. Acıların en şiddetlisi savaşlarda yaşanır. Vatanından, toprağından yurdundan uzakta giden için de kalan için de acı dolu günler başlar. Bu acıyı yüreğinde hisseden asker yakınları, cephe de denilen 'dönülmez yola gidenler' için ağıtlar yakarlar. Her olayda, özellikle savaşlarda ayrılığın acısını da, kavuşmanın sevincini de yaşayan halktır. Bu duygulara tercüman olarak türkülerin tarihi boyutları ile birlikte bize bıraktığı izlerin anlamlandırılması gerekmektedir.

Çalışmamızda, Yemen Türküleri üzerinde yoğunlaşmamızın nedeni, Yemen'de yaşanan acı ve hüznlerin, kültürümüzde daha çok 'halk yaratıları' olarak anılan türküler yoluyla iz bırakmasından kaynaklanmaktadır. Zira geçmişte yaşayanların duygu ve düşüncelerinin izlerini taşıyan kültürel miras ve değerlerin incelenmesi, halkın gözüyle o olayları anlamamız için bize tarihî tanıklık imkânı sunar. Bu tanıklar türkülerle, şiirlerle yaşanan olayların toplum üzerindeki etkilerini bize tarihe izler bırakarak verir. Bu çalışmada bu izlerin en etkili sonuçlarından biri olan Yemen türkülerini ile tarihe tanıklık etmeye çalıştık.

Çalışmamız yoluyla, Yemen coğrafyasındaki isyanların Türk toplumu üzerinde bıraktığı etkiler incelenerek, bu etkilerin kültürümüze yansımaları izah edilmeye çalışılacaktır. Dört bölüme ayırarak ele alacağımız çalışmamızda, ilk olarak Yemen coğrafyası ve bu coğrafyanın dünya ülkeleri nazarındaki önemi üzerinde durulacak; ikinci bölümde, Yemen İsyânları ve bu isyanlara karşı alınan önlemler açıklanacaktır. Üçüncü

bölümde, Yemen İsyanlarının Türk toplumu üzerindeki etkileri incelenecek ve dördüncü bölümde ise Yemen türkülerinin metinleriyle birlikte tasnif ve analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma sırasında TRT Arşivi'ne girilerek arşivde yer alan türküler derlenmiş, türkülerin tarihi boyutlarının incelenmesi açısından Milli Kütüphane Literatür Taraması yapılarak tarihi kaynak ve kitaplar incelenmiştir. Ayrıca TRT Sanatçısı Sayın Kubilay Dökmetaş Beyefendi ile tez hocam Yrd. Doç. Dr. Sıddık Çalık'ın rehberliğinde yaptığımız sözlü röportaj türkü kaynakları taraması sırasında bize yardımcı olmuş ve araştırmamıza büyük değer katmıştır.

GİRİŞ

1-Araştırmanın Konusu

Çalışmamızın konusu Osmanlı son döneminde Yemen isyanlarının türkü metinlerine yansımalarıdır. Yaptığımız araştırma ile isyanların kültürel boyutu olan Türkü metinlerine yansımaları açıklanmıştır.

2- Araştırmanın Gerekçesi

Yemen, Osmanlı Devleti ile tarihi, siyasi ve kültürel bağları olan önemli bir coğrafi bölgedir. Bu coğrafya kutsal yerlerin korunmasında jeopolitik açıdan önem taşıdığı için Osmanlı Devleti bu bölge ile manevi değerlerin korunması için özel olarak ilgilenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra bölge ile başlayan siyasi ve kültürel bağları Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş bu bölge coğrafyasına ayrı bir önem verilmiştir. Özellikle I.Dünya Savaşı sırasında birden fazla cephede savaşan Osmanlı Devleti bu bölgeyi gözden çıkarmak yerine İsyancıların bastırılması amacı ile kısıtlı imkânlarını bölge savunmasında kullanmaktan çekinmemiştir. Bu çalışmanın yapılmasında en önemli gerekçe de kültürel bağlarımızın bu kadar güçlü olduğu bir coğrafyanın Türk halkına Yemen türkü metinleri üzerinden etkilerinin incelenerek analiz edilmesidir. Türküler o dönemin sosyolojik, siyasi ve askeri yapısı ile ilgili bilgi verirken aynı zamanda tarihte halk kültürünün yansıtılmasında da önemli bir araçtır. Yemen dendiğinde bugün bile içimizde kanayan bir yara olan bu coğrafyanın etkileri düşünülenenden daha fazladır. Biz de bu çalışmada Özellikle Osmanlı Son döneminde çıkan isyanların Türkü metinlerine nasıl yansıdığını analiz ederken, Bir taraftan Anadolu halkının gözünde bu metinlerin anlamına açıklık getirmeye çalışacağız. Yemen gerçekten sadece türkülerde adı geçen bir coğrafyamıdır? Ya da Yemen dinmeyen bir yara, bitmeyen bir hasretmidir? Bu soruların cevabına araştırmamız boyunca yapılan kaynak taramaları ve analizler ile ulaşmaya çalışacağız.

3- Problem Durumu

Osmanlı Son Döneminde yaşanan Yemen İsyancıları Anadolu halkını hangi yönlerden etkilemiştir. Bu durumun Türkü metinlerine yansımaları nasıl olmuştur?

4- Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma dört bölümde incelenecektir. Birinci bölüm Yemen tarihi coğrafyası ile bu coğrafyanın İslamiyet öncesi durumu ve Osmanlı Devleti ile Temasının sonuçlarını içeren bir giriş niteliği taşıyacaktır. İkinci Bölümde, Özellikle Osmanlı son döneminde yaşanan Yemen İsyanlarının genel sebepleri ile bu isyanlara karşı alınan önlemlerin Osmanlı Devletine etkileri ve isyanların sonuçları neler olmuştur sorusuna cevap verilecektir. Üçüncü bölümde, Yemen İsyanlarının Türk toplumu üzerindeki etkileri incelenecek ve son olarak bu etkilerin Türkü Metinlerine yansması ise teziminiz sonuç bölümü niteliği taşıyan dördüncü bölümünde ele alınacaktır. Çalışmada uygulanacak yöntem Tarihi kaynakların incelenmesi ve Türkü metinlerinin tasviri şeklinde ilerleyecektir. İncelenen kaynaklardan yola çıkılarak yapılacak tasvirler disiplinler arası bir sistematiğe akademik dürüstlüğe uygun olarak takip edilecektir.

5- Sınırlılıklar

Bu çalışmada Yemen İsyanlarının araştırılmasında kaynakça sıkıntısı yaşanmamakta fakat Yemen türkülerinin analizi bölümüne geçildiğinde halk yaratılarından meydana geldiği için bu konu ile ilgili yeterli kaynakçanın olmaması bu alanda en kapsamlı kaynağa sahip olan Trt arşivinde bulunan türkülerin derlenmesi ile sınırlı kalmıştır.

6- Literatür Bilgisi

Bu tez çalışmasında konuları bölüm bölüm farklı inceleme alanlarına ayırdığımız için kaynak kullanımımız bu noktada çeşitli olmuştur. Araştırmamızda özellikle Yemen'in siyasi ve jeopolitik konumunun etkileri ile ilgili kısımlarda Tarihi kaynaklardan faydalanılmıştır. Özellikle isyanların incelendiği bölümde İhsan Süreyya Sırma'nın yazmış olduğu "*Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları*" adlı kitabı çalışmamız sırasında büyük katkı sağlamıştır. Ramazan Balcı "*Kuşatılmış Vatan*", Zekeriyya Bican "*Azap günlerinde Harput, yemen, Sarıkamış*", Remzi Çavuş "*Hain Kim, Bir İsyanın Perde Arkası*", Abdullah Remzi Gül "*Osmanlı'nın Yemen Macerası*", Rüya Kılıç "*Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*", Kemal Mim Öke- M.Lütfullah Karaman "*Adı Yemen'dir*", Bülent Özdemir-Eftal İrkıçatal "*Bir İsyanın Kodları*", Hasan Muhiddin Paşa "*Ah O Yemen 1904 İsyanı*", Rüştü Paşa "*Ah O Yemen'dir: Yemen Hatıratı*", Asaf Tanrıku "*Yemen Notları*", Gültekin Yıldız "*Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri(1792-1918)*", şeklinde ismini saydığımız çalışma örnekleri özellikle tarihi kısımların aydınlatılmasında büyük katkı sağlamıştır. Bu kitapların haricinde kullanılan akademik makaleler ve Ansiklopediler de kavram ve terimlerin açıklanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu

Kaynaklar Şunlardır: Durmuş Akalın “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, Cengiz Çakaloğlu “Yemen İsyanı ve Redif Taburu (1905-1906)”, Mustafa Selçuk “Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası”, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü “ Osmanlı Belgelerinde I.Dünya Harbi, Cilt-1 ”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Von Joseph Hammer “ Büyük Osmanlı Tarihi.C. 2-8”, Akalın Durmuş, Yemen’de Şeyh Said Adlı Arazi Çevresinde Osmanlı-Fransız Rekabeti(1868-1912), Çakaloğlu Cengiz, 1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu, Bilgin Taner, Birinci Dünya Harbinde Arap Coğrafyasında Türk Askeri Makalesi(1914-1918), Yıldız Gültekin, Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918,Kara Kuvvetleri Makalesi, özellikle tarihi kısımların açıklanmasında bu kaynakların kullanımı söz konusu olmuştur ki diğer inceleme alanımız olan Türkü Metinlerinin incelenmesinde de analiz sırasında tarihi terimlerin açıklanması ile ilgili bu kaynaklardan faydalanılmıştır. Ayrıca son bölümümüz olan Türkü metinlerinin analizi ile ilgili daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için bu alanın araştırılmasında sınırlı kaynak kullanımı sağlanmıştır. Bu alanda faydalanılan kaynaklar şu şekildedir: Cengiz Çakaloğlu “ Mihrali Bey” , Yaşar Kemal “Ağutlar “, Salih Turhan-Abuzer Akbıyık “Yemen Türküleri”, ÖZBEK Mehmet, Folklor ve Türkülerimiz, adlı eserler ile Trt arşivi üzerinden ulaşılan türkü notaları ve Trt sanatçısı Sayın Kubilay Dökmetaş İle yaptığımız sözlü çalışma büyük fayda sağlamıştır. Kaynaklara ulaşım temini Milli Kütüphane Üzerinden yapılmış Türküler kısmında ise büyük çoğunlukla Trt arşivi kullanılmıştır. Bölgelere ayırdığımız Türkü metinlerinin cümleleri analiz edilerek tarihi açıklamaları türkü sonlarına eklenmiştir.

I. BÖLÜM

YEMEN TARİHİ COĞRAFYASI

1- Yemen Coğrafyası

Yemen coğrafyası dendiği zaman akla gelen ilk özellik Anadolu coğrafyasına olan uzaklığının yanı sıra, çölu ve dağlık alanlarının Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti döneminde birçok Türk askerine mezar olmasıdır. Bu coğrafya Hicaz yarımadasında bulunması ve zorlu coğrafi şartları ile türkülerimize de konu olmuştur. Tezimizin ana temasını anlamak için bu coğrafyayı daha yakından tanımak bizim için faydalı olacaktır.

Yemen, Arap Yarımadası'nın güneybatı köşesinde yer alır. Yemen, eski çağda Romalıların diliyle 'Arabiafelix' (Talihli Arabistan), daha sonraları Arapların diliyle 'el-Yemen es-sa'id' (Mutlu Yemen) olarak nitelendirilmiş, bugün ise Yemen Cumhuriyeti olarak adlandırılmaktadır.¹ Kızıldeniz Hint Okyanusu ve Aden körfezine kıyısı olan Yemen coğrafyasının yüz ölçümü 536.869 kilometre kare'dir. Yemen doğal özellikleri bakımından farklı bölgelere ayrılmaktadır. Tihame bölgesi yarı çöl özelliğinde düzlüklerden oluşmaktadır. Sıcak ve kurak olan bir diğer bölümü liman şehri görünümünde olan Hudeyde'dir. Aden körfesi kıyısı ise verimi az olan bir ova görünümünde olmakla birlikte, Kıyı ovasın gerisinde yükselen Yemen platosu (500-1200 metre) batı kesiminde engebeli bir yapıya sahiptir. Doğuda Umman sınırına doğru yer alan Hadramut bölgesinde ise Hint Okyanusuna ulaşan Akarsular bölgede derin vadiler oluşturarak parçalara ayırır. Yemen'in merkezi Dağlık alanlarının batısında ülkenin en yüksek dağı olan Hadur Şuayp(3750 m.) bulunur. Volkanik arazilerin geniş yer kapladığı Taiz ve İb çevreleri tarım ürünlerinin çeşitliliğinin arttığı alanlardır. Merkezi dağlık kütlenin doğu kesiminde yer alan San'a şehri ülkede kuraklıktan kaynaklı su kıtlığının en yoğun yaşandığı yerler arasındadır. Ülkede iklim enlem etkisinden kaynaklı olarak genellikle sıcaktır. Yemen Dünya'da su kıtlığı bakımından en fakir ilk 10 ülke arasında yer alır.² Arabistan yarımadasının güneyinde yer

¹ Mim Kemal ÖKE, M. Lutfullah KARAMAN, *Adı Yemen'dir*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 19.

² Halil KURT, Yemen Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt-43, 2013, s.400

alan Yemen, stratejik, jeopolitik ve ticarî bakımdan büyük önem taşır. Babül Mendeb Boğazı, Perim Adası ve Cibuti ile yakınlığı bu coğrafyanın önemini jeopolitik açıdan bir kat daha arttırdığı gibi, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasını da sağlar. Kızıldenizin kontrolünü sağlayan bir diğer önemli coğrafya ise Aden bölgesidir. Osmanlı Devleti Aden bölgesine, ilk Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa zamanında 1538 yılında gelmiş ve 1630 yılına kadar hâkimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti sonrasında bu bölgenin yönetiminin Zeydilerin eline geçmesine engel olamamıştır. Bu nedenle Yemen coğrafyası tarihte iç karışıklıkların yaşandığı bir bölge konumuna gelmiştir.³ Uzakdoğu'ya giden Avrupalıların sömürge yolları güzergâhında bulunması nedeniyle de XX. yüzyıla gelinceye kadar çeşitli karışıklık ve çatışmaların yaşandığı bir coğrafya konumunda olma özelliğini sürdürmüştür. Ülkenin kuzeyinde çöl iklimi, güneyinde ise deniz iklimi egemendir.⁴ En verimli ve yerleşim alanı olarak kullanıma en elverişli bölgesi sera'dır. Tihâme bölgesi ise, geniş kumlu arazileri içine alan verimsiz toprakları ve yazları 40 dereceye ulaşan sıcaklığı ile Yemen'in dağ sırasının etekleriyle sahili arasındaki sahrayı içine alan bölgedir. Bu bölgede neredeyse hiç yağmur yağmaz. Tihâme'nin bu kavurucu çöl iklimi türkülerimize ve hikâyelerimize de konu olmuştur. Yemen'in gerek adaları, gerek sahili, gerek ise Tihâme bölümü olabildiğince sıcaktır. Yazın, bu bölgede yer alan Hudeyde'de gölgede sıcaklık 38-40 derece olur. Açıkta ise sıcaklığın derecesi yakıcı ve yerine göre öldürücü olabilmektedir. Bu iklim koşullarına çok da alışık olmayan birçok Türk askeri, ağır iklim koşullarına dayanamayıp yaşamını kaybetmiştir. Yemen'in dağ silsilesi Aden Dağı civarından başlar, Hicaz'ın dağlık kısımları ile birleşir. Piyade Mirliva Rüştü Paşa'nın *Yemen Hatıratı*'nda bölgenin dağlık özelliği ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu nedenle hatıratın, bölge yapısı ile ilgili metnini okumak ilk ağızdan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Rüştü Paşa, memleketimizin önemli kısımlarını bildiğini fakat Yemen dağlarıyla mukayese edilecek derecede yalçın dağların, bizim coğrafyamızda olmadığını belirtmektedir. Rüştü Paşa, mezkûr hatıratında Hicri 1313 (M. 1897) kışında, yabancılarla Ermeni Meselesi'nin görüşülmesi için Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetlerini gezerek İskenderun yoluyla İstanbul'a döndüklerini, Kop'u ve Zigana'yı Ocak'ta geçtiklerini, Erzurum'da -20 derece soğuk olduğunu ve bu dağlarda o aylarda daha fazla soğuk olduğuna şüphe olmadığını belirterek, bununla birlikte

³ Durmuş Akalın, "Aden'in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'de Aldığı Tedbirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XXIX/2, 2014, s. 360.

⁴ Hasan Muhiddin Paşa, *Ah O Yemen: 1904 İsyanı*, haz. Cahit Kayra, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17.

bizim dağlarımız ile Yemen dağlarını kıyasladığında Yemen dağlarını daha dehşetli bulduğuna dikkati çekmektedir. Rüştü Paşa'nın bu tespitlerinden Yemen'in dağlık bir bölge olmasının yanı sıra askerlerimizi coğrafi anlamda nasıl çetin şartları ile yıpratmış da anlayabiliyoruz.⁵ Bununla birlikte Yemen, kimi bölgeleriyle Hicaz yarımadasının en verimli topraklarına da sahiptir.⁶ Yemen topraklarının bu verimliliği nedeni ile ona "Yemen'ül Hadra" (Yeşil Yemen) denmiştir.⁷ Yemen coğrafyasını farklı kılan özelliklerinden birisi de, özellikle bölgenin batı kısmında yoğunlaşan zengin bitki örtüsüdür. Ekonomisinde özellikle tarım ürünleri önemli yer tutan Yemen, kültürümüze "Kahve Yemen'den gelir" deyişiyle de yerleşmiş fakat bu deyiş sadece kahve ile sınırlı kalmadığı gibi, Türk halkının hayatında büyük yaralar açan Yemen maceramızın türkülerimize yansması ile de devam etmiştir. Tütün ve kahvenin ön plana çıktığı tarım ürünlerinin yanı sıra yer altı kaynakları açısından da zengin olan Yemen'de demir ve kömür yatakları da önemli yer tutar. Bu kaynaklara belli oranda petrolün de eklenmesiyle, Yemen'in yeraltı kaynakları açısından da coğrafi öneme sahip olduğu görülebilir.⁸ Ülkenin güney bölgesi (Güney Yemen), tarihte eski başkentinin adıyla, 'Aden' bölgesi olarak bilinmektedir. Ticaret yolları üzerinde bulunan bu bölge, zamanla önemi nedeniyle İngilizlerin işgal alanı içine girmiştir. Bölgede yoğun bir şekilde etkisini hissettiren kabile hayatı ve şeyhlik sistemi Osmanlı Devleti'ni bu topraklarda merkezi kontrolü sağlama konusunda sıkıntıya düşürmüştür. Devlet, farklı inanış ve mezheplerden oluşan halkın 'İmamlar' önderliğinde başlattığı isyanları bastırmak amacıyla, belirli dönemlerde Anadolu'dan birçok Türk askerini asayişini sağlamak amacıyla Yemen'e göndermiştir.⁹

2- Yemen Tarihine Bakış

Yemen tarihine bakıldığında, bu topraklarda dönem dönem farklı uygarlıkların varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Nüfusun büyük bölümünün Araplardan oluştuğu bu coğrafyada sayısı çok fazla olmamakla birlikte Hintliler, Pakistanlılar ve Somalililerde yer almaktadır. Müslümanların %70'ini Şafi mezhebine bağlı olan Sünniler oluştururken, %30'unu şii karakterli Zeydiler oluşturmaktadır. İslam öncesi Yahudileri de içinde bulunduran Arap coğrafyasına Yahudi göçleri 1950'den sonra yoğunlaşmıştır.¹⁰

⁵ Rüştü Paşa, *Ah O Yemen'dir: Yemen Hatıratı*, haz. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 56-57.

⁶ Sırma, *a.g.e.*, s. 34.

⁷ Sırma, *a.g.e.*, s. 35.

⁸ Öke, Karaman, *a.g.e.*, s. 20.

⁹ Mustafa Selçuk, "Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası", *History Studies*, C. 4, Sayı: Ankara, 2012, s. 310.

¹⁰ Halil Kurt, *a.g.e.*, s.401

İslamiyet'in ilk dönemlerine bakıldığında Medine'de Hz. Muhammed'i destekleyenlerin Yemenli olması ve Kur'an'da Yemen'le ilgili ayetlerin bulunması nedeniyle Yemen halkı "soylu bir halk oldukları" inancındadırlar. Bu dönemde Şafi mezhebine tâbî olan Sünnîler toplum içerisinde çoğunluğu oluşturmakta, ikinci sırada ise Zeydî Şîîler gelmektedir. İmamlık makamını (*İmamet peygamberlerin makamı, vasilerin mirasıdır. İmamet Allah'ın ve Resul'ünün hilafetidir.*) savunan Zeydîler, kendilerini peygamber soyuna dayandırdıkları için geçmişten itibaren devlet karşıtı çalışmaları ile dikkat çekmektedirler. Bu nedenden dolayı gerek Osmanlıların gerekse bugünkü yönetimin Yemen'i idare etmede zorlanmalarının bir nedeni de Zeydîliğe bağlanabilir. Zeydilik inancına göre halifelik Hz. Alinin soyuna dayandırılmalıdır bu nedenle saltanata bağlılığı zayıf olan Yemen'de bazı gruplar için merkezi otoriteye karşı çıkmak bir gelenek gibidir.¹¹

İmam Yahya, bu geleneğin devamını sürdüren aktörlerin başında Kasimi soyundan(*Zeydi kökenli olan Kasimi hanedanlığı*) gelmektedir ve babasına gelene kadar imamlık bu ailede değildir. Diğer imamlarda olduğu gibi, İmam Yahya ve mensupları için de Peygamber soyundan geldiği inancı vardır. Genellikle yemen tarihine bakıldığında görülen şudur ki Müslüman topluluklarında kendisini Peygamber soyuna dayandırma ve bu yolla itibar sağlama örneklerine çok sayıda rastlanabilir. İmam Yahya da daha önceki Zeydi imamları gibi Sana'nın kuzeyinde Osmanlı devletine karşı bir muhalefet başlatmıştır. Sana'nın güneyinde Zeydi anlayışının yoğunlukta olmaması nedeni ile genellikle bir sorun yaşanmazken, kuzeyinde ayaklanmalar şiddetlenerek devam etmiştir. Ancak bu dönemde Peygamber soyundan olanların bazıları dahi İmam Yahya'nın muhalefetini desteklememiştir bunun temel nedenlerinin başında ise isyan hareketleri sonucunda yaşanan topraklara müdahale edilmesi, vergilendirmelerin artması ve kuraklık sonucu ortaya çıkan kıtlık gibi sebeplerin yaşayan halkı zor durumda bırakması gibi etkenler yer almaktadır.¹²

İtalya'nın Trablus'u işgal etmesi ve ardından Balkanlar'da ortaya çıkması beklenen bir savaş durumu nedeni ile Osmanlı Devleti, İmam Yahya ile 1911'de Da'an Antlaşması'nı imzalamıştır ve bu sayede zeydiliği kullanarak Osmanlı Devletine İmam Yahya'nın sorun çıkarmasının önüne geçilmek istenmiştir. Sadece dış işlerinde ve savunmada Osmanlı'ya bağlı kalınacağı, içişlerinde, kadı ve kâtip gibi atamalarda ise Zeydîlerin bağımsız hareket

¹¹Serpil Açıkalın, Gamze Coşkun ve Sedat Laçiner, *Yemen Dosyası*, USAK Yayınları, Ankara, 2012, s. 54-55.

¹² Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 56.

edebileceğine dair karar alınmıştır. Alınan bu karar, Osmanlı Devleti'ni Yemen'de zor duruma sokmuş, Zeydî imamlar kendilerine bağımsızlık vaadi sunan Avrupalı devletler ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ni bu bölgede zor durumda bırakmıştır. Bütün bunların neticesinde Osmanlı'nın amaçladığının aksine Yemen coğrafyasındaki isyanlar dinmek yerine şiddetlenerek artmıştır.

Tarihin belli dönemlerinde Mısır, Roma, Fars, Portekiz gibi uygarlıkların yanı sıra Türklerin ve İngilizlerin, Farnsızların, İtalyanların ve bölgede çıkar sağlamaya çalışan Avrupalı Devletlerin belli dönemlerde bölgeye hâkim olma mücadelesi verdikleri bilinmektedir. Hz. Muhammed döneminde İslamiyet'i tanımaya başlayan Yemen, geçmişte de hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı öncesi İslamî dönemde ise Emeviler, Abbasiler, Eyyubîler ve Memlûkler idaresinde varlığını sürdürmüştür. Ancak Yemen, sahip olduğu jeopolitik önem nedeniyle sömürgeleştirme döneminin başlamasıyla birlikte Avrupa devletleri nazarında da önem kazanmaya başlamıştır. Zira deniz gücünün bir coğrafyaya hükmetme noktasında belirleyici olması ve bugün de önemini koruması göz önüne alındığında, Yemen'in coğrafi konumunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bunda ise Yemen'in Mısır-Kızıldeniz-Yemen hattının bir parçası olması önemli bir etken olmakla birlikte, Ümit Burnu'nun keşfi sonrasında da ülke deniz ticareti açısından önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle Afrika ve Yemen arasındaki Bab'ül-Mendeb Boğazı, bu boğaz yolu üzerindeki Perim Adaları ve Yemen'in güney limanı konumundaki Aden ayrı bir öneme sahiptir.¹³

3- İslamiyet Öncesi Yemen Coğrafyası

İslamiyet öncesi Arap toplumu; yerleşik halk (Medeni) ve göçebe halk (Bedevî) olmak üzere iki gruba ayrılmakta, güney Arapları ise çoğunlukla yerleşik bir yaşam sürdürerek Yemen, Hadramut ile bunlara komşu sahillere yerleşmişlerdir. Kuzey Arabistan'da ise İslam'ın doğduğu devirlerde halkın egemen grubu Bedevîlerdir. Bedevîlik genel olarak insanların çöl şartlarına uyumu demektir. Çöl hayatı zordur, dönemin koşullarına bakıldığında burada yaşayan bedevi halk yağma ya da ticaret yaparak geçimlerini sürdürürken varlıklarının devamını sağlamışlardır. Bu durum kabile dayanışmasını zorunlu hale getirmiştir. Bedevî toplumunda aile-kabile topluluğuna "asabe (Kan Hısmınlığı) denilmiştir. Bu bölgede büyük bir etkiye sahip olan asabiye(Aşırı Tarafgirlik, Irkçılık) kabilelerin haklı-haksız her meselede kendilerinden olanı tutmasıdır. Siyasî yapılanma ise

¹³ Açıklan, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 53.

oldukça basittir. Bedevi toplumlarında Kabileye, eşit hak sahipleri tarafından seçilen seyyid, şerif, emir veya şeyh unvanı verilen kişi başkanlık eder.¹⁴ Hammer'ın *Büyük Osmanlı Tarihi* isimli eserinde ise Bedevîlerden bahsederken,

“Hürriyet çöllerde tam manasıyla yaygındır. Arabistan ovalarının oğulları olan Bedevîler geride kalan asırlarda olduğu gibi günümüzde de bu hürriyetin geleneklerinin ilkel karakterinin binlerce yıldan beri kalmış kötülük ve faziletlerinin mührünü taşırlar. Aç arzuların yiyip bitirdiği yalancı suni bütün bu münasebetleri insandan insana hile idare eder. Bununla beraber merd, cömert, yumuşak mizaçlı ve her türlü hayalin üstünde misafirperver ve en zalim düşmanına karşı sözüne sadık olan Arap, Osmanlı karşısında birçok üstünlüğü ile seçkinleşir.”

Şeklinde belirterek, Bedevî toplumu hakkında bizlere önemli ipuçları vermiştir.¹⁵

Bu ipuçlarından yola çıkarak ulaşılan sonuç şudur ki Arap toplumunda yer alan ırkçılık düşüncesi toplum içerisinde muhalif grupların ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durum toplum düzeninin sağlamasında egemen güçleri zor duruma sokmaktadır. İslam öncesi yapı ve geleneklerin etkisi ile ortaya muhalif düşüncelerin çıkması ile birlikte kişisel çıkarları koruma gayreti, dini, siyasî ve iktisadî endişeler, yönetime karşı muhalefette önemli bir ağırlığa sahiptir.¹⁶ Eski kaynaklarda Yemen, genellikle ‘mutlu’ anlamına gelen bir sıfatla “Yemen’ül-meymün”, “Arabiyyetü’s-sa’ide”, “Arabie Heureuse”, “Arabia Felix” gibi kavramlar ile nitelendirilse de bu coğrafyanın tarihine bakıldığında sürekli iç karışıklıkların yaşanması, kabile mücadeleleri bu ülkenin pek de mutlu olmadığı konusunda bizlere büyük ipuçları verir. Bu coğrafya da var olan asabiyet kavramına bakıldığında kabile mensuplarının haklı ya da haksız kavramına takılmadan, her şartta kişinin kendi kabilesini tutması kan davalarını artırarak Arap coğrafyasının mutsuz bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur.

Birçok yazar, bu coğrafya’ya “Yemen” denmesinin nedenini, Yemen’in Kâbe’nin ‘yemin’inde, yani sağında oluşuna bağlar. Çok eski devirlere kadar uzanan Yemen tarihi, özellikle San’a, Sabâ ve Aden bölgelerinin geçmişteki uygarlıkları sayesinde büyük bir ün

¹⁴ Rüya Kılıç, *Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 32-33.

¹⁵ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 8, Kaynak & Bilgi Kitapları, İstanbul, 2010, s. 224.

¹⁶ Rüya Kılıç, *a.g.e.*, s. 34-35.

kazanmıştır. San'a'nın önemli ihraç maddesinden biri olan akik taşı da yine bu bölgeye büyük bir ün kazandırmıştır.¹⁷ Yemen'de kurulmuş olup tarihi bilinen en eski ve ünlü devletler ise Himyer, Sabâ ve Kehlâm devletleridir. Yemen ülkesi, uzun tarihi boyunca çeşitli idareler ve sülâleler tarafından yönetilmiştir.¹⁸

4- Yemen Coğrafyasında İslamiyet

Bu başlık altında Yemen'e İslamiyet'in taşınması ve bu sürecin değerlendirilmesi inceleme alanı içerisine dâhil edilmeye çalışılmıştır. Yemen coğrafyasının, Mekke'ye yakınlığı nedeni ile bu bölge halkı ile siyasi ve ticari ilişkiler yoğun olarak kurulmuştur. Hicaz halkı Yemen hakkında yoğun olmamakla birlikte kısımlenmiş olsa bilgi sahibidir. Yemen halkı ise ticaret amacı ile gittikleri Mekke ve halkı hakkında kısıtlı bilgi sahibidir. Hz. Muhammed'in İslam davetini açığa çıkarması ile Yemen halkı da Mekke'de yeni bir dinin ortaya çıktığını öğrenmekle birlikte başlarda bu dine sıcak bakmamışlardır. Yemen halkının İslamiyetle tam olarak tanışması Hicretten sonrasına dayandırılmaktadır.¹⁹ Yemen'e İslamiyet, Hz. Muhammed'in(Sav) döneminde girmiştir. Hz. Muhammed(Sav), Medine'de İslam Devleti'ni kurduğunda, Yemen İran nüfuzu altındadır ve İranlılar o dönemlerde 'Bâzân' adlı bir idareciyi Yemen Valisi olarak tayin etmişlerdir. Aslen İranlı olan bu kişi, Hz. Muhammed'in davetiyle Müslüman olmuş ve Yemen Valiliği görevini sürdürmüştür. Miladi 631 yılında Bâzân'ın vefat etmesi üzerine, yönetimi altındaki bölgeler Bâzân'ın oğlu Şehr, Ebu Musa el Eş'ari, Yâli ibn Umeyye ve Muaz ibn Cebel arasında paylaştırılmıştır. Hz. Muhammed daha sonra da Hz. Ali'yi, bölge halkını İslâm'a davet etmesi için Yemen'e göndermiştir.²⁰ Hz. Ali'nin daveti bölgede etkili olmuş ve Yemen halkı kitleler halinde İslam'a girmiştir. Sonraki süreçte ortaya çıkan Seyyidlik kavramı Adını Hz. Ali'nin takipçisi Zeyd'den alan Zeydîliğin, soyu bu çizgiden geriye uzatılan Seyyid olarak seçilmiş İmamlar'ın önderliği altında bulunanlar Sünnî Hilafet'e mesafeli kalmışlardır. Seyyid ve Şerifler İslam toplumlarında kan asaletine dayalı özel bir sosyal gruptur.²¹ Burada kan bağından kasıt Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan olmaktır.

¹⁷ Sırma, *a.g.e.*, s. 38-39.

¹⁸ Sırma, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁹ Cengiz TOMAR, Yemen Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt-43, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s.403

²⁰ Sırma, *a.g.e.*, s. 41.

²¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 32.

Yemen’de İslam hâkimiyeti Dört Halife döneminde iyiden iyiye pekişmiştir. Hz. Ebubekir döneminde Yemen bölgelere ayrılmış ve merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilmiştir. İkinci Halife Hz. Ömer zamanında ise Yemen içi siyasetinin korunması için bu bölgede önemli ölçüde etkili ve güç sahibi olan Necran Hristiyanları uzaklaştırılarak Kufe bölgesine sürülmüştür(13/634). Hz. Osman dönemi ile ilgili Yemen kaynaklarında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte Hz. Osman’ın öldürülmesinden sonra(35/656) İslam dünyasında çıkan iç karışıklıkların Yemen coğrafyasına’da sıçradığı bilinmektedir. Hz. Ali döneminde ise bazı Yemenli kabileler Hz. Ali’ye biat etmek amacı ile Medineye gelmişlerdir. Bu dönemde Muaviye ve Hz. Ali arasındaki siyasi rekabet Yemen coğrafyasında da kendini hissettirse de özellikle Halifeliğin Peygamber soyuna ait olduğunu düşünen gruplar Muaviye’nin halifeliğini tam olarak kabul etmemiş Yemen coğrafyasında Hz. Ali taraftarlarından oluşan Seyyidlik ve Zeydilik gibi kavramların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır²². Özellikle Emevi hanedanlığının himayesi altında buldukları dönemde Yemen bölgesine gönderilen valiler genellikle Emevi hanedanlığından olmakta bu valilerin ise Yemen halkına oldukça sert davrandıkları bilinmektedir. Bu nedenden kaynaklı bölgede Emevi yönetimine karşı belli dönemlerde isyan hareketleri yaşanmış bu durum Yemen coğrafyasının karışıklık içerisindeki dönemlerinin artmasına neden olmuştur. Emevi yönetiminden sonra bölgede Abbasi ve Eyyubî hâkimiyetleri de hüküm sürmüş, Abbasi yönetimi döneminde de bölgeye tayin edilen valiler Abbasi hanedanlığına mensup kişiler olmuş bu dönemde de bazı valilerin haksız uygulamaları nedeni ile isyan hareketleri artarak devam etmiştir.²³ Ülkede Yavuz Sultan Selim zamanına dek sürecek Memlûk devri de yaşanmıştır.

Diğer yandan, İslam’ın yayılışının üzerinden çok geçmeden, bölge halkı arasında Sünnî-Şii ayrımında odaklandığı görülen bir gruplaşma oluşmuş ve köken olarak şii karakterli olan “Zeydiler”²⁴ Yemen coğrafyasında büyük bir kitle tarafından benimsenmiş, özellikle Osmanlı Devleti’nin ilk döneminde San’a topraklarının merkez alındığı Kuzey bölgesinde “ İmamlık” Kavramı adı altında idari yönetimler kurulmuş ve bu yönetimler Osmanlı

²² Cengiz TOMAR, a.g.e, s.403

²³ Cengiz TOMAR, a.g.e, s.404

²⁴ Bkz. Diyanet İslam Ansiklopedisinden Cilt-44, Sayfa 326 **Zeydiliğin** İslam Hukukundaki yerini ve şartlarını incelemek konumuzun dışında kaldığı için biz bu kavramın isyanlar ile ilgili olan kısmını araştırma alanımız içerisine aldık.

Devletinin Yemen coğrafyasında sıkıntı yaşamasına neden olan isyanların sık sık yaşanmasında tetikleyici bir rol oynamıştır.²⁵

5- Yemen'in Osmanlı Devleti'ne Bağlanması

Osmanlı Devleti'ni Yemen'i almaya yönelten nedenlerin başında sömürgeci bir politika takip eden Portekizlilerin Hristiyanlığı yaymak ve deniz ticaret yollarını genişletmek düşüncesiyle Kızıldeniz'deki adalara, Arap Yarımadası kıyılarına ve Hindistan'a saldırması (XVI. yüzyıl) gelir.²⁶ Osmanlı Devleti, döneminin en büyük İslam devletidir ve Mekke'yi Hristiyan bir devlet olan Portekiz'e karşı korumayı asli görevi olarak bilmiş bir taraftan Arap yarımadasında ilerleyen Portekizlileri durdurarak bu bölgede bozulan güvenliği yeniden sağlamayı amaçlamıştır. Bu süreçten sonra Osmanlı ve Portekiz mücadeleleri yoğunluk kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, Yemen coğrafyasına oldukça önem vermiş ve Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan Mısır seferi ile Yemen Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlılara karşı direniş bittikten sonra ülkede Osmanlı düzeni kurulurken, Yavuz Sultan Selim çeşitli bölgelere Osmanlı beyleri atamak istemiş fakat mahalli yapıları ve gelenekleri tanıyan Osmanlı, Kölemen (Mısırdaki hüküm süren, Türk soyundan gelme hükümdarların bir bölümüne verilen ad) unsuru eski yerlerinde bırakmış, Osmanlı idaresine bağlılıkları daha fazla görülen Arap şeyhlerine ise bazı malî ve idarî haklar vererek, Memlük beylerine karşı bir denge unsuru oluşturmaya çalışmıştır.²⁷ 1517 yılında Memlük Devleti'ne son veren Yavuz Sultan Selim, bu sefer sonucunda Baharat yolunun güvenliğini de sağlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sırasında (8 yıl) Özellikle doğu meselelerinin çözülmeye çalışılması ve Osmanlı dini düşüncesinin sınırlarını ortaya koyacak şekilde yapılan fetihler ile birlikte siyasi ve sosyal hayatta büyük değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Memlük sultanlığına da son vererek Osmanlı Devleti'ni İslam dininin temsilcisi olarak kabul ettiren Yavuz Sultan Selim için Resmi belgelerde “ *Mekke ve Medine'nin koruyucusu (hadim 'ül Haremeyn)* “ unvanı kullanılmıştır.²⁸ Bu bilgilerden de yola çıkarak Aslında Osmanlı Devleti'nin Yemen'i topraklarını genişletmek için almadığını aksine

²⁵ Öke, Karaman, *a.g.e.*, s. 24.

²⁶ Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 54.

²⁷ Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s.197.

²⁸ Feridun EMECEN, Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt-36,Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s.414

İslam dünyasının liderliği vasfını elinde bulunduran Osmanlı Devleti'nin Mekke ve Medine'nin korunması yolunda politikalar izlediğine ulaşmaktayız.

Yemen'in coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu dinî önemi Mekke'nin anahtarı konumunda olan Yemen'in korunmasını gerekli kılan önemli unsurlardan biridir. Yemen'de Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan Osmanlı egemenliğinin tam olarak kurulması Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlamaktadır. Hindistan seferine çıkan Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşanın 30 sancak büyüklüğünde bir beylerbeylik olabileceğini belirttiği Zebid ve Aden vilayetlerinden meydana gelen bir sancak statüsünde bu bölgede hâkimiyet kurduğu bilinmektedir. Yemen coğrafyasında Osmanlı zamanında bir türlü dinmek bilmeyen isyanlara rağmen Osmanlı Devleti bu bölgede çeşitli dini, askeri ve idari yapılar inşa ettirerek bu bölgeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir.²⁹

Osmanlı Son dönemine tekabül eden 1918 yılında Mondros Mütarekesi ile Yemen coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti fiilen sona eren ve 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Osmanlı egemenliğinden tam manasıyla çıkan Yemen, kendi içerisinde bölünerek yönetim birimlerine ayrılmıştır.³⁰ Bu döneme kadar belli aralıklarla Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir; ancak Osmanlı Devleti için Yemen'i yönetmek hiç de kolay olmamıştır. Bunun en önemli nedeni, İmamlıkla yönetilen Yemen bölgesinde sık sık iç ayaklanmaların yaşanması ve bu durumun Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmasıdır. Yöneticilerin eksiklikleri ve uluslararası alanda Yemen coğrafyasının konumu isyan ve çatışmaların artmasında etkili olmuş bu coğrafya Osmanlı devleti'nin uzun yıllar uğraş alanı haline gelmiştir.

²⁹ İdris BOSTAN, Yemen Osmanlı Dönemi Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt-43, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s.412

³⁰ Cengiz TOMAR, a.g.e, s.413

II. BÖLÜM

YEMEN İSYANLARI

A- Yemen İsyanlarının Genel Sebepleri

Yemen, konum olarak dünyanın önemli stratejik noktalarından biridir. Coğrafi keşifler ile yapılan deniz seferleri sonucu Amerika ve Ümit Burnunun keşfedilmesi ile önemi artan Yemen, Avrupa ve Uzak Doğu ticaret yolu güzergâhında bulunması nedeni ile de avantajlı bir jeopolitik konuma sahiptir. Bu konumu ona avantaj sağlasa da özellikle bu yol güzergâhında sömürgelerine ulaşmak amacı ile rota belirleyen Avrupalı devletlerin çatışma alanı olmaktan kurtulamamıştır. Ümit Burnunun keşfedilmesi Avrupalı devletlere sömürgelerine ulaşma konusunda bir alternatif yaratmıştır fakat; Afrika kıtasını bir uçtan bir uca dolaşmak hem zaman açısından hem maliyet açısından Avrupalı devletlerin çıkarlarına ters düştüğü için Kızıldeniz- Yemen hattının önemini kaybetmesinin önünde bu sonucun bir engel teşkil ettiğine ulaşmamız hiç de zor olmaz. Bu durum Yemen coğrafyasının önemini korumasında jeopolitik açıdan büyük imkân sağlamıştır. Bu nedenle Avrupa ülkelerinin ortak çıkar noktası alanı haline gelen Yemen coğrafyası için büyük mücadeleler verilmiş ve günümüzde de bu çıkar çatışmaları devam etmektedir. Bu coğrafyayı bu kadar önemli kılan noktalar nerelerdir sorusuna cevap vermek yaşanan çatışmaların temelinde yatan düşünce mantığını kavramamızda daha etkili olacaktır. İlk olarak Bab'ül Mendeb Boğazı ve çevresinden başlarsak eğer, bu boğaz, Aden Körfezi'nden Kızıldeniz yönüne yapılacak olan bütün geçişleri kontrol altına almakla kalmayarak aynı zamanda Avrupalı devletlerin sömürge topraklarına geçişte bir anahtar rolündedir. stratejik bir noktadır. Boğazın bir yanında Yemen, öbür yanında ise Afrika'nın Habeşistan bölgesi (bugünkü *Etiyopya*) yer alır.

Avrupalılar ve özellikle Portekizliler, kendileri gibi Hristiyan olan Habeşistan ile sürekli irtibat halinde olarak bu coğrafyadan Osmanlı Devletini çıkarmayı amaç edinmiş bu amaç doğrultusunda misyonerlik faaliyetlerini kullanarak isyanları tetiklemeyi amaçlamışlardır. Böylece Hristiyan olan Habeşistan'ın yardımıyla Osmanlı Devletinin Hindistan İle ilişkisi kesilecek sömürgecilik faaliyeti yürüten Avrupalı devletlerin işi bu coğrafya üzerinde yapmayı planladıkları faaliyetlerin kolaylaşmasında etkili olacaktır. Bâbü'l-Mendeb

Kızıldenize geçişte önemli bir anahtardır. Bu bölgenin jeopolitik açıdan aynı ölçüde önemli kabul edilebilecek bir diğer noktası ise Perim Adası'dır. Bu ada ile birlikte diğer önemli noktalar, Yemen'in güney-batı kıyısındaki Şeyh Sa'id mevkiî ve Afrika sahilindeki Cibuti yöresidir. Bu noktaları bu kadar önemli kılan unsur Babü'l Mendeb Boğazı'ndan geçecekler için bu bölgelerin birer sığınak yeri olmasından kaynaklanmaktadır.

Yemen kıyısındaki stratejik bölgelerden bahsederken üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de Aden'dir. Ünlü İslam Tarihçisi İbnü'l-Esir'in bir rivayetinde, tarihi çok eskilere kadar uzanan Aden'in Eyyubiler döneminde de büyük bir limana sahip olduğu bu limanın ise Hindistan, Habeşistan ile Arap yarımadası arasında bir kavşak durumunda olduğundan bahsedilmektedir.³¹ Bu bölgenin stratejik noktaları arasında, Kızıldeniz'in doğu yakasındaki Moha, Hudeyde şehirleriyle Kamaran adası ve Süveyş'i de saymamız gerekir. Moha, eski tarihlerde, sadece Yemen'in değil bütün Arap Yarımadası'nın ticaret kapısını teşkil etmiştir. Karşı kıyıdaki Habeşistan ile olan ticarî ilişkiler hep Moha üzerinden yapılmıştır. Sudan ve Habeşistan tüccarları, hayvan, altın tozu, fildişi, devetüyü, ıtriyyât (parfüm) ve afyon ruhu gibi çeşitli maddeleri Moha'ya getirip satmışlar; oradan da çeşitli dokumalar ve zanaat işleri ile Hicaz'ın kıymetli taşlarını satın almışlardır. Burada alınan ve satılan malların çoğu da Kızıldeniz yoluyla Avrupa'ya kadar taşınmıştır. Hudeyde, Kamaran adası ve Süveyş bu ticaret yollarının uğrak ve konak yerleridir. Özellikle Süveyş, hareketli Kızıldeniz ticaretinin anahtarı konumundadır.

1. Yöneticilerin Tutumu

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Yemen'e gönderilen yöneticiler Yemen hakkında bilgi sahibi olmadıklarından, Yemen'e ulaştıklarında bu bölge ile ilgili durum değerlendirmesi yapamamışlardır. Üstelik bu yöneticilerin çoğu, sürgün olarak gönderildiklerinden bölgeyi iyi yönetmeyi değil de, ceplerini nasıl doldurup zengin olacaklarını düşünmüşler, bu nedenle rüşvet ve iltimasa başvurmuşlardır.³²

Yemen coğrafyasını uzun bir müddet elinde tutan Osmanlı İmparatorluğu; özellikle son dönemlerde bu bölge ile ilgili büyük sorunlar yaşamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Yemen'in toplumsal özelliklerinin yanı sıra jeopolitik öneminden kaynaklanan bazı nedenleri de vardır. Osmanlı idaresinin önemli sorunlarının başında yöneticilerin nitelikleri gelir. Son dönem idarecilerin önemli bir kısmının buraya sürgün sonucunda gitmesi ve bu

³¹ Sırma, *a.g.e.*, s. 70-71.

³² Sırma, *a.g.e.*, s. 106.

idarecilerin eğitim anlamında yeterli bir düzeye sahip olmamaları meseleleri anlama anlamında sıkıntı yaşadıkları için sorunların çözümün de de yetersiz kalmışlardır. Buraya gelen bazı valiler ise kendilerini her türlü yasa ve ahlak kuralının üzerinde görmüşlerdir. Bazı yöneticiler sorunların çözülmesinde iyi niyetli olmalarına rağmen İstanbul ile yaşanan irtibatla yetersiz kalınması sorunu yönetmeyi daha zor bir hale getirmiştir. Bunun yanı sıra meselenin vehameti üzerinde durulmayarak uyarıları göz ardı edilen, tavsiyelerine itibar edilmeyen yöneticiler de vardır.³³ Yöneticilerin şahsî çıkarları ve bu çıkar doğrultusunda devletin zararına icraatlerde bulunması sık yaşanan sorunlardan bir başkasıdır. Kolağası Hasan Muhiddin Bey'in *Yemen Raporu*'nda,

*“Yemen'in gerek Tihâme gerekse Cebel ahalisi Bedevî kabilelerinden ibarettir ve medeniyetleri pek sınırlı kalmıştır. Kıtık nedeni ile aç kaldıklarından ve hükümet memurlarının uygunsuz davranışlarıyla karşılaştıklarından ve özellikle yüzyıllardan beri bu taraflarda bir Zeydî idaresinin kurulmasına hizmet edenlerle bunlara bağlı olanlar, kendileri için pek tatlı hayaller oluşturarak ve hayallere yenildikçe silaha ve isyana sarılarak ebet müddet Osmanlı Hükümeti'ni uğraştırdıkları, birbiri peşine çıkardıkları olaylar ile sabit olmuş hakikatlerdir”.*³⁴

Denilmektedir. Bu rapordaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere yöneticilerin keyfi tutumları halkı isyanlar konusunda teşvik etmiştir. Son dönemlerde valiler adalet dağıtan makamlar olmaktan çıkmış, kanunlar görünüşte var iken uygulanamamıştır. En kötüsü memuriyette rüşvet ve yolsuzluğun had safhaya ulaşmasıdır. Devam eden yıllarda rüşvet Yemen'in karakteri haline gelmiş ve ülke bu hastalığı üzerinden bir türlü atamamıştır. Öyle ki, bazı kişiler milli menfaatleri dahi kişisel çıkarları için rüşvet karşılığı İngilizlere ve diğer yabancı unsurlara verebilmiştir. Özellikle kırsal coğrafyada olmasından ötürü ülke ve devlet anlayışı bir türlü yerleşmemiştir. Osmanlı en güçlü olduğu dönemlerde dahi bugünkü Yemen'in pek çok bölgesinde egemenlik sağlayamamış, din kardeşliği bağları da güçlü bir memleket ve ülke bağı kurmaya yetmemiştir.

2. Avrupa Emperyalizmi

Avrupa'da Rönesans sonrası süreçte 16.yy'dan itibaren Coğrafi keşiflerin etkisi ile birlikte sömürgecilik hız kazanmıştır. Bu yüzyılın başlarında bir yandan Amerika kıtası sömürgeleştirilirken aynı zamanda Afrikanın güneyinden dolaşarak İslam coğrafyası ve

³³ Açıklan, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 57.

³⁴ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

Hindistan bölgesine’de deniz seferleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle Hicaz ‘ın güneyi ve Yemen bölgesi Sömürgecilik faaliyetlerinin ilk odak noktalarından biri haline gelmiştir. Afrika üzerinden gelişen sömürge faaliyetlerinin ilk öncüleri Portekiz ve İspanyollar olurken daha sonraları Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar bu sömürgecilik yarışını büyük bir özveri ile takip etmişlerdir. Avrupa güçleri arasında Fransızlar, Almanlar, Hollandalılar hatta İtalyanlardan sömürgecilik yarışında rol alsada, dönemin en dikkat çekici güç unsuru İngilizlerdir. Sömürge siyaseti takip eden İngilizler özellikle Aden bölgesinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu bölgede bir kömür deposu yapma iznini Osmanlı Devleti’nden alan İngilizler 1839 yılında Aden’i işgal etme politikası ile de bu coğrafyada etkili olan tarih sahnesindeki rolünü güçlendirmiştir.³⁵

Tarihte önemli çıkar çatışmalarının yaşandığı Yemen coğrafyası Avrupalı devletler için hayati öneme sahiptir. Bu amaçla bu coğrafyanın güç unsurları arasında yer alan rekabetin önemli merkezi konumunda olduğunu biliyoruz. Bu doğrultuda bölgede karışıklık çıkararak işlerine geleni uygulama konusunda Avrupalı güçlerin çabaları da göz ardı edilemez bir durumdadır. Özellikle 19.yüzyılın ortalarından sonuna dek Yemen de yaşanan isyanların tek tetikleyici gücü Avrupalı devletler dersek çok doğru bir yönlendirme yapmış olmayız. Bu İsyânların bir diğer tetikleyici unsuru artan yolsuzluklar ve kahve gelirlerinin düşmesi ile Kızıldeniz limanlarından beklenen doğrultuda gelirin elde edilememesidir. Ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan halkı isyana teşvik etmek Avrupalı güçlerin işlerini kolaylaştıran önemli araçlardan biri olmuştur.

2.1. İngilizler ve Yemen

İngilizlerin dış politikada yeri geldikçe Arabî hareketlerini desteklediğini ve bu hareketin kendi varlığına tehdit oluşturmayacak ölçüde doğrudan veya dolaylı olarak büyümesinde etkili oldukları bilinmektedir. Yakın tarihe bakıldığında bile Avrupalı güçlerin modernleştirme ve özgürleştirme adı altında yer altı kaynakları bakımından zengin olan coğrafyaları işgale hazırlandıkları tarihin tekerrür ettiğine bir örnektir.. Bugün artık batıcı güçlerin özgürleştirmekten bahsettikleri bir yeri esasında işgale hazırlandıkları bilinmeyen bir durum değildir. Batılı devletler etnik ırkçı hareketleri kullanarak Milliyetçilik etkisi ile Osmanlı Devleti’ni parçalamaya çalışmış, bu konuda üstün bir özveri göstermişlerdir.³⁶

³⁵ Öke, Karaman, *a.g.e.*, s. 26.

³⁶ Ramazan Balcı, *Kuşatılmış Vatan: Sultan Abdülhamid ve Mısır*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011, s. 13-14.

Özellikle bölge coğrafyasına gönderilen ajanlar kendilerinin arap halkından ayrılmayacak mükemmellikte arap kültürüne uyum sağlaması ile dikkat çekmemiş ayrılıkçı faaliyetlerini yoğun bir şekilde uygulama ortamı elde etmişlerdir. Nitekim tam bu noktada, 1910'ların başında çıkan büyük bir isyan sırasında Yemen'e özel görevle giden bir hâkimin hatıratında geçen şu ifadeler, İngilizlerin bölge coğrafyası içerisinde yer alan söz konusu rolü hakkında daha ayrıntılı bilgileri şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“Bölgede İngilizler su gibi altın saçıyorlardı. İngiliz ve Fransızlar özelde Arap Yarımadası topraklarına göz dikmişlerdi. Balkanlar'daki topraklarımızı bizden koparmak için oralarda yaşayan Hıristiyanlar üzerinde kullandıklarına benzer yöntemleri, ajanları Araplara uyguluyor; birlik, kurtuluş bahanesiyle, aleyhimize ayaklanmaya çağırıyorlardı. Araplar arasında Müslüman kılığında çok iyi Arapça konuşan casusların dolaştığı biliniyordu. Bunlar İngiliz altını ile Arapları kandırıyor, Osmanlı'ya karşı ayaklandırıyordu. Araplardan ayırt edilemediklerinden ancak rastlantıyla ele geçirilebiliyorlardı.”³⁷

İngiltere'nin Yemen coğrafyası ile ilk teması 17. yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır. Tarihçi E. Macro, bu tarihi 1618, Harold Ingrams ise 1609 olarak belirtmektedir. Fakat İngilizlerin bu bölgeye askerî kuvvet göndermeleri ise bölge coğrafyasında etkin bir rol oynamalarını sağlayacak faaliyetlerin temelini oluşturan 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarına kadar dayanmaktadır. İngilizler ilk olarak Aden yakınlarındaki 'Abdâli' yöresi ile bağlantı sağlayarak burada bulunan yerel liderleri kendilerine çekmişlerdir. İngilizlerin sömürge siyasetinde bölge coğrafyasında yer alan konumu nedeni ile Adene neden ayrı bir önem verdiğini isyanlar konusuna girişte belirtmiştik. Bombay, Süveyş ve Zanzibar bölgesinin güvenliği için Aden'in önemli bir üs konumunda olması ve Özellikle İngilizlerin su ve kömür takviyesinde önemli bir lojistik bölge olmuştur. Aden ayrıca İngilizler için su ve kömür takviyesinin yapıldığı önemli bir lojistik merkez olması nedeni ile İngiliz politikasında önemli bir yer etmiştir. Diğer yandan, 19. yüzyılın ortalarından sonuna dek Yemen'de yaşanan iç karışıklıklar bölge coğrafyasında İngilizlerin etkilerini arttırmalarına destek sağlamıştır. Özellikle Yerel liderleri kullanarak ilerleme kaydeden İngilizler bu liderleri kendi yanına çekerken çok tedbirli bir siyaset takip etmiştir. Bölge coğrafyasına huzur ve medeniyeti götüreceğine inandırdıkları yerel liderlerin topraklarını İngilizlere

³⁷ Öke, Karaman, *a.g.e.*, s. 26.

açmaları konusunda çarpıcı örnekler vardır. Murray adındaki İngiliz komutanı, maiyetiyle birlikte Aden'e hareket ederek ve Abdâli Sultanı Ahmed b. Abdülkerim, kendisini çok güzel bir şekilde karşılayarak, topraklarını İngilizlere hediye etmiştir. 1801 yılında ise bu örneklerin devamında İngiliz Hükümetinin, 30.000 rupi değerindeki şal, saten ve kumaşı hediye olarak San'a imâmına gönderdiği ve Moha'da bir bahriye hastanesi açma ayrıcalığı elde etmiş olduğunu görmekteyiz. Bir başka örnekte İngiliz Hükümetinin Abdâli Sultanı ile yaptığı bir anlaşma sonucunda Abdâli'de ticarethaneler açarak bir Hıristiyan Mezarlığı yapma ayrıcalığını da almış olduklarına ulaşmaktayız. Daha sonraki yıllarda ise İngiltere, Hindistan-Süveyş yolununun kontrol altına alınmasındaki önemine değindiğimiz Adeni işgale hazırlanmıştır. 16 Ocak 1839 yılında ise Aden'i işgal eden İngilizler amaçları doğrultusunda uygulamaya koydukları politikaların meyvelerini toplamışlardır. Aden'in İngilizler tarafından işgalinde, Osmanlı Devleti'nin de önemli hataları olmuştur. Yayılma politikasını hayata geçiren ilk adım İngilizlerin işgalden önce, bir kömür deposu yapmak için Aden'de bir yere yerleşme izni konusudur ki bu konuda Osmanlı Devleti gereken izni vermiştir. Bu şekilde Aden'e iyiden iyiye yerleşen İngilizler, zaman geçtikçe oraya asker yığmış ve bu şekilde şehri ele geçirmekte zorlanmamışlardır. Bir sonraki adımda para ile yanlarına çektikleri şeyhler vasıtası ile buraya tamamen hâkim olmuşlardır. Aden'in işgalinin ardından jeopolitik açıdan önemli olan Bab'ül Mendeb Boğazı ve Perim Adasını da Osmanlı Devleti'ne ait hiçbir hâkimiyet işareti yok bahanesiyle işgal etmişlerdir. Aden bölgesine yerleşen İngilizler bu işgaller ile yetinmeyerek Yemen coğrafyasında özellikle kuzey ve doğu yönünde işgallerini sürdürmüş ve verim açısından önemli toprakları ele geçirmek amacı ile hamlelerine devam ederek her türlü çareye başvurmuşlardır. Bu amaçla Arap kıyafetine bürünerek, Arapça konuşarak halkı aldatıp bağımsızlıklarından söz ederek onları kandırmış asıl amaçları olan sömürgecilik faaliyetlerini masumane bir şekilde halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Arap halkına verdikleri bağımsızlık sözlerinin temelinde yatan asıl amaç kendi sömürgelerine giden yolları güvence altına alarak kendi çıkarlarını korumak olmuştur³⁸. İngilizlerin bütün gayesi, Arap-İslam âlemini, Türk-İslam Hilafetine karşı ayaklandırarak bu bölgedeki çıkarlarını hayata geçirmektir. Kendi siyasetlerine alet etmek üzere, İslam'ın kutsal topraklarını ele geçirmek ve Müslümanların hamisi görünerek, onları Türklere karşı ayaklandırmak amaca giden yolda araçtır. Bunun içindir ki İngiltere, halife olmak üzere Sultan Abdülhamid'in yerine Mekke Şerifi'ni teklif etmişlerdir. Arap toplumunun saltanata olan bağlılıklarını engellemek amacı ile de şeyhleri

³⁸ Sırma, *a.g.e.*, s. 88-89.

korur pozisyonda görünerek onları kendi yanlarına çekmeleridir. Bu yolla İngilizler Osmnalı Hilafetini sarsarak bütün İslam dünyasına hâkim olmayı da amaç edinmişlerdir.³⁹ İngilizler bir taraftan, geniş topraklar üstünde yetkisi olan şeyhleri her yıl belli bir kira ödemek kaydıyla İngiliz otoritesine biat etmeye ikna etmişlerdir, İngilizlerin bu politikalarından fayda sağlamak isteyen bazı şeyhlerin daha çok kira alabilmek için Osmanlı'ya savaş açıp oradan yeni topraklar alarak gelirlerini artırmaya çalıştıklarında karşılaşılan örnekler arasındadır. İhsan Süreyya Sırma bu duruma arşivlerden çok canlı bir örnek vermektedir:

“2 Ekim 1880 tarihinde, Dali Şeyhi Emir Ali Mukbil ile İngiltere'nin Aden'deki temsilcisi G. R. Goodfellow arasında yapılan antlaşmada, İngiliz Hükümeti'nin Ali Mukbil'e her yıl 50 dolar vereceği, bu ödemenin altı ayda bir 25 dolar şeklinde olacağı ve bunun babadan oğla geçeceği belirtilmektedir. Buna karşılık İngiltere, Ali Mukbil'in bölgesini yönetecek ve kontrolü altında bulunduracaktı. İngilizlerin teşvikiyle, Ali Mukbil bu sefer Osmanlı topraklarına tecavüz ederek, oraları da İngilizlere satmak istemiştir. İngilizlerin Aden'e girmeleri ve Yemen'in geri kalanına yayılmaları çok kolay olmuştur. Çünkü ülke içeriden çürümüştür. Rüşvet ile toprak elde etmek dahi mümkündür.”⁴⁰

İngilizlerin bu faaliyetlerini göz önünde bulundurarak ulaşılabilecek sonuçlar şu şekildedir. İngiliz Hükümeti Yemen'de bir taraftan para karşılığı destek satın alarak diğer bir taraftan yerel halkı kullanmış Osmanlı devletine karşı olumsuz propaganda faaliyetlerini yürüterek bu coğrafya da bilinçli bir karalama politikası uygulamıştır. Özellikle Halifelik kavramını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak Hilafeti Türklerin elinden alma politikasına girişen İngilizlerin Yemen politikasında önemli etkenlerden biri de halifelik kavramı olmuştur. II. Abdülhamid'in dış politika da hilafetten yararlanma politikası İngilizleri fazlasıyla rahatsız etmiş ve bu rahatsızlıktan bir süre sonra halifeliğin altını oyma çabaları başlamıştır. Bu süreçte İngilizler kendi etkilerini yaymak için Türklerin aslında gerçek Müslümanlar olmadığını, dini Türklerden kurtarmak gerektiği propagandasını yaymaya başlamışlardır. Yemen gibi bir coğrafyada dinin etkisinden yararlanmadan siyaset yürütmek çabaların sonuçsuz kalmasında temel nedenlerden biridir. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise şu sonuca ulaşılmaktadır Osmanlı kendisinden binlerce kilometre uzakta olmasına rağmen bu toprakları elden çıkarmayı hiç düşünmemiştir. Çetin

³⁹ Sırma, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁴⁰ Sırma, *a.g.e.*, s. 90-91.

savaşların yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'nın zorlu şartlarında dahi sınırlı olanaklarını Yemen'in savunması için kullanmaktan çekinmemiştir. Bu durumun bir nedeni aslında bu coğrafya'nın dini olarak bağlayıcılığının olması ve Osmanlı'nın gözünde Yemen'in Mekke ve Medine'nin korunması yolunda bir üs görevi görmesidir.

Kutsal toprakların korunmasını sadece dinî duygularla sınırlandırmak konunun anlaşılması konusunda net bir karşılık değildir. Bir diğer savunma hususu stratejik kaygıları da barındırmaktadır. Hicaz'ın yabancı güçlerin eline geçmesi Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu halifelik makamının Osmanlı Devleti'ne zarar verecek ölçüde kullanılmasına ortam hazırlayarak stratejik açıdan bu topraklarda sağladığı himayeyi sarsacak bunun sonucunda jeopolitik anlamda stratejik bölgelerimizin elden çıkması kolaylaşacaktır. Bu amaçla İngilizler bu bölgeye ayrı bir önem vermiştir. Dinin etkilerinin bu ölçüde önemli sonuçlar ortaya koyması açısından İngilizlere karşı Osmanlı'nın Hilafetin Siyasi otoritesini kullanamayacak olması önemli bir sonuçtur, Mekke ve Medine'yi de kaybetmiş bir Osmanlı'nın İngilizlerin işini nasıl kolaylaştıracağı konusunda yorum yapmak yanlış olmayacaktır. Yemen'in coğrafi önemini de göz önünde bulundurursak bu coğrafyanın doğal bir kale olduğu Osmanlı Devleti'nin böylesine önemli bir coğrafyayı kaybetmesinin sadece kutsal toprakları tehdit altına sokmakla kalmayarak Arap dünyasının ve Anadolu'nun tehdit altına girmesine de yol açacağı muhtemel bir diğer sonucudur. Güney Yemen'den karaya ayak basacak bir düşmanı Arabistan Yarımadası'nın derinliklerinde durdurmak kolay olmayacaktır. Bu nedenle Yemen bir tür savunma hattı gibi görülmüştür.⁴¹ İngilizler de bu savunma hattını kırmak amacı ile Arap halkını kışkırtarak onların Osmanlı yönetimi yanında yer almalarına engel olmuşlardır. Bu arada İngilizlerin oluşturduğu Kızıldeniz devriyeleri çok önemli işler yaparak İngiltere aleyhinde yapılan hareketlerin engellenmesine çalışarak Bu çerçevede Osmanlı birlikleri ve limanları arasındaki deniz irtibatı sekteye uğratılmıştır.⁴²

Osmanlı Devletinin Yemen'den çekilmesinden sonra değeri Yemen halkı tarafından daha iyi anlaşılmıştır. Gerek İngilizler, gerekse Yemenli yöneticilerin uyguladığı olumsuz siyasi politikalar, Kardeş kavgaları ve birkaç kişinin dar çıkarları için on binlerce insanın feda edilmesi rastlanılan sonuçlar arasındadır. Osmanlı Devleti ardı arkası kesilmeyen isyanlara

⁴¹ Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 60.

⁴² Bülent Özdemir, Eftal Irkıcıtal, *Bir İsyanın Kodları*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s. 141.

rağmen Yemen'e modern anlamda birkaç idarî kurum da getirmiştir⁴³Mali, adli ve idarî alanda Yemen de bayındırlık faaliyetlerine verilen önemin yanı sıra eğitimin geliştirilmesi için de çalışmalar yapılmıştır. Özellikle II. Abdülhamit döneminde Yemen'de eğitime çok önem verilerek ilkokullar açılmıştır. Eğitim alanında sancak merkezlerinde Rüştîye ve İdadiler açılırken kaza ve nahiyelerde sıbyan mektepleri kurulmasına öncülük edilmiştir. San'a'da Darümuallimat ve sanat merkezleri kurularak güzel sanatların geliştirilmesine de katkı sağlamıştır. Yemen coğrafyasında pek çok kurum o dönemde bile günümüzde olduğundan çok daha iyi durumdadır.⁴⁴ Özetle, Osmanlı Yemen'de kendisinin kurtuluşunu eğitimde görmüş, bu alanda yatırımlar yapmış ancak bu hamlelerini tamamlamaya nefesi yetmemiştir.

2.2. Fransızlar ve Yemen

19. yüzyılın sonlarında Avrupalı devletlerin sömürgecilik yarışında Fransızlar da kendi payına düşen hisseleri almayı amaçlamışlardır. Güç rekabetinin yaşandığı bu coğrafyada Arap bölgesinin ele geçirilmesinde casusların çalışmalarına önem verilmiştir. Bu amaçla, bölgeye Arapçayı çok iyi konuşan sosyolog ve iktisatçılar gönderilerek, halkı Osmanlı yerine Avrupalı güçleri tercihe ikna etmeye çalışmışlardır. Batılı sömürgeci güçler Osmanlı'nın güç kaybettiği propagandasını yaparak dağıttıkları altınlarla ekonomik güçlerini ispat etmeye çabalamış ve 'böl, parçala, yut' politikası doğrultusunda ajan faaliyetleri ile Ortadoğu'ya casuslar göndermişlerdir.⁴⁵ Jeopolitik yönden büyük bir öneme sahip olan Yemende yukarıda da belirttiğimiz üzere sömürgecilik yarışında geri kalmak istemeyen Fransızlar da ilgilenmiş ve bölgede İngiltere'nin güçlenmesini istememişlerdir. İngiltere'nin sömürgelerine giden yol üzerinde söz sahibi olarak bu bölgeyi denetim altına almak ve coğrafyanın anahtarını ellerinde bulundurmakta Fransızların önemli amaçları arasındadır. Bu nedenle Fransa'da öteki ülkeler gibi bölgeye seyyahlar göndermekle işe başlamıştır.⁴⁶ Fransızlar Yemen'i sadece maddî yönden değil kültürel yönden de sömürmek amacına girişmiş ve bölgeye kitap ve broşürler götürüp, Batı kültürünü bölge halkına kabul ettirmeye çalışmışlardır. Fransız misyonerlerinden C. Fayein'in sözlerinden yola çıkarak dinin misyonerlik faaliyetlerinde bir engel teşkil ettiği bilgisine ulaşmaktayız. Fayein'e göre Batı kültürünü reddedenler Kur'an eğitiminden geçmiş olanlar arasından çıkmaktadır. Fayein, Yemen'de memleketinin (Fransa) kültür elçisi gibi olduğunu, kadın

⁴³ Açıklın, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 61-62.

⁴⁴ İdris Bostan, *a.g.e.*, s.412

⁴⁵ Remzi Çavuş, *Hain Kim: Bir İsyanın Perde Arkası*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

⁴⁶ Sırma, *a.g.e.*, s. 83.

olmanın kendisine daha fazla avantaj sağladığını belirtmiştir. Bir Fransız atasözünde bir şeyi sunuş biçiminin, verilen şeyden daha önemli olduğuna değinilmektedir. Bu şekilde kadın ve çocukları muayene için kolayca haremlere girip araştırma yapan Fayein, Müslüman erkekleri muayene ederek de onların bir Avrupalı kadını yakından tanımlarını sağlamıştır. C. Fayein sömürgecilikte, özellikle bilme, anlama ve saygı duyma ve sevmenin önemi üzerinde durmuş her sömürgecinin bu hususları göz önünde bulundurması gerektiğine vurgu yapmıştır. Fransız sömürgeci politikasının bir diğer metodu aslında İngiliz politikasına benzemektedir. Bu politkanın içeriğine bakıldığında Fransızlar kendi devlet adamlarını, halka kurtarıcı ve adalet sever olarak tanıtmıştır.⁴⁷ Fransa'nın sömürü amacı ile özellikle göz diktiği bölge, Yemen'in güney-batı burnunda bulunan ve Bâb'ül-Mendeb Boğazı'na hâkim, Şeyh Said denilen stratejik açıdan önemli olan bölge bugün Yemen'de Kızıldeniz'in sahile bakan kısmında yer alan jeopolitik açıdan önemli bir noktadır.⁴⁸ Fransızlar Burayı kömür deposu yapmak için bir müddet işgal etsede (1840), Osmanlı Devleti'nin hak iddia etmesi ve oraya asker göndermesi sonucu Şeyh Said'den ayrılmak zorunda kalmışlardır (1871). Fransa, bu stratejik noktada bütün Kızıldeniz trafiğini kontrolü altına alarak geçiş yolları üzerinde himaye kurma mantığına uygun bir politika takip etmiştir. 1896 yılında Fransız Hükümeti, Şeyh Said bölgesinde hak iddiasına devam etse, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede iyiden iyiye yerleşmesi bu iddianın önünde bir engel olmuştur. Bu durum, Fransız hükümetinde çekişmelere yol açmıştır bu durumun sebebi Şeyh Said bölgesinde Osmanlı himayesinin Fransız çıkarlarına ters düşmesidir. Fransızlar bu bölgenin 1912'lerde İtalya'nın bombardıman ettiği sıralarda bile, Türklere değil de kendilerine ait olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Şeyh Said'in stratejik önemi, iki büyük sömürgeci güç olan Fransız-İngiliz rekabetine de neden olmuştur. Fransa, Perim Adasında himaye kuran İngilizlere karşı Şeyh Said limanını ele geçirmeye çalışarak bir alternatif yaratmayı ve İngiliz kuvvetlerinin bu stratejik nokta üzerindeki varlıklarını sarsmayı amaçlamıştır.⁴⁹ Fransa'nın Yemen coğrafyasında üzerindeki istekleri bugün de devam etmektedir. İki ülke arasında 2005'de Bab'ül-Mendeb Boğazı'nın kontrolü için bir askerî işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Son dönemde Yemen ile Fransa arasındaki

⁴⁷ Sırma, *a.g.e.*, s. 84.

⁴⁸ Durmuş Akalın, Yemen'de Şeyh Said Adlı Arazi Çevresinde Osmanlı-Fransız Rekabeti(1868-1912), Tarih İncelemeleri Dergisi, XXX/1, 2015, s.2.

⁴⁹ Sırma, *a.g.e.*, s. 85.

ilişkilerin temelinde diğer devletlerde olduğu gibi El-Kaide tehlikesine karşı işbirliği ve Yemen ile Somalî arasında yoğunlaşan deniz korsanlığı ile mücadele vardır.⁵⁰

2.3. İtalyanlar ve Yemen

Yemen'in jeopolitik yönden olan önemine bakıldığında bu coğrafya ile sadece Fransız ve İngilizler değil İtalyanlarda ilgilenmiştir. Mehmed Emin Paşa, İtalyanların bu ilgilerini daha iyi anlamamızı sağlayan -İhsan Süreyya Sırma'dan nakil ile belirttiğimiz- *Hatırat*'ında,

“Yemen sahilleri bölgesinde Moha'ya yakın bir sahili, İtalyanların bir şeyhe akçe vererek satın aldıkları iddiasında bulundular idiyse de, vilayet tarafından muvafakat gösterilmediği ve mana olunduğunu belirterek İtalyanların ümidini kesip, ancak casusları vasıtasıyla Hicaz ve Yemen sahillerini ve Yemen derûnuni keşf etmiş olduklarından bir vakt-i fırsatta lüzum gördükleri sahili ve adayı zapt etmek amacıyla olduklarını” belirtmiştir. Mehmed Emin Paşa'nın bu sözleri yapılacak işgallerin habercisi gibi olmuş tam da söylenildiği üzere İtalyanlar 1911-1912 Türk-İtalya savaşında Şeyh Said ve çevresini bombardıman ederek boş buldukları yerleri işgale girişmişlerdir. Amaç İngiliz ve Fransızlar gibi Orta Doğu siyasetinde söz sahibi olarak bu bölge üzerinde yer alan siyasette büyük bir güç unsuru olmaktır. İtalyanlar, Yemen coğrafyası üzerindeki bu emellerine diğer batılı devletlerin yaptığı gibi misyonerlik faaliyetlerini kullanarak ulaşmayı amaçlamıştır. Türklere başkaldıran yerli halka yardım ederek ve Zeydî imamlarının 1891 isyanında yardımcısı olmuş Gian Battista Rossi adında bir görevliyi San'a'ya destek amacı ile göndermişlerdir. İtalyanlar sömürü politikalarını gerçekleştirmek için, elde ettikleri Yemen dışındaki Arapları da kullanmaktan çekinmemiş Çoğu Hristiyan olan bu ajanlar aracılığıyla diğer Arap ülkelerinin de Yemen isyanını desteklemelerini sağlamışlardır ki bu ajanlardan en önemlisi Hudeyde'deki İtalya konsolosluğu tercümanı Katolik Halil Yusuftur.⁵¹

3. Yahudi Misyonerlik çalışmaları

Hristiyan misyonerlerinin Yemen coğrafyasındaki etkileri üzerinde durduk fakat bu başlık altında Yahudi misyonerlik faaliyetlerinin de Yemen sorununda nasıl bir rol oynadığı üzerinde duracağız. Yahudi misyonerleri de Yemen meselesinde rol alan önemli aktörlerdir. Yemen coğrafyasında varlıkları çok eskilere dayanan Yahudiler, özellikle

⁵⁰ Açıklan, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 62.

⁵¹ Sırma, *a.g.e.*, s. 87.

San'a şehrinde sanatla uğraşarak varlığını sürdüren bir topluluk olmuştur.⁵² Yemen'e giden Yahudi misyoner seyyahların planladığı asıl amaç diğer Avrupalı devletlerin sömürgecilik gayesinden ziyade olduğu bu topraklarda varlıklarını sürdürecekleri bir devlet olan İsrail'in temellerini atmaktır. Bu amaç doğrultusunda 1730 yılında Yemen'e giden iki Yahudi bilgin, Kudüs'teki Yahudi okullarının desteklenmesi amacı ile kitap satarak Yemen Yahudilerinden para toplamışlardır. Bu iki bilgin, aynı zamanda onlara kutsal toprakların son durumu hakkında bilgi vererek XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, bütün dünya Yahudilerinin Filistin'e toplanması faaliyetinin başlangıç ateşini yakmışlardır. Kudüs Hahamı Ya'akov Saphir'in 1858 ve 1859 yıllarında Yemen'e yaptığı gezi bu amacın gerçekleşmesi doğrultusunda yapılmış, sonuç olarak ilk Yemen Yahudi kafilesi 1882'de Kudüs'e varmıştır. Bunu diğer Yahudi göçleri takip ederken Yemen Yahudilerine Filistin bölgesinde Kutsal Toprak alma düşüncesi aşılınmış bu şekilde Yahudi ırkı Filistin topraklarında iyiden yiye kök salmıştır. Nitekim Yemenli Yahudiler, bu konuda duyduklarını, 1882'de Yemen'e giden Avusturyalı bir Yahudi misyoneri olan Siegfried Langer'e anlatmışlardır. Gizli yapılan Yahudi misyoner faaliyetlerini, Alliance Israelite Universelle, Zionist Organisation ve diğer Yahudi örgütleri maddi anlamda destekleyerek yönetimini sağlamışlardır. Yemen Yahudileri üzerinde dinin etkileri kullanılarak onları Mesih'in gerçekten geldiğine inandırmış, böylece Filistin coğrafyasına yapılan göçlerin artarak desteklenmesi sağlanmış bu göçlerin devamını yeri geldikçe İngiltere ve Amerika gibi büyük dünya güçleri kendi çıkarlarını sağlama amacıyla desteklemişlerdir.⁵³

4. Osmanlı Devleti'nin Yemen'le Doğrudan Temasta Olmamasının Sonuçları

Osmanlı Hükümeti Yemen'in uzak coğrafyası nedeni ile doğrudan temas kurmakta güçlükler yaşamıştır. Bu durum yaşanan sorunların zamanında öğrenilmesini geciktirmiş ve sorunların çözümü karşısında alınacak tedbirlerin uygulanış kısmında gecikmeler yaşandığı için alınan önlemler yeterli etkiyi göstermemiştir. Dönemin Osmanlı yönetim merkezi Bâb-ı Âli, Yemen hakkında herhangi bir hususu öğrenmek isterse, Serasker'e müracaat etmiş; aranılan husus Serasker'e gönderilen telgrafnamelerden araştırılmıştır. Bu da işlerin aksaması sonucunu ortaya çıkarıştır ki bu işlerin aksamasının geri dönüşleri sık sık yaşanan isyanlar ile kendisini belli etmiştir.⁵⁴ Bu süreçte ayrılıkçı cemiyetler

⁵² Sırma, *a.g.e.*, s. 101.

⁵³ Sırma, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁵⁴ Sırma, *a.g.e.*, s. 111.

faaliyetlerini rahatlıkla yürütmüşlerdir. Nitekim sömürgeci devletlerin Osmanlı'ya karşı Arap Milliyetçiliğini yeşertmede daha etkin oldukları da görülmüştür.⁵⁵

5. Araplar Arasında Yaşanan Sorunlar

Araplar birbirleriyle ve kınşularıyla iyi geçinme konusunda daima sıkıntılar yaşamıştır. Onlar karşı gelemeyecekleri, başa çıkamayacakları kuvvetlere boyun eğerken bile sadık ve itaatkâr görünülerinin altında yatan nihai amaç kendi çıkarları olmuştur.⁵⁶

Diğer yandan, Yemen'in gerek Tihâme gerek ise Cebel ahalisi Bedevî kabilelerinden ibarettir ve bu kabilelerin medeniyetlerini ilerletmeleri konusunda çok fazla sıkıntı yaşadıkları bilinmektedir. Bu kabileleri isyana teşvik eden nedenlerin başında Yemen coğrafyasında sık sık yaşanan Kıtık, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden hükümet memurlarının uygunsuz davranışları, özellikle yüzyıllardan beri bu taraflarda bir Zeydî idaresinin kurulmasına hizmet edenlerle bunlara bağlı olanlar, bu halk için bağımsızlık iddiaları ile tatlı vaatlerde bulunmuşlar bu vaatlerin gerçekleşmediğini gören arap topluluğu silaha ve isyana sarılarak fırsatını buldukça ard arda isyanlar çıkarmış ve bu İsyancılar Osmanlı Hükümetini coğrafyayı himaye konusunda sıkıntıya düşürmüştür.⁵⁷

6. Hilafet Meselesi

İngiltere, Araplarla Türkler arasında çatışmaların yaşanmasında halifelik meselesini sık sık kullanarak çıkarlarına uygun bir süreç takip etmiştir. Başlarda hilafet isteği çok masum bir istek gibi görünmüş, fakat zamanla işin içerisine Arap milliyetçiliğini kullanmaya çalışan Avrupalı devletler dâhil olmuştur. Asıl amaç, hilafet meselesi değil bölgenin sömürgeciler lehine yeniden düzenlenmesidir. Bu hilafet meselesi ve yanı sıra yürütülen milliyetçilik propagandaları ise daha çok İngiliz ve Fransız sömürgesi altına giren bölgelerde değil de, Osmanlı yönetimi altında olan bölgelerde işlenmiştir.⁵⁸ Bu amaçla Yemen isyanlarının çıkartılmasında, Hilafet oldukça istismar edilen bir konudur. Bilindiği üzere, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden (1517) sonra hilafet Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Özellikle Avrupalı devletler bu durumu kullanarak Osmanlı hilafetinin aslında doğru olmadığını Hilafet kavramının Arapların soyunda olması gerektiğini ve Osmanlı'nın bunu haksız bir şekilde elde ettiği propagandası Araplar arasında destek bulmuştur. Aslında burada planlanan asıl amaç Osmanlı Devleti'ni bu coğrafyada zor duruma sokarak hilafet meselesi

⁵⁵ Çavuş, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁶ Asaf Tanrıku, *Yemen Notları*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965, s. 46.

⁵⁷ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁸ Çavuş, *a.g.e.*, s. 69.

ile oyalanan Arapları destekliyormuş gibi görünen batılı güçlerin işlerini kolaylaştırmaktan başka bir şey değildir. Araplar arasında bir Türk düşmanlığı başlatmak bu şekilde kolay olacaktır. Bu iddiada bulunan batılı güçlerin temelleri sağlam bir tez ortaya koymalarında kullandıkları en önemli koz da halifenin mutlaka Kureyş soyundan gelmesi gerektiğini, Osmanlıların ise böyle olmadıklarını ileri sürmeleridir. Hilafet unvanını, siyasî anlamda ve özellikle İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanları ayaklandırmak için en çok kullanılan Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in, hilafet iddiasında bulunmakla kâfir olacağı görüşü yine ajanlar tarafından ortaya atılmış ve Müslümanların II. Abdülhamid'e tâbi olmamaları amacıyla yapılmıştır. Bu görüşleri yaymaya çalışan ajanlar özellikle 19. yüzyılda, Arap dünyasında bu fikri yayma faaliyetlerine girişmiş, Arapları Türklere karşı kıskırtarak isyanları teşvik etmişlerdir. Bu ajanlardan en etkili olanı Victor Berard, daha ileri giderek, batılı güçlerden gelecek maddi destekle Osmanlı hilafeti aleyhinde farklı bir halife adayının satın alınmasını önermiştir. Bu propagandalar Pan-Arabizm ideolojisini doğuran başlıca sebeplerden biridir ve Yemende çıkan isyanların temelinde de bu politika vardır.⁵⁹ Yemen'deki bazı isyancıların İsyan etmekle kalmayıp, aynı zamanda, Hilafet iddiasında da buldukları görülmektedir. Bir arşiv belgesinde, "*İmam Yahya, bütün Arap kabilelerinin kendisini halife olarak tanımalarını istemektedir*" denilmekte, Yemen İsyancılarından olan İmam Yahya'dan bu şekilde bahseden belgenin devamında ise hilafet merkezinin İstanbul'dan alınıp, Mekke'ye götürülmek istendiği de anlaşılmaktadır.⁶⁰

7. İmamların İsyana Davet Etme Faaliyetleri

İsyancı şeyhler, davalarını halka kabul ettirmek için hocaları kullanmıştır çünkü halk hocalara herhangi birinden daha fazla değer vermektedir. İsyana davet eden bu hocaların normal süreçte de halkın dini işleri ile ilgilenmesi kendilerinden şüphe edilmesinin önüne geçmiştir. Bu hocalar fıkıhla uğraşan kişiler oldukları için onlara 'Fukahalar' denmiştir. Nasıl ki Seyyidlere hürmet varsa Fukahalar da halkın hürmet gösterdiği önemli bir tabakadır. Halkı yönlendirme konusunda hürmet edilen Fukaha istediği isyanı teşvikle yetinmemiş, bu süreçte gerekli olan parayı da halktan toplamışlardır. Yemen coğrafyasında özellikle Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında yapmaya çalıştığı düzenlemelerden bahsetmiştik. Osmanlı bu coğrafya da tutunabilmenin yolunun eğitimden geçtiğine inanmaktadır. Eğitim seviyesi düşük toplumları dini kullanarak yönlendirmek Batılı güçlerin en büyük kozlarından biridir aslında. Bu coğrafya da İmamın hükmettiği halk, eğitim seviyesi düşük

⁵⁹ Sırma, *a.g.e.*, s. 130-131.

⁶⁰ Sırma, *a.g.e.*, s. 133.

olduğundan onun her emrine itirazsız uyararak dediğini yapmıştır. Bizde bu durumu göz önünde bulundurursak Osmanlı Hükümetinin eğitime verdiği önemin altında yatan sebepleri daha iyi görebiliriz. İmamların halk üzerinde bulunan manevi nüfusları da Osmanlı otoritesinin bölge coğrafyasında zorlanmasının olumsuz etkilerinden biridir, bu nedenden dolayı Osmanlı otoriteleri, İmam'a olan bu bağlılığı, Halife'ye çevirmek konusunda yeterli başarıyı sağlayamamıştır.⁶¹ Osmanlı yönetimi bu coğrafya da büyük yaralar almış, kayıplar üst üste yığılmış ve otoritesi sarsılmıştır. Sarsılan Osmanlı otoritesinin düzeltilmesi için, savaş borularının çalındığı Balkanlardan ve Anadolu'dan büyük miktarda Türk Askeri Yemen'e sevk edilmiştir.⁶²

8. Cihat Söylemleri İle İsyana Teşvik Etme

İmamların dini duyguları kullanarak halkı nasıl isyana teşvik ettiklerini yukarıda yer alan başlıkta gördük fakat bu isyanları halka kabul ettirirken İslama uygun koşulları nasıl sağladıklarını da bu başlık altında göreceğiz. İmamlar İsyanların Cihat olduğu düşüncesini halka kabul ettirmeye çalışmışlardır bu durumda şöyle bir düşünce akla gelmekte Peki Osmanlı Devleti'de Müslüman bir ülke Cihat kavramı farklı dini güçlere karşı yapılan savaşların temelinde yatan bir düşüncedir. İmamlar kendisi gibi Müslüman olan bir başka güce bu politikayı uygularken nasıl zorlanmamıştır asıl verilmesi gereken cevaplardan biri de budur. İşte tam olarak burada Mezhep çatışmaları devreye girer farklı mezhebe mensup güçler diğerine karşı kazanılan savaşları cihad olarak adlandırmaktan çekinmemiştir. Çünkü İsyancıları Seyyid İdris olsun, İmam Yahya olsun veya onun babası Hemidüddin olsun, her üç dini-siyasî lider de bu metoda başvurarak bu cihadı kendi mezhepleri Zeydilikçe farz olarak görmüşlerdir. İmamet vazifesinde bulunan şahsın da cihad yapmakla sorumlu olduğuna kendilerini inandırmışlardır.⁶³ İsyanı teşvik eden şeyhler bu anlayışı zorlanmadan kabul ettirerek cihadı meşrulaştırmak için Ayet ve hadislere başvurmuş, Kur'an'ın bazı ayetleriyle Hz. Peygamber'in hadislerini öne sürerek, davalarının haklılığını ispatlamak istemişlerdir ⁶⁴ Yemen'deki isyancı liderlerin, hilafet davasını gütmekle yetinmeyip, başka iddialarda da bulduklarını kaynaklardan öğreniyoruz. Mehdilik de bunlardan bir tanesidir. Mehdilik sıfatı da, sırf isyanı meşru göstermek ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkartmak için ortaya atılmıştır. "Nitekim Beyt-i Münit köyünde Umranlı Seyyid Kasım el-Mahzi, Mehdilik iddiasında bulunmuştur. Seyyid Kasım,

⁶¹ Sırma, *a.g.e.*, s. 137.

⁶² Abdullah Remzi Gül, *Osmanlı'nın Yemen Macerası*, ISBN: 978-975-01330-1-5, İstanbul, 2009, s. 3.

⁶³ Sırma, *a.g.e.*, s. 139.

⁶⁴ Sırma, *a.g.e.*, s. 143.

Mehdiliğini ileri sürünce bunu fırsat bilen Sevdeli Seyyid Yahya b. Abdurrahman da kendisinin “Mehdinin Veziri” olduğunu iddia etmiştir”.⁶⁵ İsyancı şeyhler isyanlarını gerçekleştirirken olabildiğince Osmanlı Devletini küçük düşürmeye ve halk katında olan itibarlarını azaltmaya çalışmışlardır. Amaçları ellerinden geldiğince halkı İstanbulda’ki halifeye karşı kıskırtarak nefret ateşlerini körüklemektir. Şeyhler özellikle Osmanlı son döneminde ordunun iyiden iyiye zayıfladığı ve hükümetin eski gücünün kalmadığı propagandasını yaparak Osmanlı ordusunun gayrimüslimler karşısındaki yetersizliğine dem vurmuş, bu nedenle kendini savunmakta bile bu kadar zorlanan bir hükümetin Yemen coğrafyasında etkin olamayacağını ve yapılan yardımların kesileceği söylentilerini yaymışlardır. Bu şekilde halkı isyana davet etmişlerdir. Bu şeyhlerden bir örnek verecek olursak Muhsin Şiharinin çalışmaları kayda değerdir. Muhsin Şihari halkı bir mezhep karmaşasına sürükleyerek Osmanlı Devletinden soğutmuştur. Şeyh Abdullah ise Türk düşmanlığını arttıracak faaliyetler yürütmüş ve halkı Osmanlı devletinden koparmaya çalışmıştır. Bir mektubunda halka hitaben Türkler için “*icrasından çekinilmeyen münkerât*” diye bahsetmiş ve “*ahali hakkında edinilen bilgi malûmunuzdur*” diyerek bu mektubun devamında da, “*bu şekilde (münkerât)*⁶⁶ *işleyenlere karşı cihâd etmek gerektiğini*” işlemiştir.⁶⁷

Bu şeyhlerden bir başkası ise Türklerin görgü kurallarından da yoksun olduklarını iddia ederek bu konuda şunları söylemiştir: “*Onlar [Türkler] ne büyüğün ne küçüğün kadrini bilmezler... Onların Allah’a isyanları meydanda, gayr-ı kâbil-i inkârdır. Emvâl-i müslimîn gasb, erbâb-ı şân ve şeref tahkir, ahkâm-ı ilâhiyyetebdîl edildi. Helâl ile haram belli değil. Küfürleri zâhir oldu. İbâda’llah, bu kavm-i dalâletkârin ile cihad için bana muâvenet ediniz.*” Şeyhlerin isyan için kullandıkları başka bir metod da, kendilerini kurtarıcı olarak halka kabul ettirmeye çalışmalarıdır.⁶⁸

B. 1882 İsyanları

Yemen’in gerek Tihâme gerekse Cebel ahalisi Bedevî kabilelerindedir. Kıtlık nedeni ile aç kaldıklarından ve hükümet memurlarının uygunsuz davranışlarıyla karşılaştıklarından ve özellikle yüzyıllardan beri bu taraflarda bir Zeydî idaresinin kurulmasına hizmet edenlerle bunlara bağlı olanlar, kendileri için pek tatlı hayaller oluşturarak ve hayallere

⁶⁵ Sırma, *a.g.e.*, s. 147.

⁶⁶Bkz, Münkerat; İşlenmesi Şeraiçe uygun görülmeyen şeyler
Prof.Dr. İsmail Parlatır, Osmanlıca Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara, 2009, s.1184.

⁶⁷ Sırma, *a.g.e.*, s. 151.

⁶⁸ Sırma, *a.g.e.*, s. 153.

yenildikçe silaha ve isyana sarılarak ebet müddet Osmanlı Hükümeti'ni uğraştırdıkları, birbiri peşine çıkardıkları olaylar ile sabit olmuş hakikatlerdir. 1882 tarihine kadar ahalinin elindeki silahlar birtakım kaval tüfekler idi. O tarihten sonra Osmanlı askerlerinden aşırıdıkları ve dışarıdan kaçak olarak sağladıkları silahlar ile kabileler kısmen silahlanmış ve 1889 olaylarında bunların cüretlerine bu gibi silahlar kuvvet katmış, bu tarihlerde Zeydilerin yaktıkları fesat ateşi pek müthiş bir patlama yapmış ve Saltanat Merkezi'nce vakit geçirmeden hazırlanan kâfi kuvvetlerle az zamanda Hudeyde'ye yetişilmiş ve Müşir Devletli Ahmet Fevzi Paşa eliyle fesat ateşi bastırılmıştır.⁶⁹

C. 1896 İsyamları

Yedi yıl sonra 1896 olaylarını çıkaran fesatçıların hemen hepsinin yeni silahlarla teçhizatlandırıldığı, olaylara vakıf kişilerin raporlarından anlaşılmaktadır. Hasan Muhiddin Bey'in *Yemen Raporu*'nda bu olaylar şu şekilde anlatılmıştır:

“O tarihte de başlangıçta o Müşir'in yüksek gayretiyle ve ayrılmalarından sonra yerine geçen Müşir Devletli Abdullah Paşa Hazretleri'nin çabalarıyla isyan edenler dağıtılmış ve yenilmişlerdi. 82 ve 96 olaylarının çıkmasına neden olan Esseyid Mehemed Hemiduddin, Osmanlı Devleti'nden yediği bu iki darbeye ikaz edilmişse de fesatçılık maksadından vazgeçmemekle birlikte derhal kurtuluş yoluna dönmüştü. Yani eşkıyalıkla elde edemediği şeyi anlaşma yoluyla sağlamak hayaline düşmüştü. O tarihlerde Yemen'de bulunmayıp olan bitenleri bilirkişilerden öğrenip not ettiğimden Semehatli Ebu'l-Hüda Hazretleri'nin mahdumu Atûfetli Hasan Halid Beyefendi Hazretleri'nin başkanlığında gelen heyetin Yemen'e varışları ile ilgili vaziyeti tamamıyla bilmiyor isem de bu iş yüzünden olmadığını öğrendim. Hasan Halid Bey'in Seyyid Ahmet Kasım Hemidüddin ile buluşup görüşmesi o adamlara istediklerini almak konusunda hayli ümit vermiş ve bu ümidin tesiriyle hayatlarının sonuna kadar emniyeti bozacak hareketlere girişmek cesaretini gösterememişlerdi; fakat bekleme süresi uzayıp maksatları yerine gelmeyince yine istek havasını değiştirmiş ve herkes fesada ve isyana neden olarak Yemen mezâlimini göstermiş ise de Seyyid, yaşı ilerlediği ve bir taraftan da yakalandığı hastalığın azması nedeniyle isyan hareketine vakit bulamadan vefat etmiştir.”⁷⁰

İsyamların genel olarak nedenlerine bakıldığında Zeydî imamlarının peşinde koşan halkın dine dayandırılan sebeplerle imamların maddi ve iktidar çıkarlarına alet oldukları

⁶⁹ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

⁷⁰ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 27.

görülmektedir. Osmanlı idaresini bu bölgede istemeyen imamlar çıkarları doğrultusunda yabancı devletler ile işbirliği yaparak isyanlar çıkartmışlardır. Bu isyanlar Osmanlı Devletini uğraştırmış Yemen bölgesinde otoritesinin sarsılmasına neden olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti kutsal yerlerin korunması konusunda takip ettiği siyaseti her şeye rağmen ağır bedeller ödeyerek sürdürmüştür.

D. 1902 Yahya Bin Muhammed'in Şeyhliği ve İsyanları

Hasan Muhiddin Paşa'nın *Ah o Yemen: 1904 İsyanı* isimli hatıratında yer alan Yemen notlarında, Seyyid Yahya bin Mehemmed Hemididdin Hicri 1320 yılı Nisan ayı içerisinde babasının yerine geçtiği ve ondan haylice servet devraldığı gibi, genç ve dinç olduğu ve şöhret düşkünü olduğuna dair bilgileri öğreniyoruz.⁷¹ Asaf Tanrikut'un *Yemen Notları*'nda ise Yemen Valiliği ve Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tayin edilen Mirliya Mehmed Ali Paşa'nın, vilayet ve ordu merkezi olan San'a'ya geldiği ve 8 Mayıs 1326 (21.05.1910) tarihinde işe başladığına yer verirken, Paşa'nın gelişinden bir süre sonra Hudeyde-San'a arasındaki ambarlardan San'a'ya çok miktarda mühimmat getirtmeye ve Ağır Topçu Kalesi içinde derin kuyular kazdırtıp bunları da hububatla doldurtmaya başladığına ulaşıyoruz. Notların devamında yer alan "*Biz Türkler bazı toplantılarımızda Paşa, İmam Yahya'nın kötü niyetini mi sezdi, yoksa her ihtimale karşı ihtiyatlı bulunmuş olmak için mi böyle yapıyor diyorduk*" satırlarından var olan durum hakkında daha fazla çıkarım yapmaktayız.⁷²

İmam Yahya, Kasimî soyundan gelmektedir. Diğer imamlarda da var olan İmam Yahya ve halefleri için de Peygamber soyundan geldiği inancı vardır. Bu yolla Müslüman topluluklar buldukları coğrafya da itibar sağlamayı amaç edinmişlerdir. İmam Yahya da daha önce babasının yaptığı gibi San'a'nın kuzeyinde Osmanlılara karşı bir isyan hareketinin başlatılmasında etkili olmuştur.⁷³ Hasan Muhiddin Paşa, hatıratında dönemin koşullarından bahsederken San'a'nın güneyinde herhangi bir sorun yaşanmadığını fakat kuzeyinde ayaklanmaların olduğunu belirtmiştir. İmam Yahya otoritesini halka kabul ettirmek konusunda başlangıçta zorlanmıştır çünkü Zeydî Mezhebi'ne göre o makama geçenlerin birtakım özellikleri arasında savaşçı da olmaları gerekmektedir. İmam Yahya ise bu vasıfların kendisinde var olduğunu halka kabul ettirecek çareleri aramış ve bu amaç

⁷¹ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 28.

⁷² Asaf Tanrikut, *a.g.e.*, s. 52.

⁷³ Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, *a.g.e.*, s. 56.

doğrultusunda otoritesini güçlendirmek amacı babasının döneminde elde edilen para, silah ve cephaneye dayanarak fesat ve eşkıyalık gösterilerine girişmiştir. Bu süreçte birkaç yıl süren kıtlık ve pahalılık nedeni ile geçimini tarımla sağlayan binlerce insan açlıktan ölmüştür. Bu mecburiyet ortamında işsiz kalan ve açlık çeken halk eşkıyalığa yönelmiş ve vergilerin çokluğu ile memur ve asker zulmünü bahane ederek birçoğu eşkiyalığı araç haline getirmiştir. O sırada Müşir Abdullah Paşa ayrılıp vilayete Tefvik Bey, vali ve ordu kumandanlığına da Ferik Tefvik Paşa atanmışlardır. Kumandan Tefvik Paşa, artmakta olan fesadın ve eşkiyalığın yok edilmesi ve ortadan kaldırılması konusunda bilirkişilerin anlattıklarına itimat ederek ve geçmiş olaylardan ibret alarak Yemen'in vaziyetini derhal Yüksek Makamlara hakiki önemiyle arz etmiş olsa, duruma dikkat çekmiş olabileceği belirtilmektedir. Ancak böyle yapmamıştır. Bu durumu iyi değerlendiremediği gibi burada eşkıyalık faaliyetlerine girişenleri Anadolu'da ortaya çıkan eşkıya çetelerine benzeterek ve çıkış yolu gösterene çıkışarak üç, dört, nihayet beş taburla asayişi yerine getiririm sanmıştır. Aylarca bütün çabalarını bu yolda yürütmüştür. Arada bir bazı kıtaların küçük başarılarını parlak şekilde anlatarak hakikat dışı fikirlerle olanı biteni nakletmiştir. Bu haller Saltanat Merkezi'ne vaziyet hakkında hakiki ve doğru bir fikir vermediği gibi, vilayetin bazı doğru açıklamalarını da önemsiz bıraktırmaya neden olmuştur. Bir süre sonra San'a-Hudeyde, Taaz-San'a yollarının kesilmesi ve telgraf hatlarının tahribi için eşkıyanın girişimde bulunduğu haberi alınmış ve Osmanlı'ya itaat eden kabileleri de kendi taraflarına aldıkları anlaşılmıştır.⁷⁴ Hatıratında yer alan bilgiler, İmamlık kavramının Yemen'de yarattığı sorunları daha net görmemizi sağlarken bu sorunların çözümünde erken önlemlerin alınmamasının olumsuz sonuçlarını da gözler önüne sermektedir.

E. İsyanların Bastırılmasında Dinî Anlayışın Rolü

19. yüzyıl Yemen isyanlarının çoğu padişah II. Abdülhamid (1876-1909) devrinde yaşanmıştır. İsyanlar II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra da devam ederken I.Dünya savaşı sırasında verilen kayıplara Yemen coğrafyası da eklenmiştir. Yemen isyanlarını önlemek amacı ile Osmanlı Hükümeti birçok askeri, siyasi önlemlerin yanı sıra eğitim alanında yaşanan düzenlemeler ile de bu coğrafyada sukuneti sağlamak istese de dini kullanmadan bu amaçların büyük bir kısmını gerçekleştirme konusunda sıkıntı yaşamıştır. Sultan II. Abdülhamid yalnız Yemen'de değil, imparatorluğa bağlı olan veya olmayan bütün İslam âleminde dinî-siyasî bir otorite figürüdür. Onun amacı, Anadolu dışındaki tüm Müslümanları kendisine bağlamaktır ve bu amaca ulaşmak için Hilafet

⁷⁴ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

unvanından faydalanarak *Panislamizm*(*Bütün islam ülkelerinin bir siyasi birlik altında toplanması*) politikasını takip etmiştir.⁷⁵ Takip edilen bu siyasetteki asıl amaç, padişahın hilafet makamını kullanarak kendisine karşı girişilecek isyanlar karşısında önlem almaktır. Fakat ilerleyen süreçte Panİslamizm politikası amacına ulaşamamış, Avrupalı devletlerin kışkırtmaları ile Arap toplumunun ayaklanarak Osmanlı Devleti'ninin bu bölgede himayesini sarsması politikanın amacına ulaşmadığının göstergesidir.

İsyanların artarak devam etmesindeki bir diğer gelişme de, Zeydî imamlarının davalarına haklı bir görüntü vermek ve kendi amaçları doğrultusunda kamuoyu oluşturmak için ayet ve hadisleri delil göstermeleridir. Sultan Abdülhamit de aynı yola başvurarak İmam'ın yanlış yolda olduğuna ve ulü'l-emr olan Osmanlı Hilafeti'ne itaat etmek gerektiğine ayet ve hadisleri delil getirdiğini görmekteyiz. Bu hadislerin bir örneği aslında yapılan isyan hareketlerinin engellenmesi doğrultusunda çarpıcı bir örnektir. Paylaşılan bir hadis örneğinde şu sözler yer almaktadır “ *Kim mü'min kardeşine, << ya kafir>> derse, kafir olur*”. Bu söze bakıldığında zeydi imamlarının faaliyetleri ile Osmanlı hilafetini engellemeye çalışmalarında cihat anlayışı gözetmelerinin önüne geçilmek istenmiş İslam dünyasının ayrı bir bütünü parçaları olmadığı izlenimi ortaya konmuştur.⁷⁶

F. Yemen İsyanlarının Genel Sonuçları

Tarihi çok eski devirlere dayanan Yemen coğrafyasının tarihi öneminden bir önceki bölümlerde bahsettik fakat yaşanan bu isyanların genel sonuçları nasıldır bu başlık altında değerlendirmesini yapacağız. Yemen Osmanlı Devleti'nin kanayan yarası olmuştur. Bu coğrafya Devlet'e menfaat sağlamadığı gibi onun bütçesini de büyük ölçüde sarsmıştır. Fakat Osmanlı Devleti bu coğrafyadan vazgeçmek yerine onun korunması görevini üstlenmiş ve yabancı güçlere karşı büyük bir direniş göstermiş bu direniş sırasında binlerce askerini Yemen'in çorak çöllerine gömmüştür.⁷⁷ Askerlerin çoğu daha önce alışkın olmadıkları bir coğrafyada ya hastalıktan yahut savaşta çarpışmalardan ötürü şehadet şerbetini içmiştir. Uzun Yıllar dinmeyen isyanlar nedeni ile Yemen'e giden askerlerin çoğu vatanına geri dönememiştir.⁷⁸ I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıralarda Osmanlı kuvvetlerinin Çanakkale'de ve Basra'da İngiliz ordularına karşı üstünlük sağlaması sonrasında ortaya çıkan Şerif Hüseyin İsyanı Osmanlı'yı zor duruma sokarken İngiltere'yi

⁷⁵ Sırma, *a.g.e.*, s. 165.

⁷⁶ İhsan Süreyya SIRMA, *age*, s. 172.

⁷⁷ İhsan Süreyya SIRMA, *age*, s. 195.

⁷⁸ Turhan, Akbıyık, *a.g.e.*, s. 34.

rahatlatmıştır. Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin yüksek komiseri Sir McMahon'un yazışmaları sonunda Mekke'de 10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin önderliğinde resmen bir ayaklanma daha başlamıştır. Askerî açıdan Şerif Hüseyin güçlü değildir. Aynı bölgede Osmanlı Devleti ile ilişkileri iyi olan İbn-i Reşid ve İbn-i Suud gibi liderlerin yönetiminde çok sayıda Arap kabileleri vardır. Ancak Lawrence başta olmak üzere İngiliz subaylar tarafından komuta edilen atlı birlikler Hicaz Demiryolu hattına baskı düzenleyerek Osmanlı Ordusu'nun ikmal yollarını sabote etmişlerdir. Bütün Arap liderleri bağımsızlık hususunda hareket etmek istedikleri için Şerif Hüseyin'in 1916'da ilan ettiği krallığını Hicaz dışında hiçbir Arap kabilesi kabul etmemiştir. Araplara verilen bağımsızlık sözlerine rağmen savaş sırasında 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanması Araplar üzerinde büyük hayal kırıklığı yaratmış, bundan birkaç gün sonra Rusya'da idareyi ele geçiren Bolşeviklerin gizli Sykes-Picot anlaşmasını açıklamaları Şerif Hüseyin ve diğer Arap liderlerini şaşkına çevirmiştir. Araplar beklentilerini karşılayamamış, bir de kurulması planlanan bir Yahudi devletinin temellerinin atılması Arapların takip ettikleri politikadaki yanlışlıkları ortaya koymuştur.⁷⁹ I. Dünya Savaşını müttefikleriyle birlikte kaybeden Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Yemen'deki Osmanlı birliklerinin silah bırakması gerekmiştir fakat Vali Mahmut Nedim Bey bu konuda emir İngilizler eliyle geldiği için bu emre inanmak istememiş silah bırakmamak için uzun süre direnmiştir lakin 15 Kasım 1918 günü, San'a İmam Yahya'ya teslim edilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti 2.900.000 askeri silâh altına alarak dört yıl süren savaş boyunca 253.000'i Çanakkale Cephesi'nde, 90.000'i Sarıkamış'ta, 130.000'i Yemen'de olmak üzere, toplam 400.000 şehit vermiştir.⁸⁰ 1914'te başlayan savaş 4 yıl sürmüş ve 1918'de sona ermiştir. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiler yaklaşık 600 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin sonunu getirmiştir. Yıllar süren savaşlar içinde 'Anadolu insanı' için Balkanlar'ın ve Yemen'in ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu iki coğrafyayı korumak için neredeyse her aileden bir şehit verilmiştir.

Ayrıca Yemen'e hâkim olan dinî ve siyasî güçler, İngiliz casusların etkin çalışmaları ile Osmanlı Hükümetine büyük bir direniş göstermiş, Türk askerine her görüldüğü yerde 'Kanı helal, malı ganimet' diyerek saldırmış, Hicaz'ın Yemen kapısını korumakla

⁷⁹ Özdemir, İrkıçatal, *a.g.e.*, s.148.

⁸⁰ Mehmet Niyazi, *Yemen Ah Yemen*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 42.

görevlendirilmiş Türklere ‘Rumlu, dinsiz, putperest’ demişlerdir. Osmanlı bu şartlar altında Yemen’de tutunmaya çalışmış, başşehir San’a tekrar tekrar el değiştirmiştir. Bu nedenle isyanların bastırılmasında hükümet büyük çaba sarfetmiştir. Bu coğrafya da açlık, susuzluk bir taraftan askerlerimizi tüketirken, diğer bir taraftan coğrafyanın çetin şartları ile bedevi saldırıları da Mehmetçiğimize aman vermemiştir. Askerimiz açlık, yokluk içinde Osmanlı’yı temsil etmiş, açlığın ve susuzluğun getirdiği hastalıklardan on binler toprağa girmiştir.⁸¹ Coğrafyanın çetin koşulları göz önüne alındığında çöller ve sarp kayalıklar Osmanlı askerinin kıyımında doğal bir cellât görev görmüştür. Hastalığın önü arkası kesilmezken binlerce askerimiz kolera hastalığına yakalanmıştır. Yemen, Osmanlı yönetiminde çok sayıda isyana sahne olmuş, isyanların bastırılmasında binlerce Osmanlı askerî hayatını kaybetmiştir. Ölen askerlerimizin yerine yenileri geçmiş ve şehadet mertebesine ulaşanların sayısı arttıkça artmıştır. Bu ölümlerin ardından geriye hüznün ve acı, hasret ve ayrılık kalmıştır.⁸²

Bir diğer tarafta bu savaşa katılanlar arasında belli bir kesim vardır ki bunlar zengin ve asil ailelerin çocuklarıdır. Bu grup ya askere gitmemiş ya da geri hizmette kalarak görevlerinin devamını zorluk yaşamadan sağlamıştır. Bu durum da savaşların cefasını hangi toplumsal kesimlerin çektiğini ortaya koymaktadır. İstisnalar hariç, tarihten günümüze bu hep böyle olmuştur ki, bu durum bir Yemen türküsünde şöyle geçmektedir

Yemen yolu çukurdandır

Karavanam bakırdandır

Zenginimiz bedel verir

*Askerimiz fakirdendir.*⁸³

Türkünün sözlerine bakıldığında, “*Yemen yolu çukurdandır, karavanam bakırdandır*” diyen askerimiz, zenginin bedel verdiğini fakirin ise askere gittiğini belirtmekte ve bu durumdan yakınmaktadır. Osmanlı’da bedelli askerlik uygulamasının olduğunu bu türkü sözlerinden çok rahat bir şekilde çıkarabiliriz. Toplumu yansıtan türküler dönemin özelliklerini de bize sunmakta ve tarihe kaynaklık etmektedir.

⁸¹ Mehmet Niyazi, *a.g.e.*, s. 42-43.

⁸² Gül, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁸³ Turhan, Akbıyık, *a.g.e.*, s. 18.

III-BÖLÜM

OSMANLI SON DÖNEMİNDE YEMEN İSYANLARININ TÜRKÜ METİNLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1. Kültürümüzde Yemen

Yemen, kültürümüzde kahvesinden türkülere kadar büyük bir yer tutmakta, Anadolu halkının Yemen dendiğinde içinde bir yara sızlamaktadır. Gidip de dönülemeyen yer Yemen, nice ağıtların yakıldığı nice askerimizin şehit düştüğü Türk Mezarlığı olarak, Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yemen denince birçok insanın aklına bu bölgenin Anadolu'dan çok uzakta olması ve meşhur kahvesi gelir. Geçmişe bakıldığında ise Yemen'le olan bağımız çok daha eskilere dayanmaktadır ve yıllarca Osmanlı insanının kanı bu topraklarda sel olup akmıştır. Yemen topraklarını imparatorluğun sınırları içine alan Osmanlı Devleti, Yemen'e samimi duygularla bakmış ve Hilafet nüfusunun bir parçası olarak görmüştür. Ancak Osmanlı hiçbir zaman bölgeye tam olarak hâkim olamamıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonucunda Memlûk sultanlığına son vermiş ile İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanmasının temellerini atmıştır. Böylece Osmanlı devleti dini bir yapının temsilcisi konumunda Yemen'e daha çok ilgi göstermiş ve bu toprakların korunması yolunda büyük bir özveri ortaya koymuştur.⁸⁴ İşte bu tarihte başlayan ve 400 yıl süren Yemen serüveni, Osmanlı Devleti'nin en büyük sorunlarından biri olmuştur. İnançları, gelenek ve görenekleri ölçüsünde yaşamak isteyen halk, Osmanlı Devleti'nin varlığını kabul etmek istememiş, ayrıca bölgedeki bazı idarecilerin halka zulüm yapması, rüşvet ve adaletsizlik gibi davranışlar içine girmeleri, halkı devletten soğutmuş, isyanların ardı arkası kesilmemiştir.⁸⁵ Sırf batılı güçlerin oyununu bozarak Mekke ve Medine'yi korumak için Yemen'e giden askerlerimiz, Sadece savaşmaktan değil kimisi hastalık; kimisi, tifo, kolera ve vebadan; kimisi iklim şartlarından; kimisi susuzluktan ve kavurucu çöl şartlarından hayatını kaybetmiştir. Yemen'de hizmet vermiş olan Ahmet İzzet Paşa, anılarında Yemen bölgesinin sürekli öldürmelere ve yıkımlara sahne olduğunu, Yemen'in gerek Osmanlı'ya sadık tebaa, gerekse masum halkı için bir mezbaha olduğunu belirterek, hiç olmazsa Yemen'in ilk olarak istilasında beş yüz bin altın dolayında gelirin toplanarak tüm masraflar için 150 ila

⁸⁴ Feridun EMECEN, Yavuz Sultan Selim Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt-36, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013, s.413

⁸⁵ Turhan, Akbıyık, *a.g.e.*, s. 22-23.

200 bin altının devlet hizmetine gönderildiği tarihi rivayetlerden olduğu halde; bu defa üstelik her yıl devlet hazinesinden birkaç yüz bin liranın harcandığını, 1903 ayaklanmasının devlete, 50-60 bin can ve 4-5 milyon altın liraya mal olduğunu, ayaklanmaların Hükümeti oldukça hasara ve can kaybına soktuğunu belirtmektedir.⁸⁶

Hasan Muhiddin Paşa'nın hatıratında ise Seyyid Yahya'nın babasından kalan haydutluk makamına geçtiği gün Yemen'in birçok yerindeki rakiplerinin o makamı kendi hesaplarına ele geçirmeye giriştiklerini, fakat Yahya'nın öteki seyyidlerden bir farkı olduğunu, onun da babasından kalan hazine, silah ve cephane olduğunu belirterek, rakipleri arasında kendisine karşı gelen ve düşmanlık eden Seyyid Zahyani adında bir adamdan bahsetmektedir. Bu ismin, Seyyid Yahya aleyhine düşmanlık etmekte olduğu ve bazı yerlere saldırıp zapt ettiği de raporun devamında yer almaktadır. Paşa, hatıratında; *"Seyyid Yahya, Hicri 1320 yılı Nisan'ında (1904) isyanın reisi ilan edildiğine ve ebedi Osmanlı Devleti'ne karşı haydutluk hareketlerine Eylül sonu ve Teşrin-i evvel (Ekim) başlangıcında kalkışmış olduğuna göre, beş altı ay içinde Orduyu Hümayun ile Merkez mevkilerinin hali dikkate alınmak ve erzak ve parası olmayan San'a ve öteki mevkilerdeki geçmiş olayların tecrübeleri düşünülerek ihtiyatla hareket etmek gerekli idi"* diyerek, yaşanan isyanın önemi üzerinde durmuştur.⁸⁷ Paşa'nın hatıratının devamından anladığımız kadarıyla, Müşir Abdullah Paşa'nın ayrılmaları haberinin gelmesi bu vakte rastladığı için, Paşa bu mühim konuyu yerine geleceklere bırakmıştır. Vaziyetin tehlikeli hale gelmesine göre daha o dakikadan itibaren her şeyden önce Hudeyde'den Taiz'den Merkez'e ve mevkilere sürekli erzak getirilmesi ve yığılmasının sağlanması gerekmiştir. Bu konuda tedbir alan yer Hucur mevkii olmuştur. Bu mevkide bulunan Yusuf Paşa'nın esasen Yemen'de yetişmiş ve tecrübelerden geçmiş olduğu için ihtiyatla hareket ettiği ve Hudeyde'den satın alınarak gönderilen erzaktan bir haylisini depoladığı anlaşılmıştır ve açlık yüzünden düşen yerler arasında mevki bakımından en tehlikelisi Hucur olduğu halde ihtiyat erzakı sayesinde mevkiini bu dakikaya muhafaza etmiştir. Kumandan Tevfik Paşa'nın gelişinde halkın taraf taraf hayduda [Seyyid Yahya] meyilli olarak el altından hizmet ettikleri hareketlerinden ve yaptıklarından anlaşılmıştır. Ama Nahiyesi'nde isyan hareketinin başlamış olması ile tehlikenin yaklaşmakta olduğu anlaşılmıştır. Yemen'in büyüklüğü ve askerî idaredeki güçlükler yüzünden stratejik vaziyet de dağınıktır. Kumandan Tevfik Paşa Hazretleri için

⁸⁶ Gül, a.g.e., s. 46-47.

⁸⁷ Hasan Muhiddin Paşa, a.g.e., s. 67.

ilk yapılacak iş, yeteri kadar kuvvet, erzak, para istemek ve onların gelişine kadar arazideki ve Tihâme'deki kuvvetleri getirterek tümü ile isyan hareketini daha tereddüt halinde iken bastırmak ve gerekiyorsa layık oldukları cezayı kâfi kuvvetlerin gelişine kadar bekletmektir. Dağınık stratejinin düzenlenmesi ve birleştirilmesi, Yüksek Makamlardan Tevfik Paşa Hazretleri'ne tekrar tekrar emredilmiş, ikazlar yapılmıştır. Ancak kendisi buna önem vermemiştir. Meydi Fersan, Liçe, Yezidi Berid mevkiilerindeki kuvvetlerin derhal asir kuvvetine katılması için Vali Bey'in yanında çok kez görüşmeler yapılmıştır. Ancak razı olmamıştır. Dışarıda kuvvet isterse eskisinden daha kuvvetsiz olduğu söylenecek ve belki bu böyle bir istekte bulunursa bu istek onun azline neden olacak diye düşünmüştür. Hâlbuki yerine geçtiği Abdullah Paşa bulursa, dakikadan dakikaya büyümekte olan haydutlar topluluğuna karşı eldeki kuvvetle o da bir şey yapmayacak ve eğer o da kuvvet istemeyecek olursa aynı olaylarla karşılaşacaktır. Tevfik Paşa ise strateji meselesine olduğu gibi erzak tedariki meselesine de asla önem vermemiştir. Vilayet idaresinin erzak sağlamadaki kuvvetsizliğini bildiği halde yalnız mesuliyetten kurtulmak için ara sıra Vilayet'e yazı yazmakla askerî idare konusundaki vazifesini yerine getirdiğine inanmıştır. Son vakitlere kadar erzak konusunda yüksek makamlara hiçbir şey yazmadı denilse yeridir. Hatta Levazım İkinci Şube'den ordunun iaşesinin sağlanması konusunda verilen bir tezkereyi yırtıp müdürünü de azarlamış ve idare konusuna kendisinden başka kimsenin müdahalesini kabul etmeyeceğini kızgın bir şekilde söylemiştir. San'a'nın düşmesine yakın Levazım Müdürü Mirliya Kâzım Paşa tarafından doğrudan Askerlik Yüksek Makamı'na ayrıntılı telgraf gönderilerek erzak ve para istenmiştir⁸⁸. Hasan Muhiddin Paşa'nın hatıratını incelediğimizde, özet yaşanan bu olayın gerekçesinden en birincisinin erzaksızlık, ikincisinin stratejinin dağınık olması ve yolsuzluk olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim meselenin sonuna doğru Tihâme'den bir miktar asker getirilmiştir. Bu duruma bakıldığında genel olarak şu yorumu yapabiliriz. Yapılacak işlerin geç vakitlere bırakılması İsyancıların şiddetini arttırmıştır. Genel olarak vaktinde yapılması gereken iş çok geç vakte bırakıldığı için ve kuvvet istenmesi için hiçbir engel yokken her tarafta isyan tesirini göstermeye başlayınca dört, beş tabur kadar Hicaz'dan Nizamiye askerî istenmeye kalkışılması yüksek makamlara doğru bir fikir verememiş bu noktada gereken desteğin sağlanması zorlaşmıştır. Hudeyde eski Mutasarrıfı İbrahim Efendi'nin, yüksek makamlara, vilayete, orduya sürekli yalan söylemesi olayların daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmuştur. Kısaca, Müşir Rıza Paşa'nın gelişine kadar olayların daha büyük sonuçlar doğurması ve eleştirilecek

⁸⁸ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 68-69.

kısımların en büyük sorumlusu Kumandan Tevfik Paşa'nın tutarsız fikirlerle yaptığı işlerdir.⁸⁹ Müşir Rıza Paşa'nın ise erzaksız perişan bir şekilde San'a'ya girdiği ve açlıktan yürüyen ölümler haline gelen askerler arasına büyük ve aç bir kuvvetin daha geldiği dakikadan itibaren San'a'da direniş son bulmuştur. Sonuçta Rıza Paşa döndükten sonra San'a'nın ümitsizliği büsbütün ortaya çıkınca, eşkıyanın saldırarak San'a'ya girmesi mümkün iken o suretle girilmemesinin sebebi haydudun (Seyyid Yahya= İmam Yahya) maksadı(nın) Beer-ül Azeb ve öteki Türk mahalle ve evlerinin yağmalanmayıp kendisinde kalması içindir. Bununla birlikte bu konudaki görüşler daha sonraları büsbütün doğrulanmıştır. Çünkü San'a'nın tesliminden kısa süre sonra geceleri Kal'a'nın arka kapısından Şehhare'ye durmadan silah ve cephane aşırılmaktadır. Bu olayın kabilelerden gizli tutulduğu meydana çıkmış, sonunda Türkleri soymak, silahları ve cephaneyi bölüşmek vaatleri ile Seyyid Yahya'ya yanaşmış olan bazı kabileler *“Sen bu işi bizim sayemizde başardın. Şimdi silahları ve cephaneyi kendi hesabına aşırıyorsun. O halde muhalifler tarafına geçeriz. Seninle savaşıyoruz”* diyerek ve özellikle Haşedliler tehdit ederek Seyyid Yahya'dan hayli silah ve cephane almışlardır. İşte bu haller gösteriyor ki, Seyyid Yahya'nın kabilelere reisliği pamuk ipliğinden daha kuvvetli değildir. Aralarındaki fesat ve haydutluk maksatları günden güne büyümüştür ve tesirini yakında göstereceği hissedilmiştir. Böyle güçsüz kabilelere karşı yenilmiş olmak olayın vehametini daha çok ortaya koymuştur.

Hasan Muhiddin Paşa'nın hatıratında naklettiklerinden anlaşıldığı üzere, Yemen'de çıkan isyanlar ve alınamayan önlemler, binlerce askerimizin Yemen ellerinde şehit düşmesine, ardından türküler yakılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti toprakları pay edilirken, kutsal yerleri koruma görevinden de geri kalmamıştır. Fakat I. Dünya Savaşı sonuçlanıp Osmanlı Devleti yenilen blokta yer alınca, kutsal topraklar elden çıkmış ve Arap toplumunun milliyetçi yönlerini kullanan İngilizler de İslamcılık düşüncesinin tükenmesine, Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan girişimlerine neden olmuştur.

Savaş sonuçlanıp Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Osmanlı ordularının terhis edilmesi gerekmiştir. Ancak San'a'daki 7. Kolordu'nun bundan haberi olmamış ve Yemen'deki mücadelesini sürdürmüştür. Mütareke gereği Osmanlı birliklerinin İngiliz

⁸⁹ Hasan Muhiddin Paşa, *a.g.e.*, s. 70.

kuvvetlerine teslim edilmesi söz konusudur. Oysa İmam Yahya, Yemen'deki Osmanlı birliğinin bütün teşkilatıyla kendisine bağlanmasını istemiştir. İmam Yahya'nın bu isteğine İngilizler itiraz etmiştir. Yemen Vilayeti'nde bir türlü dinmeyen çatışmalar sonucunda Osmanlı Devleti büyük kayıplar vermiştir. Oğlunu, kocasını Yemen'de bırakmış kadınların yüreklerindeki yangının şiddeti ve akıttıkları gözyaşı ise Yemen türkülerinde dile getirilmektedir.⁹⁰

2. Yemen Mahşer Yeri

Dörtüyz yıl boyunca Anadolu ve Rumeli'nin hemen her yerinden çocuk yaşta gençler Yemen'e gitmiş, birçoğu da geri dönememiştir. Bu nedenle "Yemen" denince, dönülme yer akla gelir. Bir Yemen türküsü söylendiğinde insanların içi burkulur, yüreği ezilir, içine bir hüznün çöker ve çoğu insan gözyaşlarını tutamaz.⁹¹ Bu durum şühüzünlü ifade ile dile getirilmiştir:

*"Bilemiyoz ki neden harp ediyoz, Arab'ın derdi nedir, biz ne diyoz?"*⁹²

Emekli Orgeneral Ali Fuat Erden'in, *İsmet İnönü* adlı kitabının 41. sayfasında Yemen'in taşının, toprağının kumunun her karışında bir Türk askerinin gömülü olduğu, bu şehitlerin ne anıtlarının, ne de mezar taşlarının olmadığı ve hepsinin "*yüz binlerce meçhul asker*" olduğu ve "*bütün Yemen kıtası Türk şehitliğidir*" ifadeleri yer almaktadır.

I.Dünya savaşı devam ederken ise Osmanlı devletinin bu coğrafyanın korunması ile ilgili arşiv kaynaklarında muhtemel bir saldırıya karşı özellikle Taiz bölgesinde sıkı tedbirlerin alındığına, halkta endişeye yol açmayacak şekilde özellikle İngilizlerden gizli çalışılmasına ve herhangi bir taarruz durumunda müdafaya geçilmesi ve hızlı bir şekilde Hükümete haber verilmesi konusunda önlemler alındığı görülmektedir.⁹³ Osmanlı Son Döneminde Sadece I.Dünya savaşı yıllarında değil 1870-1918 yılları arasında da Yemen'de karışıklıklar eksik olmamakla birlikte, özellikle 1870, 1891, 1898, 1905 ve 1911 yılları büyük genel isyanlar çıkmış ve geniş çaplı can kayıpları yaşanmıştır. Bu nedenle Yemen'in Türk milletinin hatırasında bıraktığı acı dolu izler özellikle bu 48 yıl aralığında meydana gelen acı olaylar neticesinde oluşmuştur. Yemen macerasının sonuna gelindiğinde ise

⁹⁰ Gül, *a.g.e.*, s. 13.

⁹¹ Turhan, Akbıyık, *a.g.e.*, s. 5.

⁹² Sırma, *a.g.e.*, s. 11.

⁹³ T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde I.Dünya Harbi, Cilt-I, İstanbul, 2013, s.49

mütareke gereği, Osmanlı askerinin büyük bir kısmı Yemen'den tahliye edilirken, memurların ve askerlerin bir kısmı Yemen'de kalmıştır.⁹⁴ Yemen, sözlü kültürümüzde türkülerde can bulmuş her türkü “Yemen ağtı” olarak, Türk milletinin kahramanlık dolu geçmişini bizlere tekrar tekrar anlatmış dilden dile dolaşmış ve Anadolu halkı arasında Ağıtlar yakılmıştır:

Gara çadır is mi dutar?

Martin tüfek pas mı dutar?

Ağlıyalım anam bacım

Elin gızı yas mı dutar?

Günden yanı soldum 'ola?

Yerden yanı uldum 'ola?

Memmed'imın ala gözün

Garıncalar oyduım 'ola?

Basma fıstan kirlenirse

Başda püskül fırlanırsa

Ya kimlere baba desin,

Senin bebek dillenirse?

Getme Yemen'e Yemene

Garişın toza dumana

Mekdubuna sal gardaşım

Bacını goma gümana

⁹⁴ Gül, a.g.e, s. 14.

Getme Yemen'e Yemene
Yemen sıcak dayanamam
Dank borusu er vurulur
Sen cahalsın uyanaman

Getme Yemen'e Yemene
Yemen sıcak gayfa bişer
Esger talime çıkışın
Aceminin akli şaşar.

Tarlalarda biter gamış
Uzar gider vermez yemiş
Çöl Yemen'de can verenler
Biri Mehmet biri Memiş.

Bu “Yemen ağıtı”, Yaşar Kemal’in *Ağıtlar* isimli kitabından alınmıştır. Bu ağıt, parça parça Kozan, Kadırlı, Osmaniye, Bahçe çevresinde yaşlı insanlar arasında dilden dile dolaşmaktadır. Ağıt, Yaşar Kemal’in kitabında: “1911’de Mehmet ve Memiş adlı Çukurovalı iki kardeş asker olarak Yemen’e gidiyorlar. Bir daha dönmüyorlar. Bu ağıtı şehitlerin bacısı yakıyor” sözleriyle ifade edilmiştir.⁹⁵

Evladını bekleyen Annenin, Sevdiğini bekleyen gelinin, babasını bekleyen küçük yavrunun gözleri yolda kalır içinde kor olur hasretin ateşi daha çok yanar. Bu ateş her geçen gün alevlenir. Dillerden dökülen kelimeler yanık bir türküyeye döner bu türküler ise hafızalarımızda sönmeyen acı hatıralara...

Türküler gibi ‘hoyrat’lar da(*Türk halk edebiyatında maninin bir türü*) söyleyeni de dinleyeni de yakar. Derin acılarla söylenmiş hoyratların birkaçı şöyledir:

⁹⁵ Yaşar KEMAL, *Ağıtlar*, İstanbul, 2004, s. 62-63.

Yara sızlar

Ok değmiş yara sızlar

Yaralının halından

Ne bilsin yarastızlar

Kanad ağlar

Kuş uğar kanad ağlar

Akittiğim gözyaşı

Boyandı kana dağlar

Kan durmaz

Yaram derin kan durmaz

İçimde bir ataş var

Derya içsem kandırmaz

Bu hoyratlar, kim bilir kaç yaralının dilinden dökülmüştür? Türk coğrafyasında köylerde, kasabalarda ve şehirlerde bunu söyleyenler ve dinleyenler arasında yüreği sızlamayan ve gözyaşı dökmeyen kaç kişi bulunabilir? Anayurdun her köşesinde dedesi, babası, amcası, dayısı, kocası ve oğlu Yemen'de şehit olmamış pek az aileye rastlanır. Sayısı en düşük tahminle yüz binleri geçeceği muhakkak olan genç kadınların dul, masum yavruların öksüz kalmalarına sebep olan Yemen, Türk halkının bağrında derin bir yaradır.

Savaşın yüzü soğuktur hem giden hem de kalan için. Hasret dolu günlerin içinde gelecek bir küçük haber nice insanın en büyük umudu olmuştur. Acı haberi alan eve ayrılığın kasveti çöker acısıyla da oturup ağıt yakarlar sevdiklerinin ardından. Birde yıllarca gözleri yolda hiç bir haber alamayanlar vardır ki onlar yıllarca bekler durur özlemle gidenlerin ardından çoğu bir daha dönemez. Bunu bilen yakınları, dönülmez yola gidenler için ağıtlar yakar:

⁹⁶ Salih TURHAN-Abuzer AKBIYIK, *Yemen Türküleri*, Ankara, 2010, s. 10.

*Evimizin önünde çifte pınarlar
İçerler suyunu beni anarlar
Yemen'e gideni ölü sayarlar
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım.⁹⁷*

İşte “Yemen türküleri “ böyledir. Bu türkülerin her birinde ayrı bir özlem ayrı bir keder vardır.

*Dertli anam benim için ağlasın
Oğul hasreti ile ciğer dağlasın
Körpe kuzum ile gönül eğlesin
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım.⁹⁸*

Hangi Yemen seferinden kaldığı bilinmez, Harputlu kadınların dillendirip, bugüne kadar söyleyegeldiği, dillerinden düşürmedikleri bir türkü vardı ki, bu türküyü Harput'ta bilmeyen yok gibidir. Daha dün, geçmiş yıllarda Yemen'e gidip de dönmeyenler için söylenen bir Harput türküsü olan “Yemen Türküsü”nü, şimdi de yeni gidenlerin ardından söylemişlerdir.⁹⁹

*Havada bulut yok, bu ne dumandır,
Mahlede ölüm yok, bu ne şivandır,
Şu Yemen elleri, ne de yamandır.*

*Ano Yemen'dir, gülü çemendir,
Giden gelmiyor, acep nedendir?
Burası Huş'dur, yolu yokuştur,
Giden gelmiyor, acep nedendir?*

⁹⁷ Turhan, Akbıyık, a.g.e., s. 11.

⁹⁸ Turhan, Akbıyık, a.g.e., s. 12.

⁹⁹ Zekeriyya BİCAN, *Azap Günlerinde Harput-Yemen-Sarıkamış*, Ertem Basın Yayın, İstanbul, 2006, s. 44-45.

*Kışlanın önünde redif sesi var,
Bakın çantasında acep nesi var,
Bir çift pabuç ile bir de fesi var.*

*Kışlanın önünde üç ağaç incir,
Kolumda kelepçe, boynumda zincir,
Zincirin yerleri ne yaman sancır,*

*Kışlanın önünde sıra söğütler,
Zabitler oturmuş asker öğütler,
Yemen'e gidecek bu koç yiğitler.¹⁰⁰*

Yemen'e gidenlerin pek azı geri dönmüşlerdir. Yemen'de askerlik yapanların yakınları dönüş yapan kafiye için Elaziz'deki Kolordu Kumandanlığı'nın bahçesinde toplanıp yakınlarını aramışlardır. Dönüş yapanlar 1905'te gidenlerin tamamı değildir. Kimi sakatlanmış, kimi iş yapamaz hale gelmiş, kimi neden terhis olduğu anlaşılamayan küçük küçük gruplardı. Bu durum, 1906 ile 1914 yılları arasında hemen her mevsimde yaşanmıştır. Harput'a her haber gelişinde, asker yolu bekleyen aileler bıkmadan usanmadan komutanlık merkezine gitmiş ve sabırla beklemişlerdir. Yakınlarının gelmediğini görenler büyük bir üzüntüye kapılmışlar, içlerinden geri dönmek gelmemiştir. Her şeye rağmen, umutla bir dahaki kafiye dört gözle beklemişlerdir:

*"Gözlerim yolda kaldı,
Döncem demiştin ya,
Sözlerin nerde kaldı?
Beni de al yanına,
Dola beni boynuna,
Gel birlikte ölelim gel!"*

¹⁰⁰ "Havada Bulut Yok Bu Ne Dumandır", TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, TRT Repertuarı no: 341, Yöresi: Muş, Kaynak Kişi: Düriye Keskin, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen, Derleme tarihi: 11.08.1944

Yemen sen olmayaydın,

Erimi almayaydın,

Elim koynumda kaldı.¹⁰¹

Yemen uzaktır, Yemen çöldür, gidip de dönülemeyen yerdir. Aslında ne kadar çok söz vardır söylenecek yarım kalan. Bir ana, bir gelin, bir evlat için. Yarım kalsa da sözler, kalp bu susarmı düğümlenir boğaz, kanar yara...

Yemen bizim neyimize

Şivanım düştü evimize

Yavrularım yetim kaldı

Güvenmeyin beyinize

Mızıka çalınır düğün mü sandın

Al yeşil bayrağı gelin mi sandın

Yemen'e gideni gelir mi sandın

Dön gel ağam dön gel dayanamirem

Uyku gaflet basmış uyanamirem

Ağam öldüğüne inanamirem

Ağam yolladılar Yemen iline

Çifte tabancalar takmış beline

Ayrılmak olur mu taze geline

Tez gel ağam tez gel dayanamirem

¹⁰¹ Bican, a.g.e., s. 118-119.

Uyku gaflet basmış dayanamirem

Ağam öldü diye inanamirem.¹⁰²

Nişanlısını, eşini Yemen'e gönderen gelin dururmu hiç bu hasretin acısıyla o da baş edemez ümidini keser. Nice sevda biter başlamadan:

Kışlanın önünde bir sürü kazlar

Yüreğim yanyor ciğerim sızlar

Yemen'e gidene ağlıyor kızlar.

Kışlanın ardında bir kırık testi

Askerin üstüne sam yeli esti

Gelinlik tazeler umudu kesti.

Yemen'e gideni sadece savaş değil, açlık, sefalet, hastalık da bitirir. Gönderen de, giden de bunu bilir. Bu duygularla şöyle seslenir:

Kışlanın ardını, duman bağladı

Analar, babalar kara bağladı

Yemen'e gidene herkes ağladı

Yine bir başka türküde:

Yemen Yemen, şanlı Yemen

Toprakları kanlı Yemen

Ben Yemen'e dayanamam

Kör olsun beni gönderen.¹⁰³

¹⁰² Mızıkça çalındı düğün mü sandın, TRT Müzik Dairesi, THM Repertuar Sıra No: 794 Yöresi: Erzurum, Kaynak kişi: Faruk Kaleli, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen.

¹⁰³ Turhan, Akbıyık, *a.g.e.*, s. 15.

Başka bir Yemen türküsünde Sultan Abdülaziz'in adı geçer:

Padişah'a söylen yâri göndersin

Bu kanunu bu zagonu döndersin

On seneyi bir seneye indirsin

Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de

Bir başka türküde ise Sultan Reşat'tan söz ediyor:

Trabzon'un dört tarafı iskele

Ne aylık var, ne yıllık var askere

Sultan Reşat vermez bize tezkere.

Türkülerden de anlaşıldığı gibi, Yemen halkımızı derinden yaralamış, her mısrada her sözde Yemen'e gidip dönemeyen askerlerimizin arkasından ağıtlar yakılmış; analar, bacılar, gelinler bir umutla gidenlerin yollarını gözlemiştir. Yemen uzaktır, Yemen gidip de dönülemeyen yerdir. Bu nedenle her türküde, her mısrada ayrı bir anlam yüklüdür.

IV. BÖLÜM

YEMEN TÜRKÜLERİ

Bu bölümde Yemen Türkülerine geçmeden önce, coğrafya'nın jeopolitik öneminden, Osmanlı Devleti'nin bu bölge ile manevi bağlarından ve bunun neden korunması gerektiğinden bir taraftan da çıkan İsyanların Anadolu halkına etkilerinden bahsettik. Bu isyanlar her ne kadar uzak bir coğrafya da yaşansa da etkilediği en büyük milletlerden biri Anadolu halkı olmuştur. Çünkü bölgenin dış güçlere ve sömürü politikalarına karşı korunması için çıkan her isyan hareketinde Anadolu coğrafyasından nice gencimiz dönülemeyen yola gitmiştir. Bu nedenle bu bölümde ele alacağımız 'Yemen' kavramında vurgulanması gereken husus, mesafeden ziyade ayrılık, hasret, acı, şehitlik, kahramanlık gibi duyguların dışavurumudur. Yemen'de 19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarında yaşanan isyanlar (1897-1898.1904.1911 İsyanları)Uzun ve yıpratıcı özelliğinin yanı sıra büyük kayıplar vermemize neden olmuştur.¹⁰⁴ Yemen türkülerinin açığa çıkmasına neden olan bu isyanlar Anadolu halkının hafızasında derin yaralar açmıştır. Türküler bu duyguların en yoğun açığa çıktığı kültürel mirasımız olduğu gibi, döneminin toplumsal, siyasal yapısı ve bu yapı içerisinde insanların sahip olduğu aidiyet duygusunun da izlerini taşımaktadır. Yemen coğrafya olarak çetindir. Bu coğrafyaya giden Türk askerleri sadece düşmanla değil, Yemen'in çetin coğrafyası ile de büyük bir savaş vermiştir. Salgın hastalıklar ve Türk insanının alışkın olmadığı iklim şartlarının yanı sıra aşılması gereken uzun çöller de, askerlerimizin mücadele verdiği göz ardı edilemeyecek unsurlarından biridir. Sadece 12 Aralık 1870 tarihinden 19 Temmuz 1873 tarihine kadar Yemen'e 22.000'den fazla askerimiz gitmiş ve bu kısa tarih aralığında bile 4000 askerimiz hayatını kaybetmiştir. Askerlerimizin şehadet mertebesine erme nedenleri sadece düşman kurşunlarıyla olmamış, 1800 askerimiz koleradan 2000 kadarı ise iklimin ve çetin coğrafi koşulların etkisiyle şehit düşmüş 360 kadarı ise harplerde hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁵ Yemen coğrafyasında sık sık çıkan isyanlar ve bunların bastırılması için bu bölgeye giden askerlerimizi düşünürsek eğer nice askerimiz vatanın farklı bir coğrafyasını mezar olarak

¹⁰⁴ Gültekin Yıldız, Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918,Kara Kuvvetleri Makalesi, Timaş Yayınları, Haziran 2013, İstanbul, s.208

¹⁰⁵ Cengiz Çakaloğlu, 1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu Makalesi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C.III, Sayı-8, Mayıs, 2016, s. 116.

seçmiş meçhul birer vatan evlatlarıdır diyebiliriz. Arkalarında bıraktıkları sevdikleri de bu vatan evlatlarına özlemlerini, hasretlerini ve acılarını türküler yakarak, bu türküleri dilden dile dolaştırarak onları ölümsüz kılmış, fakat farklı coğrafyalarda, farklı yörelerde ezgiler farklı olsa da, işlenen temalar her eve düşen ateşin parçası aynı olmuştur. Her ateş farklı bir şekilde farklı şivelerle dile getirilse de, yaşanan acı ortaktır. “*Yemen senin çölün kumdan ne istendin körpe yavrulardan*” sözleri yüreğimize düşen ateşin nasıl alevlendiğini, özümüzde nasıl derin yaralar açtığını bir kez daha ortaya koyan kanıt gibidir aslında. Bu bölümde Türküler Bölgelerimize ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır. Rumeli Bölgesinde 3 türkü, Orta Anadolu Bölümünden 8 türkü, Batı Anadolu Bölümünden 2 türkü, Karadeniz Bölümünden 2 türkü, Güney-Güneydoğu-Doğu Anadolu Bölümünden 7 türkü, bölgesi belirlenemeyen Anonim Türkülerden 7 adet Yemen türküsü analiz edilmiştir. Türküler çoğunlukla ilk söylendikleri şekilde günümüze aktarılmaz. Bunun nedeni türkülerin dilden dile, yöreden yöreye farklı ağızlarda şekil değiştirmesidir. Söyleyeni bilinmeyen Anonim nitelikte olan türküler de bu şekilde topluma mal olmuş ve çalışmamızda yer etmiştir. Burada yer alan türküler topluma mâl olmakla kalmamış tarihsel bir belge niteliği de taşımaktadır. Toplumun düşünce ve duygularını, acı ve sevinçlerini bizlere gösteren en önemli kültür ürünleridir. Çalışmamızda Özellikle Osmanlı Devleti son döneminde çıkan isyanları inceleme alanı içerisine aldık bunun nedeni türkülere, ağıtlara konu olan hafızalarımızda silinmeyen izler bırakan isyanların şiddetini Osmanlı Devletinin güç kaybettiği son dönemlerde arttırmış olmasıdır. Bu bölümde yer alan türküler ile ilgili kaynak taramamızda, TRT Genel Müdürlüğünde çalışmalarına devam eden Sayın Kubilay Dökmetaş hocamızdan türküler ve kökenleri ile ilgili alınan yardımla, *Trt Arşivi* üzerinden nota bilgileri derlenmiştir.

A-RUMELİ'DE YEMEN TÜRKÜLERİ

1-Alıver Anneciğim Alıver Cepkenimi

Yöresi: Rumeli-İskeçe

Derleyen: İnsel HASANOĞLU

Kaynak: Anonim

*Alıver anneciğim alıver çantamı asayım koluma
Babam bana bedeller tutmadı gideyim yoluma
Kurlar Kışlaları annem taş değil tahta
Redif askerleri annem kalkıyor bu hafta*

*Sesle annem sesle annem Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım üzümle Emine'mi besle*

*Aşağıki mahleden yukarki mahleye kavaklar yellenir
Varın sorun nazlı Emine'me kimlere tellenir
Çalınsın davullar yaylada çalınsın
İki kardeş bir düğün yapalım ölünce anılsın*

Redif Teşkilatları; Osmanlı Devleti'nin asıl ordusunu oluşturan Nizamiye kuvvetlerinin yanında ihtiyaç halinde yararlanılan bir ordudur. Redif Taburları buldukları yerlerin isimlerini taşımaktadırlar. Bu Teşkilat 1834 döneminde kurulmuş ve 1843'te çıkarılan bir kanun ile 5 yıllık normal askerlik süresinin yanında 7 yıl da rediflik hizmeti yapan askeri birliklerdir. Askerlik süre aralıklarının zaman içerisinde farklı uygulandığı da bilinmektedir fakat süre ile ilgili son düzenleme 1881 yılında yapılmış II. Abdülhamit'in saltanatının sonuna kadar da devam etmiştir. Yapılan son düzenlemeye göre Nizamiye ordusunda hizmetini tamamlayan askerler 8 yıl da redif sınıfında kalmıştır. Yemen Türkülerinin devamında bu süreç ile ilgili halkın isyan niteliğinde ağıtlara döktüğü ve redif birliklerinin askerlik süresi ile ilgili padişaha sitem ettiği türküler de görme fırsatımız olacak fakat bunun öncesinde redif birliklerinin isyanların bastırılmasındaki rolü üzerinde durmalıyız. Osmanlı hâkimiyeti boyunca "Yemen" hükümeti en çok uğraştıran bölgelerden biri olmuştur. Yemen'deki en önemli isyanlardan biri de, 1905 yılında İmam Yahya'nın önderlik ettiği isyandır. Bu isyanının bastırılması amacı ile 1905 yılında nizamiye birliklerinin yanında Anadolu ve Rumeli'den çok sayıda redif taburu da sevk edilmiştir¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Cengiz Çakaloğlu, a.g.m, s. 99.

Bu türkü de, İskeçe Vilayeti'ne bağlı Kuğular (Kurlalar) Köyü'nde Osmanlı toprağı olan Yemen'e askere giden Türk gençlerinin, sevdiği kızlara kavuşamadıkları için hiç olmazsa gurbette söylensin diye yaktıkları bir türküdür. Türkünün içerisinde “*babam bana bedeller tutmadı gideyim yoluma*” sözlerinden, Osmanlı Devleti zamanında da bedelli askerliğin olduğunu ve durumu olmayan askerlerin bu durumdan yakındığı anlamını da çıkartmaktayız. Osmanlı Devleti'nde askere gitmek istemeyen zengin kişiler “Bedel-i Şahsî” adı uygulaması altında, kendi yerine askere gitmesi için maddi para teklif ettiği birini askere kendi yerine gönderebilirdi. Yerine gidecek birisini bulamayan ise “Bedel-i Nakdî” adı altında belirli bir miktarda para ödemesi gerçekleştirerek askerlikten muaf olurdu. Bu uygulamayı içeren bir Osmanlı Arşiv belgesinde Gayrimüslimleri de kapsayan bir düzenlemeden seferberlik çerçevesinde silâh altına çağrılanların bedel-i nakdi olarak ödeyecekleri 30 altın karşılığında askerlikten muaf tutulmalarını içeren yazı konuya bir örnek olması amacı ile şu şekilde belirtilmiştir : ” *Bu seferki seferberlik ictimâna mahsus ve münhasır olmak üzere taht-ı silaha celp olunan milel-i gayrimüslime Efrad-ı ihtiyadisinden bedel-i nakdi vermek isteyenlerden harb vergisi ve vilayet hissesi ayrıca ifa olunmak üzere sâbkı misilli 30 Osmanlı altını bedeli nakdi kabul olunacaktır*”.¹⁰⁷ Bu belge ile Osmanlı Devletinde uygulamada olan bedelli askerlik ile ilgili bilgilere daha net ulaşmaktayız.

¹⁰⁷ T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde I.Dünya Harbi, Cilt-I, İstanbul, 2013, s.27

2-Yemen Yemen Şanlı Yemen - I

YÖRESİ
BATI TIRAKYA
KİMDEN ALINDIĞI

İLKAY ŞIRAK
SÜRESİ
♩ : 130

YEMEN YEMEN ŞANLI YEMEN

DERLEME TARİHİ
1987

DERLEYEN
İSMET EGELİ

NOTAYA ALAN
İSMET EGELİ

YE MEN YE
EL MA AT
A NA A

ME N ŞAN LI YE ME N
TI E Zİ LI YO NA NA
CA NIM A NA

TA ŞI TOP RA ĞI KAN LI YE
AS KER YO LA ĞI KAN LI YE
DA HA DOY MA HA DİM BEN SA

ME N BEN YE ME NA NA R
BEN BU GE CE NA BEN BU GE CE

DA YA NA MA N VE RİN BE
Mİ SA Fİ Rİ M E LA GÖZ
Mİ SA Fİ Rİ M E LA GÖZ

Nİ LE R E DİR NE YE
LE R SÜ ZÜ LÜ YÖ R SÜ ZÜ LÜ YÖ R

I YEMEN YEMEN ŞANLI YEMEN
YAŞI TOPRAĞI KANLI YEMEN
BEN YEMENE DAYANAMAM
VERİN BENİ EDİRNEYE

II ELMA ATTIN EZİLİYOR
ASKER YOLA DİZİLİYOR
BEN BU GECE MİSAFİRİM
ELA GÖZLER SÜZÜLÜYOR

III ANA ANA CANIM ANA
DAHA DOYMADIN BEN SANA
BU GECE MİSAFİRİM
HELAL EYLE SÜTÜN BANA

1.

Yemen Yemen şanlı Yemen

Taşı toprağı kanlı Yemen

Ben Yemen'e dayanamam

Verin beni Edirneye

3.

Ana ana canım ana

Daha doymadım ben sana

Ben bu gece misafirim

Helal eyle sütün bana

2.

Elma attım eziliyor

Asker yola diziliyor

Ben bu gece misafirim

Ela gözler süzülüyor

3-Yemen Yemen Şanlı Yemen - II

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR NO : 3747
İNCELEME TARİHİ : 15.04. 1992

DERLEYEN
NİHAT KAYA

YÖRESİ
RUMELİ / Kırcalı

DERLEME TARİHİ
1991

KİMDEN ALINDIĞI
HASAN RODOPLU
CEMİL ŞABAN

YEMEN YEMEN ŞANLI YEMEN

NOTAYA ALAN
NİHAT KAYA

SÜRESİ :

SAZ

YE MEN YE MEN ŞAN LI YE MEN
IS TIH KÁ MA İN DİR Dİ LER

TOP RAK LA RI KAN LI YE MEN
AL LI GOM LEK GİY DİR Dİ LER

BEN YE ME NE DA YA NA MAM
BİR A NA NİN Bİ ROĞ LU NU

NAZ LI YAR DAN AY RI LA MAM
TA YE ME NE GÖN DER Dİ LER

3. SARBUNCU

- 1 -

YEMEN YEMEN ŞANLI YEMEN
TOPRAKLARI KANLI YEMEN
BEN YEMENE DAYANAMAM
NAZLI YARDAN AYRILAMAM

- 2 -

İSTİHKÂMA İNDİRDİLER
ALLI GÖMLEK GİYDİRDİLER
BİR ANANIN BİR OĞLUNU
TA YEMENE GÖNDERDİLER

1.

*Yemen Yemen şanlı Yemen
Toprakları kanlı Yemen
Ben Yemen'e dayanamam
Nazlı yârdan ayrılamam*

2.

*“İstihkâma”¹⁰⁸ indirdiler
Allı gömlek giydirdiler
Bir ananın bir oğlunu
Ta Yemen'e gönderdiler*

¹⁰⁸ İstihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.

Batı Trakya yöresine ait olan bu türkünün iki farklı versiyonunda karşımıza çıkan hikâyeye Yemen'dir. Yemen'e Osmanlı sınırları içindeki çeşitli vilayetlerden asker gönderildiği için, Yemen türküleri çok geniş bir coğrafyada yakılmıştır. Türkünün sözlerine bakıldığında; “*taşı toprağı kanlı Yemen*” sözünden gidip de dönülemeyen yer olan Yemen'de nice askerimizin şehit düştüğünü anlayabiliriz. Yemen'e giden nice kahraman Türk askerininin farklı hikâyeleri vardır, Kimi ailesinin tek çocuğudur ya da evleneli daha çok kısa bir zaman olmuştur. Kiminin Doğacak çocuğunun heyecanı vardır içinde. Tam da o günlerde davullar çalınır ve seferberlik ilan edilir. Alır götürürler nice sonunu bilmeyen meçhul askeri. Gemi ile yolculuğu 1-1,5 ay sürer. İsmi ve haritadaki yerini dahi bilmediği ülkeye Farklı bir diyara götürülmüştür artık. İşte orası sarp kayaların, ıssız çöllerin olduğu Yemen'dir. Gidenlerin ardından hasretle bekleyen yakınları aylarca, yıllarca haber alamaz sevdiklerinden. Yıllar sonra içinde ayakkabısı, fesi olan bir çanta getirirler. “oğlunuz şehit oldu” derler. Oğlunu kaybeden ananın feryadı ise bütün cihanı sarar. Bu feryat Türküler de ağıtlarda can bulur. Yukarıda yer alan Türkü de bunun canlı bir örneğidir. Yemen yemen Şanlı Yemen toprakları kanlı Yemen sözlerinden bu coğrafyanın Anadolu halkı tarafından gidip de dönülemeyen yer olarak bilindiği ve nice askerimizin burada şehit olduğuna ulaşabiliriz. İstihkâma indirdiler Allı gömlek giydirdiler şeklinde yakınan asker bu tabirle de kana bulanmış gömleğinden söz etmekte ve harita da yerini dahi bilmediği bu coğrafya da savaştığı için sitem etmektedir.

B. ORTA ANADOLU YEMEN TÜRKÜLERİ

1- Mehrali Bey - I¹⁰⁹

DERLEYEN
TRT ANKARA RADYOSU THM ŞUBESİ

DERLEME TARİHİ

YÖRE
SİVAS/Acıyurt, Mehrali Bey Köyü
KAYNAK KİŞİ
KEMAL KESKİN

MEHRALİ BEY

NOTALAYAN
ÖMER ŞAN

SÜRE :

BEN Gİ Dİ YOM RÜŞ TÜ BE YİM AĞ SA NA LA
BEN Gİ Dİ YOM RÜŞ TÜ BE YİM SA NA LA
MEH RA LI YI SO KAK LAR DA DUT NA TU

MA NAY KÖZ GO YUP DA Cİ GE RI Mİ
Nİ ŞAN SU SUZ LUK TAN A LAY LA RİM
LAR A ĞA MI DA BİR GUR ŞU NA

DAĞ LA MA NAY A LAY GİT Tİ
PE Rİ ŞA NAY Hİ LAY ÇİF LAH Mİ
SAT TI LAB MEH RA LI YI

BE Nİ BUR DA EĞ LE ME NEY YE ME
O LUR YE ME NE NE DÜ ŞE NEY
YE ME NE DE AT TI LA REY

NE DE BE NİM A ĞAM YE ME NE NEY

EN Dİ MO LA MEH RA LI BE Yİ YE

ME NE NUY YOY

¹⁰⁹ Mehrali Bey, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: Sivas - Acıyurt - Mehrali Bey Köyü, Kaynak Kişi: Kemal Keskin, Derleyen ve Notalayan: TRT Ankara Radyosu THM Şubesi - Ömer Şan.

*Ben gidiyom Rüştü Bey'im ağlama
Köz goyupda ciğerimi dağlama
Alay gitti beni burda eyleme
Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Endi m'ola Mehrali Bey Yemen'e
Gurdum'ola çadırları çimene
Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
Dert benim vallah kime ne*

*Ben gidiyom Rüştü Bey'im sana bir nişan
Susuzluktan alaylarım perişan
Hiç iflah mı olur Yemen'e düşen*

*Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Endi m'ola Mehrali Bey Yemen'e
Gurdum'ola çadırları çimene
Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
Dert benim vallah kime ne*

*Mehrali'yi sokaklarda duttular
Ağamı da bir gurşuna sattular
Mehrali'yi Yemen'e de attular*

*Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Endi m'ola Mehrali bey Yemen'e
Gurdum'ola çadırları çimene
Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
Dert benim vallah kime ne*

Türküyü iyice analiz edebilmek için ilk olarak Mehrali Bey kimdir, bunu anlamamız gerekmektedir. Mehrali Bey, Karapapak-Terekeme Türklerindedir. 93 Harbi(1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı) sırasında Osmanlı Devleti'ne çok büyük hizmetler sağlamış, Ruslara karşı büyük mücadeleler vermiştir. Bu kahramanlıkları ordu komutanı olan Ahmet Muhtar

Paşa'nın payitahta bildirmesi sonucu, Mihrali'ye II. Abdülhamit (1876-1909) tarafından ilk Mecidiye Nişanı verilmiştir. Mihrali, daha sonra Erzurum Müdafası'nda yer alır. Daha sonra Sivas'a geçen Mihrali Bey, orada 40. Hamidiye Süvari Alayını kurar. Türkünün farklı bir versiyonunda ise Mihrali beyden şu şekilde bahsedilmiştir:

2-Mihrali Bey Türküsü - II

Mihrali Bey'de Hamidiye Alayı

Araplar çıkardı türlü belâyı

Nedir beyim bu işlerin kolayı

Top olmazsa Arap gelmez imana

Mihrali Bey'im indim ola Yemen'e,

Çadırını kurdum ola Yemen'e,

Kendim ettim, kendim buldum kime ne?

Top olmazsa Arap gelmez imana!

Kum tipisi çıktı da görünmez otlar,

Pelli perişan oldu, küheylan atlar,

Yoruldu askerler, atılmaz toplar,

Top olmazsa Arap gelmez imana!

Oturur masamda yazı yazarım,

Çekerim kılıcımı ordu bozarım,

Küçük hanım sende kaldı nazarım

Acep beyim indim'ola Yemen'e?

Mihrali Bey'i sormayın yaslıdır yaslı,

Askerî sorarsanız hepsi de Karslı,

Babayiğit erlerin hepsi de fesli,

Ne diyelim beyler böyle zamana?

Sivas'ta yaşadığı bilinen Mihrali Bey bir olay sonrası Kangal Kaymakamı ile ters düşer ve bu durumdan hoşnut olmayanlar Mihrali Beyi dönemin padişahı II. Abdülhamit'e şikâyet ederler. Padişah cevap yazısında "O benim yularsız aslanımdır. Kimsenin ona baskı ve eziyet etmesine izin vermem" diyerek gelen şikâyetleri geri çevirir. Fakat ilerleyen süreçte de devlet yöneticileri Mihrali ile uğraşmaya devam ederek rahat bırakmazlar. Bu arada Yemen İsyancıları şiddetini iyiden iyiye arttırmaktadır. Sivas Valisi, Mihrali'yi Yemen'e göndermek isterse de, padişah tercihi Mihrali'ye bırakır. "Gitmem" demek Mihrali Beyin şanına tesir düşeceği için bu teklifi kabul eden Mihrali yollara düşer ve uzun bir yolculuk sonrasında Yemen'e varır bu bölgede düşmana karşı kahramanca savaşır. Ama çöl sıcaklarına fazla dayanamaz hastalanır. Bir müddet hasta yattıktan sonra oracıkta ölür. Adamlarının büyük bölümü şehit olur ve ancak birkaç kişi Sivas'a geri dönebilir.¹¹⁰

Yukarıda yer alan türkünün açıklamasına bu kısa bilgiden sonra devam edebiliriz. Türküde yer alan Rüştü Bey, Mihrali'nin kundaktaki oğludur. Türkü, Mihrali Bey'in ağzından yazılır gibi derlenmiştir. "Rüştü Bey'im ağlama, köz koyup da ciğerimi dağlama" derken Mihrali Bey'in duyguları ifade edilmeye çalışılmıştır. Türkünün devam eden dörtlüğünde Mihrali Bey, nişanı oğlu Rüştü'ye bırakmaktadır. Yemen'in dönülmez yer olduğunu da "Hiç iflah m'olur Yemen'e düşen?" dizesinden çıkarabiliriz. Yemen'in coğrafi koşulları serttir. Uzun çöllere aşılar aşılar da, çoğu askerimiz susuzluktan ve yorgunluktan salgın hastalıklara yakalanır. "Susuzluktan alaylarım perişan" dizesinden, biz, askerlerin susuzluk çektiğine, Yemen coğrafyasının uzun çöllерinin askerlerimizin üzerindeki olumsuz etkisine dair bilgilere daha rahat ulaşabiliriz. Çölde yaşam koşulları zordur, bu bölge de ağaç ve ot görmek mümkün olmadığı gibi harekâta engel büyük çöl fırtınaları da askerlerimizin işini zorlaştırmakta çoğu zaman nefes alınmasını dahi mümkün kılmamaktadır. Ayrıca çöl su kaynaklarından mahrum bu durumda çoğu askerimiz düşman yerine coğrafya ile savaş vermektedir. Bunun yanı sıra Sina Çölü'nün kuzeyinde bazı tatlı su kuyuları bulunmaktadır fakat bedeviler koyunlarını ve develerini bu su kuyularında suladığı için içinde birçok mikrop barındırmaktadır. Sıcaklığın 50-60 dereceleri bulunduğu çöl şartlarında askerlerin

¹¹⁰ Cengiz ÇAKALOĞLU, *Mihrali Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24-25.

günde bir matara su içme haklarının olduğunu göz önünde bulundurursak bu türkülerde Yemen'i daha iyi anlayabiliriz.¹¹¹

3- İstanbul'dan Bindik Derya Yüzüne (Âşık Said'den)

Yöresi: Kırşehir

Derleyen: Bâki Yaşa Altınok

Kaynak: Anonim

*İstanbul'da bindik derya yüzüne
Hasret ile figan indi gözüme
Dinleyin kardeşler bakın sözüme
Aman kaptan gidiyok mu Yemen'e*

*Yemen'den karalı haber geliyor
Nice yiğitlerde hasret ölüyor
Şen İstanbul gerilerde kalıyor
Aman kaptan iyi bakın dümene*

*Deniz üstü kara duman bürüdü
Nice yiğit ölümlere süründü
Kırk yedi gün Yemen çölü göründü
Arkadaşlar işte geldik Yemen'e*

*Durmadan söylüyor Said'in dili
Bahçeler açtı mı kırmızı gülü
Neye mahzur derler Yemen'in çölü
Kendin ağlan kendin gülen kime ne?*

İngilizler, Yemen halkını Osmanlı yönetimine karşı iyiden iyiye kışkırtmaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı son döneminde yoğunlaşan bu isyanları bastırmak için Yemen'e İstanbul Hükümeti bir ordu göndermiştir. Yemen'in dağlık kesiminde yaşayan Zeydiler,

¹¹¹ Taner BİLGİN, Birinci Dünya Harbinde Arap Coğrafyasında Türk Askeri Makalesi(1914-1918), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı-26, Mart, 2016, s. 108

Osmanlı Devleti'ne düşmandır. Kendi imamlarının yönetiminde yaşamak istediklerini öne sürerek isyan ateşini daha fazla yakmışlardır. Yemen'de otoritesi zayıflayan Osmanlı bu bölgede yaşanan isyanları bastırmakta sıkıntı yaşayınca seferberlik ilanı ile Anadolu'nun birçok yerinden askerimizi Yemen'e göndermiştir. Yemen isyanlarında Anadolu'dan gönderilen vatan evlatları çok kayıplar vermişlerdir. Yemen, Anadolu insanı tarafından gidip geri dönülemeyen bir yer, adeta bir cehennem olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bu topraklarda Anadolu yiğitlerimizin kimi Arapların ihaneti, kimi ise açlık ve mühimmatsızlık nedeniyle eriyip gitmiştir. Birçok gelin, kız, sevdiğini, ana-baba fidan gibi evlatlarını bu topraklarda yitirmiştir. Küçük körpe yavrular babasız kalmıştır. Anadolu insanının kolay kolay belleğinden silinmeyen Yemen faciası birçok türkü ve ağda konu olmuştur. Kırşehir'den gidip Yemen'de şehit olanlar için, Kırşehirli Âşık Hüseyin ile Âşık Said'in söylemiş olduğu türkülerin metinleri oldukça düşündürürdür.

4- Kara Çadır İsmi Tutar¹¹²

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR NO : 4366
İNCELEME TARİHİ : 3. 7. 2003

DERLEYEN
PLAKTAN

YÖRESİ
KAYSERİ

DERLEME TARİHİ

KONDEN ALINDIĞI
AHMET GAZİ AYHAN

KARA ÇADIR İSMİ TUTAR

NOTAYA ALAN
ÜMİT BEKİZAĞA

SÖRESİ :

SAZ.....

KA RA ÇA DI R İS Mİ TU TAR SAZ.....

YAĞ LI MAV ZE R PAS MI TU TAR

SAZ.....

A NA MAĞ LAR BA CI MAĞ LAR

E LIN KI Zİ YAS MI TU TA R

SAZ..... A NA MAĞ LAR

¹¹² Kara Çadır İsmi Tutar, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 4366, Yöresi: Kayseri, Kaynak Kişi: Ahmet Gazi Ayhan, Derleyen ve Notalayan: (Plaktan) Ümit Bekizağa.

KARA ÇADIR İSMİ TUTAR

BA CI MAĞ LAR (SAZ) E LİN Kİ Zİ
YAS MI TU TAR HA Lİ Mİ KİM SE SOR MAZ
..... DER Dİ ME OR TA KOL MAZ SEN GUR BE TE Gİ DE Lİ
A KAR GÖZ YA ŞİM DUR MAZ SAZ.....
A DIM DİL LE R
DE SÖY LE NİR SAZ..... AH BAP LAR BE N LE NEY LE NİR
SAZ..... ÖL DÜ GÜM HAF TA EV LE Nİ R
E LİN Kİ Zİ YAS MI TU TAR

Bu türkü, Yemen'e giden askerler için yakılmıştır. 'Yemen Türküsü' kadar bilinmese de, sözleri en az onun kadar etkileyicidir. Bu türküde geçen her bir söz tarihin acılarını göz önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Kayseri yöresine ait olan türkünün sözlerine bakıldığında ise Yemen'in acı gerçeği tekrar karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ikinci kıtada geçen sözler, durumun şiddetini daha açık ortaya sermektedir. Yemen'e giden asker, "*Ben ölürsem bir haftaya evlenir, elin kızı yas mı tutar sözleri*" ile geride bıraktığı eşinin acısını yüreğinde taşımaktadır. "*Yiğidi kılıç kesmez, bir acı söz öldürür*" sözlerinden ise daha açık bir şekilde sılasına olan hasreti ve kaygıları gün yüzüne çıkmaktadır. Birçok türküye konu olmuş Anadolu'nun bir gerçeğidir bu aslında. Özellikle Doğu illerinde, asker dönmeyince geride kalan eşi ya kocasının erkek kardeşi ya da kocasının babası ile emanete sahip çıkmak maksadı ile evlendirilir. Kendisinden umut kesilen birçok er nice zorluklardan sonra evine döndüğünde bu duruma şahit olmuştur. Hasretin en soğuk yüzü de burada başlar.

5- Kışlanın Önünde Sıra Söğütler

Yöresi: Yozgat

Derleyen: Bahri Koçoğlu

Kaynak: Anonim

Kışlanın önünde sıra söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler

Yemen'e gidiyor babayiğitler

Ağlaman analar yine geliriz

Din millet yoluna kurban oluruz

Kışlanın kapısı demir değil mi

İçinde oturan Emir değil mi

Yemen'e giden gelir değil mi

Ağlaman analar yine geliriz

Din millet yoluna kurban oluruz

*Kışlanın içinde bir dolu testi
Askerin üstüne fermanlar esti
Analar babalar umudun kesti*

*Ağlaman analar yine geliriz
Din millet yoluna kurban oluruz.*

Bu türkü Yozgat Yöresi'ne aittir. Gidip de dönülemeyen yer Yemen, bu türküde de karşımıza çıkmaktadır. Türkünün “*din millet yolunda kurban oluruz*” dizelerinden, Türk toplumunda askere gidenlerin arkasından ağlanmaması ve şehadet mertebesinin en üst merteye olduğunu annesine ifadesini ve bu yolda din millet sevgisini ön plana çıkardığını görürüz. Bizim milletimiz için şehadet en yüksek mertebedir. Yemen cephesi ise islamın korunması açısından önem taşıdığı için bu dizeler bölgenin önemini gözler önüne sermektedir.

6- Yedi Kaleminden Yazı Yazarım¹¹³

YÖRE
ORTA ANADOLU
KAYNAK KİŞİ
HÜDAİ ŞAHİN "Nigdeli"
SÜRE: ♩ = 84

YEDİ KALEMİNEN YAZI YAZARIM (MIHRALİ BEY)

DERLEYEN
Banddan yazıldı
DERLEME TARİHİ
23. 12. 1999
NOTALAYAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

(SAZ

SERBEST

YE Dİ KA LE Mİ NEN DE

The musical score is written on eight staves. The first seven staves are for the saz, and the eighth is for the voice. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 2/4. The saz part is marked '(SAZ' and the voice part is marked 'SERBEST'. The lyrics 'YE Dİ KA LE Mİ NEN DE' are written below the voice staff.

¹¹³ Yedi Kaleminden Yazı Yazarım, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: Orta Anadolu, Kaynak Kişi: Hüdai Şahin, Derleyen ve Notlayan: Yücel Paşmakçı.

1.

Yedi kaleminen yazı yazarım

Gader böyleymiş (de) gurbet gezerim (ey ey)

Yemen çölllerinde (de) kaldı benim mezerim (ey ey)

Mihrali Bey'im indi m'ola Yemen'e (de) Yemen'e

Aman beyler Yemen'e

Kendim ettim kendim buldum kime ne kime ne

Aman beyler kime ne

Ak çadırı kurdum çayır çimene çimene

Aman beyler çimene

2.

Tozdan dumandan görünmez oldu otlar

Dağıldı bozuldu anam küheylan atlar (ey ey)

Esti gum tipisi de bilinmez oldu yollar

Mihrali Bey'im indi m'ola Yemen'e (de) Yemen'e

Aman beyler Yemen'e

Kendim ettim kendim buldum kime ne kime ne

Aman beyler kime ne

Ak çadırı kurdum çayır çimene çimene

Aman beyler çimene

Mihrali Bey Osmanlı Devleti'nde 40. Hamidiye Alayı Komutanı'dır. II. Abdülhamit, Mihrali Bey için “Benim yularsız aslanımdır” sözüne daha önce Mihrali Bey türküsünde değinmiştik. “Yedi kaleminen yazı yazarım” türküsü, Orta Anadolu'ya ait olan Yücel Paşmakçı'nın notaya aldığı bir türküdür. Sözlerine bakıldığında Mihrali Bey için kaleme alındığını görürüz. Mihrali Bey'in Yemen'e gidişi ile ilgili bazı rivayetler olsa da bunlardan en muhtemel olanı Mihrali Bey'in Sivas Valisi Reşit Paşa ile arasının açık olması, Mihrali Bey'in Vali'yi çok önemsemeyerek serbest hareket etmesi nedeni ile Mihrali Bey'den kurtulmak istemesi üzerine valinin Yemen İsyanı'nı bastırmak için Mihrali Bey'in ve alayının gönderilmesini Padişah'a önermesi sebep gösterilir.¹¹⁴ “ 40. Hamidiye Alayı'nın Yemen'e gönderilmesi meselesi gündeme geldiğinde Sultan II. Abdülhamid bu meseleyle

¹¹⁴ Çakaloğlu, a.g.e., s. 260.

ilgili fikrini “*Ben Mihrali’yi her konuda serbest bıraktım. İsterse gider, istemezse gitmez.*” şeklinde belirtmiş bu konuda Mihrali Bey’i serbest bırakmıştır. İlerleyen yaşına(60 yaş) rağmen Mihrali Bey, “*gitmem*” demeyi kendisine ve şanına yakıtıramadığı için alayını Yemen'e gitmek üzere hazırlamıştır. Mihrali bey başarıları nedeni ile halk ve yöneticiler tarafından değer verilen bir komutandır ve kendisi ile alayına büyük bir uğurlama töreni düzenlenmiştir. Mihrali Bey 40. Alay, Karadeniz sahilinde karargâh kurmuş bu bölgede ki Çayeli, Akçaabat ve Sürmene taburlarını da emri altına alarak Kayseri, Niğde, Kadirli yolundan Adana'ya, oradan da Mersin limanına ulaşmıştır. Mihrali Bey’in kahramanlıklarını duyan halk yolculuk sürecinde Mihrali Bey’e tezahüratlarda bulunmuştur. Kadirli'ye gelindiğinde ise Mihrali Bey'i çok iyi tanıyan Kars ve Kafkas kökenli vatandaşlardan oluşan büyük bir heyet, alayın yolunu keserek: “*Gitmeyin, oraya giden geri gelmiyor. Siz yayla adamlarısınız. Yemen'in iklimine ve sıcağına dayanamazsınız.*” diyerek alayı geri döndürmek için uğraşsalar da geri dönmeyi şanına yakıştıramayan Mihrali Bey yoluna kararlılıkla devam etmiştir.

40. Hamidiye Süvari Alayının içerisinde olduğu gemi Mersin limanından hareketle Süveyş Kanalı üzerinden Kızıldeniz'e geçip, Yemen'in Hudeyde limanına demirlemiştir. Gemi yolculuğunun uzun sürmesi ve zor koşullarda ilerlenilmesi birçok askerimizin yorgun düşmesine neden olmuştur ki asıl sıkıntı bundan sonra artarak devam etmiştir. Bu limandan silah, mühimmat, araç ve gereçleri ile tüm eşyalarını develere yükleyip kervanlar halinde 90 km'lik Tihâme çölünü geçip Menehe Dağları'nı aşan alay, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra 15 günde Menehe mıntıkasına ulaşmış ve uzun direnişler ve başarılarından sonra bir saldırı sonucu yara alan Mihrali Bey hasta düşmüş ve Yemen illerinde hayatını kaybetmiştir. On binlerce Türk şehidinin yattığı Yemen'in Şebva Bölgesi'nde Karapapak Mıntıkası mevcuttur. Kurulduklarında 36 alaydan ibaret olan Hamidiye Alayları'nın zaman geçtikçe sayıları artarak 1908'de 65'e ulaşmıştır. 1909'da Sultan II. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra yönetime gelen İttihat ve Terakki Fırkası, 1910'da Hamidiye Alayları ile ilgili nizamnamede değişiklikler yapmıştır. Teşkilatın adı Aşiret Hafif Süvari Alayları olarak değiştirilmiş ve sayıları 24'e indirilmiştir. Bir müddet sonra ise tamamen dağıtılmıştır”.¹¹⁵

Bu kısa bilgidenden sonra tekrar türkûye dönecek olursak sözlerine bakıldığında

Mihrali Bey'im indi m'ola Yemen'e (de) Yemen'e

¹¹⁵ Çakaloğlu, a.g.e. ,s.258-259.

*Aman beyler Yemen 'e
Kendim ettim kendim buldum kime ne kime ne
Aman beyler kime ne*

Sözlerinden, Mihrali Bey'in Yemen'e kendi isteğiyle gittiği, Padişah'ı reddetmeyi şanına yediremediğini, bu nedenle "kendim ettim kendim budum kime ne" dediği anlamına ulaşabiliriz.

*Yedi kaleminen yazı yazarım
Gader böyleymiş (de) gurbet gezerim (ey ey)
Yemen çöllerinde (de) kaldı benim mezerim(ey ey)*

Dizelerinden ise Mihrali Bey'in mezarının Yemen'de kaldığına ulaşabiliriz. Bu türküde, tarihsel gerçekler üzerinden Orta Anadolu halkı ağıt yakmıştır.

*Tozdan dumandan görünmez oldu otlar
Dağıldı bozuldu anam küheylan atlar (ey ey)
Esti gum tipisi de bilinmez oldu yollar*

Dizelerine bakarak da, uzun çöllerin olduğu bu koşullara alışkın olmayan askerlerin harekât yeteneklerinin sınırlı kalmasının yanı sıra çetin şartlar ile de mücadelesine ulaşabiliriz.

7- Bir Alay Askerdik Bindik Gemiye (Âşık Hüseyin'den)

Yöresi: Kırşehir
Derleyen: Bâki Yaşa Altınok

*Bir alay askerdik bindik gemiye
O gemi götürür bizi Yemen'e
Şükür o Yemen'den geri dönene*

*Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Ateş düştüğü yeri yakar kime ne*

*Susmuş konuşmuyor ağzında dili
Yirmisinde solmuş tomurcuk gülü
Ne yaman yer imiş Yemen'in çölü*

*Yemen'e de koç yiğidim Yemen'e
Kendim ağlar kendim söyler kime ne*

*Kalkmıyor sırt çantam cephanem ağır
Kimimiz kör olduk kimimiz sağır
Her yana oynuyor İngiliz gavur
Aman padişahım imdat Yemen'e
Şu Yemen'in gailisi bize ne*

*Yemen'de de kara haber geliyor
Nice koç yiğitler telef oluyor
Hain Arap arkamızdan vuruyor*

*Türk uşağının kanı akar Yemen'e
Analar bacılar ağlar kime ne*

*Hüseyin akıtır kanlı yaşını
Bit pire üşüşmüş yiyor döşünü
Akbabalar konar oyar başını*

*Gitti gelmez ağam emmim Yemen'e
Ölen ölür kalan sağlar kime ne?*

Türkü Kırşehir yöresinden Âşık Hüseyin'in ağzından kaleme alınmıştır. Türküde “*Bir alay askerdik bindik gemiye*” dizelerinden alayların gemiler ile Yemen Bölgesi'ne geçişinin

yapıldığı bilgisine ulaşabiliriz. Asaf Tanrıku'tun *Yemen Notları*'nda, askerın Yemen'e suret-i sevkinde yer alan şu ifadelere bakarak türküyü daha iyi anlayabiliriz:

“Karadeniz iskelelerinde bulunan yeni askerleri Yemen'e götürmek üzere oralara Hudeyde vapuru gönderilmiş, vapura bindirilecek askerlerin yiyecekleri peksimetin yenilemeyecek derecede küflenmiş olduğunu gören memurlar keyfiyeti gerekenlere haber vermişler. Yemen meselesine son derece önem verildiği bir sırada ve ilk sevkiyatta vuku bulan bu hatayı duymuş ve bundan çok müteessir olmuş olan padişah tarafından peksimetin değiştirilmesi ve iskelelere memurlar tayin edilerek suistimale meydan verilmemesi irade buyurulmuştur. Bu arada ben de umumi sevkiyata nezaret etmek vazifesiyle Yemen'e tayin edildim, rütbem kaymakam idi ve yaver idim. 6 Haziran 1314 (1898)'de Karadeniz'den aldığı yeni askerleri hamilen İstanbul'da Salıpazarı önüne gelen Hudeyde vapuruna bindim. Yenilemeyecek derecede küflü peksimetin yerine Levazım dairesinden hazırlanan iyi peksimet de vapura getirildi. Uzun müddet iskelelerde beklemiş olan yeni askerlerin vapur içinde iaşeleri bu küflü peksimete inhisar etmiş olduğu cihetle çoğunun bitkin bir hale geldikleri yüzlerinden anlaşılıyordu. Vapur içinde ağır hastalar olduğu cihetle çoğunun bitkin bir hale geldikleri yüzlerinden anlaşılıyordu. Vapur içinde ağır hastalar olduğunu sağlık memuru haber verdiğiinden on dört ağır hastayı Gümüşsuyu hastanesine gönderdim. Vapur hareket etti. Yeni askerlere uzun müddet sıcak yemek yedirilmemiş ve iskelelerde iyi bakılmamış olduğundan onlara, bakımsızlığın dostu olan hastalık musallat olmuştur.

Beyrut'a vardığımızda askerlerin umumi hallerini iyi görmedim. Hastaların miktarı dahi çoğaldığından sorumluluğu üzerime alarak askerî Beyrut'a çıkarmağa ve jurnala ithal ettirerek iki üç gün sıcak yemek yedirmeğe ve hastalarını ayırarak sağlamlarını götürmeğe karar verdim. O vakıt Beyrut Kumandanı Miralay İsmet Bey idi. Ordudan sordu. Askerleri karaya çıkarttım. Usulünde üç gün yemek yediler. Mümkün olduğu kadar temizlendiler. Oradaki doktorlar vasıtasıyla gitmeleri teleflerini mucip olacak surette 50 hasta asker ayırtarak onları Beyrut hastanesine bıraktım. Mütebaki askerleri vapura bindirdim ve hareket ettik. Hudeyde vapuruna bin sekiz yüz nefer tahsis edilmiş ve Suriye'den alınacak askerler iskelelere indirilmişti. Hâlbuki vapurda mevcut 1500 asker vapurun hacmine göre fazla idi. Askerler vapurun sandallarında bile sımsıkı bir halde bulunuyordu. Bu duruma göre iskelelere uğramaktan bizzarure sarfinazar ettik ve kanala girdik. Haziran'ın yirmisi,

uzun müddet bakımsızlığın tesirine uğramış askerlerin zayıf vücutları, Kızıldeniz'in en şiddetli sıcağına karşı gelemedi, güneş vurmasından ve Humma-yi habiseden vefat vukua gelmeğe başladı. Vapurun ateşçileri ve müstahdemini son derece gayret ettiklerinden 26 Haziran'da Hudeyde'ye vardık. Kızıldenizde 13 asker vefat etti. Hudeyde hastanesinde dahi getirdiğimiz askerlerden ve çoğu tifodan 26 asker vefat etti. 11 asker de vaktında kıt'alarına iltihak etmeden vefat etti. Buna göre 1500 neferden 50'si kıtalarına iltihak etmeden ölmüştür. Ol vakıtlar gelecek vapurların muayenelerinden icrasiyle askerlerin kalabalıktan korunması hakkında irade-i seniyye sâdır olmuştu. Sonradan gelen vapurlarda vefiyat azdır. Karadeniz iskelelerinden bir vapur (İrade-i Mahsusa) vapuru, Kanal'da beklememek şartıyla takriben bir ayda Hudeyde'ye vasıl olur. Akdeniz iskelelerinden yine Kanal'da beklememek şartıyla on iki, on üç günde varır. Yemen'e sevk edeceğimiz askerleri iskelelere kendi milli kıyafetleriyle götürüyoruz. Altlarına serecek ve üstlerine örtünecek bir şeyleri olmadığı halde kışlası bulunmayan mahallelerde ya bir han köşesini veyahut toprak üstünü dinlenecek bir yer olarak gösteriyoruz. Anasından, babasından, ailesinden ayrılmış, köyünden iskeleye kadar günlerce yol yürümüş, bu yorgun yolcularımızın yorgunluklarını giderecek ve sıhhatlerini koruyacak bir sıcak yemek bile veremiyoruz”¹¹⁶

Bu ifadelere baktığımızda, türkülerdeki acı gerçekler karşımıza çıkıyor aslında. Askerlerimizin zor şartlar altında Yemen'e ulaşmaya çalıştığı ve bu yolda binlerce askerimizin savaşımadan hayatını kaybettiği, Yemen coğrafyasına alışkın olmayan askerlerimizin hastalıklara yakalandığı, uzun çöller aştığı türkülere konu olan yaşanmış gerçeklerdir.

¹¹⁶ Tanrikut, a.g.e., s.10-11.

8- Şu Yemen'de Ot Biter mi?

ŞU YEMEN'DE OT BİTER Mİ

Yöresi: Çankırı
Ahmet Altuner - Hüseyin Zevk

Derleyen: İst. Bld. Kons.
Notalayan: Ferruh Arsunar

♩ = 96

Şu Ye men de Saz... ot biter
mi oy İ ki kar daş
Saz... çift gi der mi oy
An nem o da Saz...
hiç gü ler mi oy Ağ lar Meh met
Me miş ağ lar

-1-

Şu Yemen'de ot biter mi
İki kardaş çift gider mi
Annem o da hiç güler mi
Ağlar Mehmet Memiş ağlar

-2-

Şu Yemen'de biter karnış
Uzun olur vermez yemiş
Şu Yemen'de iki kardaş
Biri Mehmet biri Memiş

1.

*Şu Yemen 'de ot biter mi oy
İki kardaş çift gider mi oy
Annem o da hiç güler mi oy
Ağlar Mehmet, Memiş ağlar*

2.

*Şu Yemen 'de biter kamış
Uzun olur vermez yemiş oy
Şu Yemen 'de iki kardeş oy
Biri Mehmet biri memiş*

Mehmet ve Memiş iki kardeştir. Seferberlik ilan edildiğinde ikisi de Yemen çöllerine kutsal toprakları korusun diye gönderilmişlerdir. Kardeşlerin ikisi de dönememiş, arkalarından ağıt yakılmıştır. Türkü de “*iki kardaş çift gider mi*” dizelerinde aynı evden iki kişinin de Yemen'e gönderildiğine ulaşabiliyoruz. Her Yemen türküsünde olduğu gibi, Anadolu'nun iklimine alışan askerimiz Yemen'de çöl iklimine dayanamamakta, bunu da her türküde Türk halkı dile getirmektedir.

C- BATI ANADOLU YEMEN TÜRKÜLERİ

1-Asmalı Mencere

YÖRESİ
İZMİR-KARABURUN
KİMDEN ALINDIĞI
MÜJGÂN AĞAOĞLU

ASMALI MENCERE

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ
15/3/1947

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

SÜRESİ :

(SAZ.....)

AS MA LI MEN CE RE KA RAGÖZ LÜM AL BE Nİ İ ÇE RE (SAZ.....)

MER. Dİ VA NİM KIRK A YAK KIR KI NA VUR DUM DA YAK

BEN DEN BAŞ KA SE VER SEN KALK MAZ DÖ ŞEK LE RE YAT

O LUR MU BÖY LE KA RA GÖZ LÜM DER Dİ Nİ SÖY LE

(1)

ASMALI MENCERE, KARA GÖZLÜM AL BENİ İÇERİ
MERDİVANIM KIRK AYAK
KIRKINA VURDUM DAYAK
BENDEN BAŞKA SEVERSEN
KALKMAZ DÖŞEKLERE YAT
OLURMU BÖYLE,
KARA GÖZLÜM DİRDİNİ SÖYLE

(2)

KALEDEN İNDİRDİLER
KIR ATA BINDIRDİLER
ÜÇ GÜNLÜK GÜVEY İKEN
YEMENE GÖNDERDİLER
OLURMU BÖYLE,
KARA GÖZLÜM DİRDİNİ SÖYLE.

Asmalı Mencere

Kara gözlüm al beni içeri

Merdivanım kırkayak

Kırkına vurdum dayak

Benden başka seversen

Kalkmaz döşeklere yat

Olur, mu böyle

Kara gözlüm derdini söyle

Kaleden indirdiler

Kır ata bindirdiler

Üç günlük güvey iken

Yemen'e gönderdiler

Olur mu böyle

Kara gözlüm derdini söyle

Her ana oğlunu Yemen'e gönderirken dönemeyeceğini çok iyi bilir. Zira Yemen'e giden gelmemektedir. Asker de herkesle helalleşir Yemen'e giderken. Türküyü analiz edersek; Anadolu'da yaşanan büyük problemlerden birine ulaşabiliriz. Yemen'e giden askerin giderken sadece sıla özlemine değil kaygılarını da yanında taşıdığına bu dizeler ile şahit olmaktadır. Yemen'e gidene ölü sayarlar dizelerini bir önceki türkülerimizde yorumlamıştık fakat eksik kalan cümlelerimizi de bu türkü metnini analiz ile tamamlayabiliriz. Bu coğrafyadan dönen kişi sayısının çok az olması nedeni ile savaşıma giden asker dönebilirse eğer sevdiğini başka birinin eşi olarak görme korkusu taşımaktadır. O nedenle Türkü metninde yer alan “*benden başka seversen kalkmaz döşeklerde yat*” dizeleri ile korkusunu açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Ayrıca bu türkü üzerinden de Yemen bölgesinde kaleler olduğu bilgisine ulaşılabilir. Yemen coğrafyası 4000 rakımı ile yüksek kayalıklar ve kalelere de sahiptir. Bunu Tez'imizin giriş kısmında Yemen Coğrafyası konusunda açıklamıştık ve bu türküden Yemen coğrafyasının etkileri üzerinde açık bir yorum yapabiliriz. Bu kale ve kayalıklar çöl tehlikesi kadar askerlerimizi tehdit etmekte sarp kayalıkları geçmek zorunda kalan nice meçhul askerimiz bu topraklarda can vermektedir.

*Çok yalvardım gelmediler imana (beyler aman)
Öldürün Sayid'i gıyman Ali'ye*

*Kellesini bahşış çekin valiye
Bozuldu mu Ertuğrul'un alayı (beyler aman)
Silindi mi hamaylının kalayı
Yok mu da beyler gurtulmanın kolayı (beyler aman)*

*Öldürün Sayid'i gıyman Ali'ye
Kellesini bahşış çekin valiye
Saat üçte taş gışlayı bastılar (beyler aman)
Abdulla'yı darağacına astular*

*Senemizi yüz seneye kestiler (beyler aman)
Öldürün Sayid'i gıyman Ali'ye
Kellesini bahşış çekin valiye*

Bilecik yöresine ait bir türküdür. Yemen'e giden bir askerın ruh hali türküde yansıtılmaya çalışılmıştır. Yemen, Türk toplumu için gidip de dönülemeyen yer olarak kabul edilmekte, bu da yazılan türkülere yansımaktadır. Bu türküde "Bozuldu mu Ertuğrul'un alayı" sözünden, türkünün II. Abdülhamit dönemine ithafen yazıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Çünkü Ertuğrul Alayı, Yıldız Sarayı'nda Sultan'ın korumalığını yapan Arnavut, Boşnak ve Arap taburlarından oluşmaktaydı. Bunların içinde II. Abdülhamid en çok Arnavut tabur ve tüfekçilerine güvenirdi, sonra Boşnak ve Arap taburları gelirdi. Ama bir başka bölük vardı ki, Sultan esas olarak en çok onlara güvenirdi. O bölüğe 'Ertuğrul Süvari Alayı' ya da 'Söğütlü Maiyet Bölüğü' denirdi. Buradaki erler Söğüt, Bilecik ve Eskişehir civarından, eski Türk kabilelerinin çocuklarıydı. Türkü de Bilecik Yöresi'ne ait olduğu için içerisinde geçen Ertuğrul Süvari Alayı sözü bir tesadüf değildir.

D - KARADENİZ BÖLGESİ YEMEN TÜRKÜLERİ

1-Asker Ettiler Beni

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA No: 2903
İNCELEME TARİHİ: 25-6-1987

YÖRESİ
RİZE-ÇAYELİ
KİMDEN ALINDIĞI
DURSUN TANYAŞ
SÜRESİ

DERLEYEN
İBRAHİM CAN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
İBRAHİM CAN

ASKER ETTİLER BENİ

AS KE RET Tİ LER BE Nİ DE KU RAM ÇIK TI YE ME NE
AS KE RİM Gİ DE Yİ RUM DA UĞ RA DIM HAN DAN HA NA
AY YU RU Yİ YU RU Yİ DE DU RU Yİ

2.3.
YU RUL DUM SOL TA RAF TAN DA KA Nİ MA
KO A TES OL DI YA NA Yİ RİN DE Bİ Zİ DO
NUŞ TU MUZ YE RİN DE Bİ Çİ MEN LE

KAR CÖL LE RE KA Nİ MA KAR CÖL LE RE
GU RAN A NA KA Zİ DO GU RAN A NA
Rİ KU RU Yİ Çİ MEN LE Rİ KU RU Yİ

YU RUL DUM SOL TA RAF TAN DA KA Nİ MA
A TES OL DU YA NA Yİ RİN DE Bİ Zİ DO
KO NUŞ TU MUZ YE RİN DE Bİ Çİ MEN LE

KAR CÖL LE RE KA Nİ MA KAR CÖL LE RE
GU RAN A NA KA Zİ DO GU RAN A NA
Rİ KU Rİ Yİ Çİ MEN LE Rİ KU RU Yİ

ASKER ETTİLER BENİ

- 1 ASKER ETTİLER BENİDE
KURAM ÇIKTI YEMENE
YURULDUM SOL TARAFDAN
KANIM AKAR CÖLLERE
- 2 ASKERİM GİDEYİRİMDE
UĞRADIM HANDAN HANA
ATEŞ OLDİ YANAYIDA
BİZİ DOĞURAN ANA
- 3 AY YURUYİ YURUYİDE
YURUYİDE DURUYİ
KONUŞTUĞUMUZ YERİNDE
ÇİMENLERİ KURUYİ

¹¹⁹Asker Ettiler Beni Kuram Çıktı Yemen'e, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, TRT Repertuarı no: 2903, Yöresi: Rize-Çayeli, Kaynak Kişi: Dursun Tanyaş, Derleyen ve Notalayan: İbrahim Can.

Rize Redif Liva'sını(sancağı) oluşturan 8 taburun Yemen'e gönderilmesine 1905 yılı nisan ayı başında askeri komisyonda karar verilmiştir. Bu karar üzerine Yemen'de çıkan isyanı bastırmak için toplanan redif birlikleri 21 Mayıs 1905'te Abdulkadir Vapuru ile Karadeniz sahil şeridinden yola çıkmıştır.¹²⁰ Gemiler Uzun bir yolculuktan sonra Süveyş Kanalından geçip Kızıldeniz'e girmiş Akşama doğru Hudeyde limanına varmıştır. Buradan yapılacak yolculuklar gece yapılacaktır çünkü Tehame Çölünde nice asker hayatını gençliğinin baharında kaybetmiştir. Hava ışıdıkça askerlerin ayağına yırtık ayakkabılarının içinden kumlar dolmuş bu da yürüyüşlerini zorlaştırmıştır. Lakin nice kahraman Türk evladı millet ve devlet için aç susuz, her türlü zor koşulda sonları ölümden olsa hiçbir olumsuzluktan yılmadan yoluna devam etmiştir. Türküye baktığımızda ise sözlerinden askerin ağzından yakılan bir ağıt niteliğinde olduğu görülmektedir. Asker, Yemen'i korumak için o bölgeye gittiklerini belirterek, ruh halindeki acıyı da yansıtmaktadır. Türküden ayrıca Yemen coğrafyası ile ilgili bilgilere de ulaşabiliriz; zira uzun çöller aşan askerlerimiz yaktıkları türkülerde coğrafi koşullar ile ilgili de bilgiler vermektedirler. "*Yemen'in yoli kumluk*" ifadesini askerin çölden geçtiğine tarihsel bir kanıt olarak alabiliriz. Ayrıca Rize bölgesinden bu bölgeye asker gönderilmesi, Yemen'e giden askerlerin belli bir coğrafi bölgeden değil de, her bölgeden olduğu, sistemin kuraya dayandığı bilgisini de bize vermektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nde askerlik yapısı ile ilgili bilgi sahibi de olmuş oluruz.

¹²⁰ Zekeriyya BİCAN, a.g.e, s.65

2-Kırat Kırat Nallı Kırat

DERLEYEN
ANKARA DEVLET
KONSERVATUVARI

YÖRE
GİRESUN

DERLEME TARİHİ
28. 07. 1943

KAYNAK KİŞİ
ASIM KARAKAŞ-MEHMET NEFES

KIRAT KIRAT NALLI KIRAT

NOTALAYAN
ALTAN DEMİREL

SÜRE: $\frac{2}{4}$ = 92

(SAZ -----)

1 2

KI RAT KI RAT
EL MA DA LI

NAL LI KI RAT YE ME NİN YOL LA RI I RAK
EY Dİ MO LA U CU YE RE DEY Dİ MO LA

BEN YE ME NE DA YA NA MAM BE Nİ ER ZİN
AS KER ÇA VUŞ ÖL DÜ DER LER VA LI DE Sİ

Özgür

CA NA BI RAK (SAZ -----)
DUY DU MO LA

KIRAT KIRAT NALLI KIRAT
YEMEN'İN YOLLARI İRAK
BEN YEMEN'E DAYANAMAM
BENİ ERZİNCAN'A BIRAK

ELMA DALI EYDİ M'OLA
UÇU YERE DEYDİ M'OLA
ASKER ÇAVUŞ ÖLDÜ DERLER
VALİDESİ DUYDU M'OLA

ASKERLER BAĞLAR MATARA
TOPLAR YÜKLENMİŞ KATIRA
SABAHACA YATAMIYOM
NELER GELİYOR HATIRA

GİTME YEMEN'E YEMEN'E
YEMEN SICAK DAYANAMAN
KALK BORUSU ÇALININCA
SEN KÜÇÜKSÜN UYANAMAN

1.

*Kırat kırat nallı kırat
Yemen'in yolları ırak
Ben Yemen'e dayanamam
Beni Erzincan'da bırak*

2.

*Elma dalı eğdi m'ola
Ucu yere değdi m'ola
Asker çavuş öldü derler
Validesi duydu m'ola*

3.

*Askerler bağlar matara
Toplar yüklenmiş katıra
Sabahaca yatamıyom
Neler geliyor hatıra*

4.

*Gitme Yemen'e Yemen'e
Yemen sıcak dayanaman
Kalk borusu çalınınca
Sen küçüksün uyanaman*

Türkü sözlerine bakıldığında Yemen yolundaki bir askerin ağzından yakıldığını görürüz. Giresun Yöresi'ne ait bu türküde “Yemen'in yolları ırak, ben Yemen'e dayanamam beni Erzincan da bırak” dizesinden, Karadeniz Bölgesi'nden toplanan askerlerin Erzincan güzergâhından ilerleyerek İskenderun limanına geçtikleri bilgisine ulaşabiliriz.

E - GÜNEY, GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİ YEMEN TÜRKÜLERİ

1-Yemen Ağıtı

Yöresi: Çukurova

Kaynak Kişi: Yaşar Kemal

Anam gel yanıma otur¹²¹

Elini yarama getir

Elkızına bel bağlama

Yavruyu yanına yatır

Anam kirazdan geliyor

Sesi beni deli ediyor

Sen gurbete asker verdin

Nasıl uykunuz geliyor

Evimizin önü arpa

Biçemedim sele serpe

Tez gel Memed'im tez gel

Gelinin arkanda körpe

Terzi bastan oğlum terzi

Gitti gurbet ili gezdi

Soysuz imiş elin kızı

Evimizin düzenin' bozdu

Gitme Yemen'e Yemen'e

Sen cahilsin uyanaman

Dan borusu er vurunca

Sen cahilsin uyanaman

Top karşıdan gürlledi mi

Gülleleri parladı mı

Top kekilli bastan oğlum

Ecel telini telledi mi

Küçük Maraş büyük Maraş

¹²¹ Yaşar Kemal, a.g.e, s.186,187

*Ulaş mavi donlum ulaş
Ağzı başa davul mu tutar
Yemen'de tutuldu güleş
Arabayı beri çekin
Şehitleri buraya dökün
Erzurum'un hanımları
Yaralıya iyi bakın*

Yaşar Kemal'in Sarı defterdekiler adlı folklor derlemesinde bu metin Yemen Ağıdı olarak geçmektedir. Yemen'de Uzun süre Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalan ve imparatorluğun en uzak toprağı olan Yemen, sık sık çıkan isyanlarla daima Osmanlı'nın uğraş verdiği bir bölge olmuş; her çıkan isyanı bastırmak için Anadolu'da seferberlik ilan edilmiş, içlerinde 15-16 yaşlarında çocukların bile bulunduğu gençler, Yemen'e gönderilmek üzere kışlaların önüne dizilmiştir. Bu türküde, Çukurova Bölgesi'nden seferberlik ilanı ile Yemen'e oğlunu gönderen ananın acı feryadı yürekleri dağlamaktadır.

2- Merhametsiz Padişahlar Askeri - 1

Yöresi: Çukurova

Kaynak Kişi: Yaşar Kemal

122

1.

*Merhametsiz padişahlar askeri
On sene bekletiyorlar Hicaz'da
Gidenler gelmiyor elverir gayrı
Soyka Yemen yiğit koymadı bizde*

2.

*N'olur karlı dağlar ne olur
Asker yârim gelse yaralarım ey olur*

3.

*Padişaha söylen yâri göndersin
Bu kanunu bu zagonu döndersin
On seneyi bir seneye indirsin*

¹²² Yaşar Kemal, Sarı Defterdekiler: Folklor Derlemeleri, Yapı Kredi Yayınları, Ocak, 1997, s.158

Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de

4.

N'olur karlı dağlar ne olur

Asker yârim gelse yaralarım ey olur

5.

Gelin ömrüm geçti ben mozoluyum

Kara saçım ağ ördürdüm düzleyom

On senedir asker yolu gözliüyom

Saçım ağardı fer kalmadı gözde

Ağtın, kocası Yemen'e giden gelinin ağzından, padişah Sultan Abdülaziz döneminde (1861-64) söylendiğine, 2. kıtada yer alan "Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz"de dizelerinden ulaşabiliriz. Daha önceki bölümlerimizde Osmanlı Devletinde askerlik süresi ile verilen bilgilere değinirken bu Türküye de atıf yapılmıştır. Askerlik süresinin uzun olmasının yanında Osmanlı son döneminde çıkan isyanlar için Anadolu'dan birçok askerin Yemen'e gönderilmesi duyguların korkusuzca dile getirilmesinde etkili olmuştur.

Gidenler gelmiyor elverir gayrı

Soyka Yemen yiğit koymadı bizde

Dizelerinden yola çıkılarak ise daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi Yemen'e sevkியat yapılırken askerler sağlıksız koşullarda taşınmakta bu ortamda yolculuk haftalarca sürmekte ve yolculuğun sonunda askerlerin birliğine sağlıklı bir şekilde ulaşması imkânsız bir hal almaktaydı. Çok fazla yürüyen ve yeterli beslenemeyen askerlerimizin dizden aşağısı şişmekte ve bu durumdan ötürü birçok askerimizin düşmanla karşı karşıya gelip daha savaşmadan ayaklarının dahi kesildiği bilinmektedir. Arap coğrafyasına sıtma, kolera gibi hastalıklarla boğuşan erlerimizden 4 yıl içerisinde 412.000 kadarı sıtmaya yakalanmış bunların 20.000 i ölmüştür. Bu zor şartlardan kurtulup sağ salim evine dönen askerler ise sıtma ve kolera gibi bulaşıcı hastalıkların Anadolu'da yayılmasına neden olmuştur. Hatta Osmanlı Devleti en tehlikeli virüs şekli olan Koleradan halkı korumak için hastanelerde yapılması gerekenleri içeren bir talimatname hazırlamış ve hastalıkların

bulaşmaması için sürekli aşular yaptırmıştır.¹²³ Türküde yer alan soyka Yemen yiğit koymadı bizde dizeleri Düşmandan ziyade Yemen'in coğrafyası ve salgın hastalıklarının etkilerini bizlere anlatmaya çalışmış Yemen coğrafyasında yaşanan tarihsel gerçeği gözler önüne sermiştir.

¹²³ Taner BİLGİN, a.g.m, s.114-115

3-Bir Tel Vurdum Yemen'de Gardaşıma

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M. REPERTUAR No : 4058
İNCELEME TARİHİ : 25. 3. 1996

DERLEYEN
RIFAT KAYA

YÖRE
ELAZIĞ
KAYNAK KİŞİ
Hafız AHMET SÜSLÜZADE

BİR TEL VURDUM YEMEN'DE GARDAŞIMA

DERLEME TARİHİ

NOTALAYAN
AHMET TURAN ŞAN

SÜRE : 0 54

(SAZ)

BİR TEL VUR DUM
ÇAR ŞA FİM Çİ

YE— MEN DE— GAR— DA— ŞI— MA— TEZ YE TİŞ— SIN—
VI— DE A— SI— LI— KAL— DI— ÇE Yİ ZİM— SAN—

CE— NA— ZE— MIN— BA— ŞI— NA— BA— ŞI— NA—
DİK— TA— BA— SI— LI— KAL— DI— LI— KAL— DI—

SU ÇUM VAR SA YAZ— SIN ME— ZAR— TA— ŞI— MA—
BI ZİM ŞU MAH KE— ME MAH— ŞE— RE KAL— DI—

YA ZİK OL— DU— YA ZİK— ŞU— GENÇ—
ŞU GENÇ LİK— TE— NE— LER— GEL— DI—

YA— ŞI— MA— BA— ŞI— MA—

62/17000

¹²⁴ Bir Tel Vurdum Yemen'de Gardaşıma, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 4058, Yöresi: Elazığ, Kaynak Kişi: Hafız Ahmet Süslüzade, Derleyen ve Notlayan: Rifat Kaya-Ahmet Turan Şan.

*Bir tel vurdum Yemen’de gardaşıma
Tez yetişsin cenazemin başına
Suçum varsa yazsın mezar daşıma*

*Yazık oldu yazık şu genç yaşıma
Şu genç yaşta neler geldi başıma*

*Çarşafım çivide asılı kaldı
Çehizim sandıkta basılı kaldı
Bizim şu mahkeme mahşere kaldı*

*Yazık oldu yazık şu genç yaşıma
Şu genç yaşta neler geldi başıma*

*Uzun olur telgrafın şeridi
Yüreğimde yağ galmadı eridi
Benim yarım bu Harput’ta bir idi*

*Yazık oldu yazık şu genç yaşıma
Şu genç yaşta neler geldi başıma*

Türkü Elazığ Harput yöresine aittir. Harput’ta 1905 tarihinde yemen’e götürülmek üzere bir redif alayı hazırlanmış Redif orduları komutanı ise Ahmet İzzet paşadır¹²⁵. Beklenen gün gelip çattığında Redif orduları hazır beklemekte binlerce ana kuzusu ile birlikte her yaştan asker sıra sıra dizilmiş yürüyüş komutunu beklemektedir. Yürüyüş emri verildiğinde askerler hareket etmiş yakınları arkalarından bir süre takip etmiş fakat birçoğu ümitsiz ve bezgin halde geri dönmüştür. Geri dönenler bir ölünün arkasından ağlar gibi feryat etmiş gün geçtikçe bu acı feryat yüreklerde büyük bir ağıda dönmüştür. Türküde yer alan sözlere bakıldığında, Yemen’e giden askerlerin ortak duygularına tercüman olduğuna ulaşabiliriz.

¹²⁵ Zekeriyya BİCAN, a.g.e, s.30

4-Eledim Eledim Höllük Eledim

T R T MÜZİK DAİRESİ YAVINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 1299
İNCELEME TARİHİ : 24_5_1977

YÖRESİ
ERZURUM

KİMDEN ALINDIĞI
MUHARREM AKKUŞ

SÜRESİ :

ELEDİM ELEDİM HÖLLÜK ELEDİM

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ
-1966-

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

E LE Dİ ME LE Dİ... M HÖL LÜ GE LE
BİR GÜ ZEL Sİ MA DI... R AK LI MI A

Dİ... M AY NA LI BE Sİ... K TE CA NAN BE BE... K
LA... N AŞ KIN SEV DA Sİ... K NI CA NAN SE Rİ... K

BE LE DİM BÜ YÜT TÜM BES LE Dİ... M
ME SA LAN Bİ Zİ Kİ NA MA Sİ... N

ES GE REY LE DİM GİT Tİ DE GEL ME Dİ
EH Lİ Dİ LO LAN [YAN DI Cİ GE Rİ... Dİ
GİT Tİ DE GEL ME... Dİ M

CA NAN BÜ NA NE CA RE
CA NAN BU NA NE ÇA RE

-1-
ELEDİM ELEDİM HÖLLÜK ELEDİM
AYNALI BEŞİKTE CANAN BEBEK BELEDİM
BUYÜTTÜM BESLEDİM ASKER EYLEDİM
GİTTİDE GELMEDİ CANAN BUNA NE ÇARE

-2-
BİR GÜZEL SİMADIR AKLIMI ALAN
AŞKIN SEVDASINI CANAN SERİME SALAN
BİZİ KINAMASIN EHLİ DİN OLAN

1. YANDI CİĞERİM CANAN BUNA NE ÇARE
2. GİTTİDE GELMEDİ CANAN BUNA NE ÇARE

126

Eledim eledim höllük eledim

Aynalı beşikte canan bebek beledim

Büyüttüm besledim asker eyledim

¹²⁶ Eledim Eledim Höllük Eledim, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 1289, Yöresi: Erzurum, Kaynak Kişi: Muharrem Akkuş, Derleyen ve Notalayan: Yücel Paşmakçı-Muharrem Akkuş, Derleme Tarihi: 1966.

Gitti de gelmedi canan buna ne çare
Bir güzel simadır aklımı alan
Aşkın sevdasını canan serime salan
Bizi kınamasın ehli din olan
Yandı ciğerim canan buna ne çare
Gitti de gelmedi canan buna ne çare

Türkü Erzurum yöresine aittir. Türkünün sözlerine bakıldığında, bir annenin Yemen'e gönderdiği oğlunun arkasından yaktığı yürekleri dağlayan bir ağıt olduğu bilgisine ulaşabiliriz. “*Bizi kınamasın ehli din olan, gitti de gelmedi canan buna ne çare*” dizelerinden ise annenin yavrusuna hasretindeki çaresizlik gün yüzüne çıkmış bu acı hasret yüreğinde bir kor olmuş ve kabullenişe dönmüştür.

5- Havada Bulut Yok

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 341- 9/6/1973

YÖRESİ
MUŞ

KİMDEN ALINDIĞI
DÜRIYE KESKİN

SÜRE:

DERLEYEN
M. SARISOZEN

DERLEME TARİHİ

HAVADA BULUT YOK

NOTAYA ALAN
M. SARISOZEN

1- HA VA DA BU LUT YOK BUNE DU MAN DIR MEH LE DE Ö
2- ŞU DA ĞI NAR DIN DA RE DİF SE Sİ VAR YA RIN BA KIN
3- KIŞ LA NI NÖ NÜN DE ÇA LI NIR SAZ LAR A YA ĞIM YAL

LÜM YOK BU NE Şİ VAN DIR ŞU YE ME NEL LE Rİ
ÇAN TA SİN DA NE Sİ VAR BİR ÇİFT PA BU Cİ LE
NA YAK YÜ RE ĞİM SİZ LAR YE ME NE Ğİ DE NE

NE DE YA MAN Dİ Rİ A NOM YE MEN Dİ Rİ GÜ LÜ ÇE MEN
BİR DE FE Sİ VA Rİ BU RA Sİ MUŞ TU RU YO LU YO KUS
AŞ LI YOR KIZ LA Rİ " " " " " " " "

Dİ Rİ Ğİ DEN GEL Mİ YORU A CEP NE DEN DİR
TUR LU Ğİ DEN GEL Mİ YO RU A CEP NE İŞ DİR
" " " " " " " " " "

(1)

Havada bulut yok bune dumandır
Mehlede ölüm yok bune şivandır
Şu yemen elleri nede yamandır

(2)

Şu dağın ardında redif sesi var
Varın bakın çantasında nesi var
Bir çift pabuç ile birde fesi var

Eli

(Bağlantı)

Anom yemendir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir

(Bağlantı)

Burası muştur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

(3)

Kışların önünde çalınır sazlar
Ayağım yalınayak yüreğim sızlar
Yemene gidene ağlıyor kızlar

(Bağlantı)

Burası muştur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

¹²⁷ Havada Bulut Yok, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 341, Yöresi: Muş, Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen, Derleme Tarihi: 1975.

Havada bulut yok bu ne dumandır

Mahlede ölü yok bu ne figandır

Şu Yemen elleri ne yamandır

Ah o yemendir gülü çimendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Huş'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir

Kışlanın önünde redif sesi var

Bakın çantasında acep nesi var

Bir çift kundurayla bir de fesi var

Ah o yemendir gülü çimendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Huş'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir

Kışlanın önünde sıra söğütler.

Zabitler oturmuş asker öğütler.

Yemen'e gidecek bu koç yiğitler

Kışlanın ardını duman bağladı.

Analar babalar kara bağladı.

Yemen'e gidene herkes ağladı.

Kışlanın ardında yüzüyor kazlar.

Ayağım ağrıyor yüreğim sızlar.

Yemen'e gidene ağlıyor kızlar.

Ah o Yemen'dir gülü çemendir.

Giden gelmiyor acep nedendir.

Kışlanın ardında bir kırık testi.

Askerin üstüne samyeli esti.

Gelinlik tazeler umudu kesti.

Ah o Yemen'dir gülü çemendir.

Giden gelmiyor acep nedendir.

Yemen'de Türk kanı ve alın teri uzun yıllar akmıştır. Osmanlı için buraların yabancılara karşı korunması bile Anadolu ve Rumeli'den toplanan askerlerle yürütülmektedir. Bunca yıl kendilerine öz evladı gibi baktığı halde Osmanlı Devleti'ne karşı Yemen, İngilizlerle işbirliğine giderek Osmanlı'ya karşı savaş açmıştır. Beş cephede birden çarpışan Osmanlı kuvvetleri Anadolu'dan asker sevki yapmaktadır. Çarpışmalar o kadar şiddetli olmaktadır ki, aileler Yemen'e cepheye giden evlatlarının artık geri dönemeyeceğini bilmektedirler. Birçok aile cepheye gönderdikleri çocuklarından bir daha haber alamamışlardır. Hatta bazı askerler yıllar sonra savaş bitse de bu topraklardan geriye dönememişler, sağ kalabilenler orada yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bu acıyla 'Yemen Türküsü' o devirlerde halkın dilinden düşmemiş etkilerini ve izlerini günümüze kadar bu türküyle taşımıştır. Türkünün sözleri eski kaynaklarda "Eli-Yemen'dir" şeklinde de geçmektedir. Bu seferberlik türküsü 1905 yılında Harput Redif Kışlası'ndan gözyaşları içerisinde Yemen Cephesi'ne uğurlanan Osmanlı askerleri için yakılmıştır. Yemen'e giden bu askerlerin çoğu bir daha geri dönememiştir. Harputlu kadınların dillendirip bugüne kadar söylenen bu türküyü günümüzde bilmeyen yoktur gibi. Yemen Türküsünün sözlerine bakıldığında ilk olarak gözümüze "*Burası Huştur yolu yokuştur*" dizeleri çarpmaktadır. Yemen'de Huş kalesinden ve sarp geçitlerinden söz edildiğine bu dizelere bakarak ulaşabilmekteyiz. Ayrıca "*Ayağım ağrıyor yüreğim sizler*" dizelerinden günlerce yol yürümek zorunda kalan askerlerimizin bu duruma sitemlerinin yanı sıra sıla hasretleri de eklenince yükleri bir kat daha artmaktadır. Türkünün bir diğer bölümü olan "*Mahlede Ölü Yok Bu ne Figandır*" dizelerinden Anadolu halkının acısının dinmediğine asıl önemlisi gidenin dönemeyeceğini bilen yakınlarının daha ölüm haberini almadan çaresizlik içerisinde figana başladığına vurgu yapılmıştır. Bir diğer bölümde ise "*askerin Üstünde samyeli esti*" kısmından çölde esen sert rüzgâra atıf yapılmıştır. Sam yeli öyle sert bir rüzgârdır ki kumu kitle halinde havaya kaldırarak askerlerimizin nefes almasını imkasız hale getirmektedir. Bu türkü de bu yaşananların en açık kanıtıdır.

6-Mardin Kapısında Kelek Bağlanmış

Yöresi: Diyarbakır

Derleyen: Hayri Yoldaş

Kaynak: Hüsnü İpekçi

1.

Mardin kapısında kelek bağlanmış

Yemen 'e gidenler yürek dağlamış

Analar babalar kara bağlamış

Ano Yemen 'dir gülü çimendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Huş 'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir.

2.

Kışlanın önünde bir sürü kazlar

Ciğerim yanıyord içerim sızlar

Yemen 'e gidene ağlıyor kızlar

Ano Yemen 'dir gülü çemendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Huş 'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir.

Diyarbakır yöresine ait olan bu türkü Yemen Türküsü'nün bir başka şeklidir. Türkü sözleri diğer Yemen türküleri ile benzerdir. Yemen'e giden geri dönemez; analar, babalar ağıt yakar, gidene ağlar. “*Burası Huş 'tur*” dizelerinde Huş Kalesi'ne giden askerin feryadı dile getirilmekte, Yemen'in coğrafi yapısı ile ilgili türküden çıkarımda bulunabilmekteyiz.

1.

Mızıkta çalındı düğün mü sandın

Al (beyaz) yeşil bayrağı gelin mi sandın

Yemen'e gideni gelir mi sandın

2.

Tez gel ağam tez gel dayanamirem

(Dön gel ağam dön gel dayanamiram)

Uyku gaflet basmış uyanamirem

Ağam öldüğüne (ey eyey) inanamirem

3.

Koyun gelir kuzusunun adı yok

Sıralanmış küleklerin sütü yok

Ağamsız da bu yerlerin tadı yok

4.

Ağamı yollarlar (yolladım) Yemen eline

Çifte tabancayı (tabancalar) takmış beline

Ayrılmak olur mu yeni (taze) geline.

“Mızıkta çalındı düğün mü sandın, al yeşil bayrağı gelin mi sandın” dizelerine baktığımızda, Anadolu geleneklerinde askerleri uğurlarken kına yakıldığını ve bu sırada *Al Yeşil* giymeleri geleneğinin türküde yer bulduğu görülecektir. Yemen, Anadolu insanı tarafından gidip geri dönülemeyen bir yer, adeta bir cehennem olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Anadolu yiğidi buralarda bazı Arapların ihaneti, açlık, mühimmatsızlık nedeniyle eriyip gitmiş; birçok gelin, kız sevdiğini, ana-baba fidan gibi evlatlarını bu zor topraklarda yitirmiştir. Küçük körpe yavrular babasız kalmıştır. Yukarıdaki türkü o günleri yaşayan Anadolu insanının yüreğinde kopan acı bir feryattır.

F - BÖLGESİ TESPİT EDİLEMEYEN ANONİM TÜRKÜLER

1-Gider Oldum Tedarikim Görüldü

Erkek:

Ah Ağam

Gider oldum tedarikim görüldü

Bizim kısmet Yemen ele verildi

Gitme deyin ey yar boynuma sarıldı yar

Hanım:

Git garibim sağlık ile gelesin

Git garibim

Gülüm ey sümbülüm ey

Ey kurban sağlık ile gelesin

Bu türkü, Yemen'e giden bir askerin eşi ile vedalaşma anındaki diyalogudur.

2-Gitme Yemen'e Yemen'e

Söz: Anonim Avşar Ağıtları

Bir gemiye doldurdular

İstanbul'a bildirdiler

Sallar gemi, döver dalga

Gül benzini soldurdular

Yatta dizimde nazlayım

Kara kekilin düzleyim

Sene bir de yıl on iki ay

Hangi bir gün yol gözleyim

*Oy oy yavrum kardeşim
Sene bir de yıl on iki ay
Hangi bir gün yol gözleyim
Alnında parıldar kaşı*

*Ağzında ışıldar dişi
Ben getirdim iki oğul
Birin bana ver yüzbaşı
Yüzbaşılar yüzbaşılar*

*Tabur taburu karşılar
Yağmur yağıp gün vurunca
Yatar şehitler ışılar
Oy oy yavrum kardeşim
Yağmur yağıp gün vurunca
Yatar şehitler ışılar*

Bu türkü, Anadolu'da ağızdan ağza yayılan anonim bir özelliكتedir. Kimbilir hangi bağrıyanık bir Türk'ün kalbinden kopmuştur ve Türk topraklarındaki köylerde, kasabalarda ve şehirlerde bunu söyleyenler ve dinleyenler arasında kimbilir yüreği sızlamayan ve gözyaşı dökmeyen kaç kişi bulunabilir.

Anayurdun her köşesinde dedesi, babası, amcası, dayısı, kocası ve oğlu Yemen'de şehit olmamış pek az aileye rastlanır. Mirliva Rüştü Paşa'nın 1327 (1911) yılında yayımlanmış olan *Yemen Hatırası* adlı kitabının içeriğinde askerlerin Yemen'e sevki ile ilgili şu bilgilere rastlanır:

“Karadeniz İskelelerinde bulunan yeni askerleri Yemen'e götürmek üzere oralara Hudeyde vapuru gönderilmiş, vapura bindirilecek askerlerin yiyecekleri Peksimetin yenilemeyecek derecede küflenmiş olduğunu gören memurlar keyfiyete gerekenlere haber vermişler. Ol vakıtlar İskenderun kumandanı eski ümera-yi askeriyyeden Mirliva Sabit Paşa idi. Hikâye eylediğim ahvali birçok telgraflarla Makam-ı Seraskeriye (Milli Müdafaa

Vekaleti) bildirmiş olduğu görülen telgrafların suretlerinden anlaşıldı. Yemen'e sevkedeceğimiz askerleri iskelelere kendi milli kıyafetleriyle götürüyoruz. Altlarına serecek ve üstlerine örtünecek bir şeyleri olmadığı halde kışlası bulunmayan mahallelerde ya bir han köşesini veyahut toprak üstünü dinlenecek bir yer olarak gösteriyoruz. Anasından, babasından, ailesinden ayrılmış, köyünden iskeleye kadar günlerce yol yürümüş, bu yorgun yolcularımız.”¹²⁸

Türkünün sözlerine bakıldığında askerlerimizin ne kadar çetin koşullarla mücadele ederek Yemen'e ulaşmaya çalıştığını yukarıda yer alan hatıratı da değerlendirerek daha iyi anlamlandırabiliriz. Kutsal topraklarını korumak için Yemen'e giden nice askerimiz düşmanla savaşmadan önce ilk olarak bu çetin koşullarla mücadele etmiştir.

3-Yemen'in Kahrine İrdik İreli

*Yemen'in kahrine irdik ireli
Kaderin denizine girdik gireli
Arpaya buğdaya hasret kalduk
Arab'ın fendine hep aldanduk*

*Cıpcııldak donumuz yok başımız
Yalnayak koşmadadır yüzbaşımız
Bize Rum çağrıyorlar bunlar
Komadı ağrumadık göz kumlar*

*Donu yok hiçbirinin çırcıplak
O da bizden kötü abdal avanak
Merdiven ne şekil ise tarlası da
Ana benzer kuyusuyla damı da*

*Karakoldan inerük su aluruk
Arabardundan atınca kaluruk*

¹²⁸ Tanrikut, a.g.e., s. 10-11.

*Her suyun nöbeti üç beş canı yer
Kaçamazsan ulaşır kelle keser*

*Geçen harb oldu da bir köy bastuk
Süngünün hakkını varduk alduk
N'olacak üç bilezik beş de yüzük
Bi hapaz kahve de var emme çürük*

*Dimeyin ki bana devlet bakıyor
Başımı gün ayağımı gön yakıyor
Aç acaşmadayuz dağlardan
Otu toprağı yeruz bağlardan*

*Yemen'in dağlığı çoktur uludur
Hele kumsalı cehennem yoludur
Ulu mevlam bizi attı Yemene
Kaldık hasret güle bülbüle çemene*

*Dağlığında ne ağaç var ne meşe
Tek varan yolcuya maymunlar üşe
Bura Türk kabri gibi gel bir bak
Bir taşına altına girmiş beş ocak*

*Yemen'in kanlı açıktır yarası
Sormak ister size bizden burası
Bilmeyyüz ki neden biz harp idiyoz
Arab'ın derdi nedir biz ne diyoz*

*Sen atınca durakoysun mu sana
O da candır atar elbette sana
Damını yık kuyusun taş doldur
Gül gibi yavrusunu yak soldur*

*Bir iş etmiş gibi gel çık doruğa
Kelleler sapla çakılmış kazuğa
Sonra sen gel de itaat bekle
Köprü kabil mi çaya ördekle*

Yukarıda ki eser Yemen'den gelen manzum bir mektuptan alınan bir parçadır. Bu satırlar Yemende yaşanan gerçeklere birer örnektir. Satırlar okunduğunda Yemen'e giden askerlerin neler yaşadığının bilgilerine ulaşabiliriz. “Dağlığında ne ağaç var ne meşe, tek varan yolcuya maymunlar üşe” dizelerini şu şekilde açmak istiyorum. Hacı Ahmed Reşid Bey'in *Yemen ve San'a Tarihi*'nin ikinci cildinin 367'nci sayfelerinde Yemen Maymunları şöyle anlatılmaktadır:

“Yemen'de vahşi hayvan yoksa da maymun çoktur. Bunlar dağların Tihâme cihetine düşen yamaçlarında ve eteklerinde yaşarlar. Ekilmiş ve filizlenmiş olan ekin tohumlarını yeraltından çıkarıp yerler. Bu sebepten ötürü ekin sahipleri ellerinde tüfekte her iki zamanda tarlalarını beklerler ve çok maymun öldürürler. Öldürdükleri maymunları ayaklarından ağaca asarlar. Çünkü bunu gören maymunlar o tarlaya yaklaşmazlar. Maymunlar 3-5 yüzü bir arada sürü halinde dolaşırlar. Küçük yavrular ana veya babalarının sırtında bir süvari gibi dimdik otururlar ve onun saçlarını dizgin gibi tutarlar. Bu halleri görülmeğe değer bir acayip haldir. Aynı zamanda maymunlar kendilerine göre birtakım kabilelere ayrılmışlardır. Bir kabile ötekinin hududuna giremez. Hatta bir sürünün bulunduğu yerde su kalmaz da su için öteki kabilenin hududuna geçerse aralarında şiddetli muharebeler olur. Silahları taş ve sopalardır. Bunlar toplu gezdikleri vakit yalnız birine rastlarsa taş atarak ona hücum eder sersemletüp yere yatırırılar.¹²⁹

Sonuç olarak, bu türkünün dizelerinden çıkarılan sonuç ürperticidir. Askerlerimizin yalnızca düşman askerleri ile değil, Yemen'in coğrafyasıyla ve yabancı hayvanlarıyla da harp ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

¹²⁹ Tanrikut, *a.g.e.*, s. 21-22.

4-Yemen Senin ölün Kumdan

Kaynak: Ali Yavuz

Yöre: Anonim

*Yemen senin çölün kumdan
Ne istedin yar yar yavrumdan
Ne yolun ne iz bilirim
Hemen yavrumu özlerim*

*Oy Yemen soyha Yemen
Bülbül ötmez yar yar gülüm çemen
Gelinim hasta yatıyor
Üç yetimle yar yar ben neydem
Yiğidim canın veriyor
Üç yetimle yar yar ben neydem*

*Şu Yemen 'de zalim paşa
Kuzgun gibi yar yar döner başa
Param yok ki bedel verim
Hemen yavrumu özlerim*

Bu türküde de karşımıza bir Yemen ağıtı çıkmaktadır. Yukarıda yer alan türküde askerlerin Yemen'e sevgi ile ilgili Asaf Tanrıkut'un notlarından faydalandık. Bu notlarda önümüze çıkan gerçek, Yemen'in nice genç yiğide mezar olduğudur. Yemen coğrafyasına alışık olmayan nice askerimizin daha Yemen'e intikal etmeden hastalıklardan dolayı vefat ettiği bilgisine ulaşabiliyoruz. 'Yemen Senin ölün Kumdan' türküsü bize Yemen'in coğrafyası ile ilgili bilgi verirken, acı gerçeği bir kez daha gözler önüne sermektedir.

5-Ora Yemen Değil Yaman Bir Eldir

Söz: Hasan Ali Yücel

Kaynak: Günay Şimşek

1.

*Ora Yemen değil yaman bir eldir
Giden asker değil bir canlı seldir
Kavurur güneşi susuzdur çölü
Ölüm orda esen bir kara yeldir
Yemen 'i andıkça gözler kan ağlar
Yemen 'in ateşi bağrımı dağlar*

2.

*Karaydı saçları ak oldu gitti
Yurdundan uzakta yok oldu gitti
Garipler mezarı kumlu tepeler
Onlar da sonunda yıkıldı gitti
Ah o Yemen 'dir gül-i çimendir
Gidenler gelmiyor acep nedendir.*

3.

*Bu ıssız çöllerde sanki nesi var
Ne izi kalmıştır ne gölgesi var
Her şeyi kaybolmuş kaybolmaz ancak
Gönülden gönüle giden sesi var
Havada bulut yok bu ne dumandır
Sesimiz kısıldı be ne figandır.*

Bu türkü diğer Yemen türkülerinin farklı bir versiyonu olmakla birlikte, derleme bir çalışmadır. Türküde dile getirilen acı, diğer türkülerde ele alınan ana tema ile ortak bir noktada buluşmaktadır.

6- Yemen Çöllerinde

Kaynak: Anonim

1.

*Şu Yemen 'de akan sular akıyor
Cerrah gelip hastalara bakmıyor
Hastaların hiçbirisi kalkmıyor
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım*

2.

*Ne çok imiş şu Yemen 'in devesi
Pek ağırdır Hudeyde 'nin havası
Yemen 'e gelenin ağlar anası
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım*

3.

*Evimizin önünde çifte pınarlar
İçerler suyunu beni anarlar
Yemen'e gideni öldü sayarlar
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım*

4.

*Söyleyin babama abdesin alsın
Okusun Kur'an'ı namazım kalsın
Benim gibi oğlu arasın bulsun
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım*

5.

*Dertli anam benim için ağlasın
Oğul hasreti ile ciğer dağlasın
Körpe kuzum ile gönül eğlesin
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım*

6.

*Bize mekân oldu gurbet illeri
İradıkça ırar sıla yolları
İşitilmez oldu kuzu dilleri
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım¹³⁰*

Bu türküde Yemen çöllerinde evinden, yavrusundan ayrı kalan hasreti iliklerinde hisseden askerimizin duygularını anlatmaktadır. Birinci dördlükte yer alan dizeler Yemen çöllerinde hastalanan askerlerin çoğunun kalkamadığını, doktor sayısının ve mühimmatın yetersizliği nedeni ile hastalara yardım edilemediğini, çoğu vatan evladının susuzluktan hasta düştüğünü gözler önüne sermektedir. İkinci dördlükte ise Yemen coğrafyasına atıf yapılmıştır. Çölde su sıkıntısı çekilmesi nedeni ile susuz günlerce yol alabilecek Develer

¹³⁰ Mehmet ÖZBEK, Folklor ve Türkülerimiz, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981, s.371-372

askerlerin çölü geçerken mühimmatların taşınmasında kullanılmıştır. Hudeyde limanına sevkıyla gelen askerler büyük Tehame çölünü geçmek zorunda kaldıkları için çöl ikliminin gece ve gündüz arasında yer alan iklim farklılığının göz önünde bulundurursak bu iklim koşullarına alışamayan askerlerimizin ne kadar zorlandığına ulaşmamız zor olmayacaktır. Üçüncü ve dördüncü dörtlükte Hasret ön plana çıkarken Yemen'e gidene ölü sayarlar dizelerinden bu coğrafya da savaşan askerlerimizin çoğunun dönemediğini gidene ölü gözü ile bakıldığını daha açık bir şekilde belirtebiliriz. Beşinci dörtlükte asker için körpe kuzum ile ağlensin sözlerinden kundakta çocuğunu bıraktığına ve sıra hasretinin yanı sıra evlat acısı ile de kor olduğuna ulaşmaktayız. Son dörtlükte ise vatanından uzakta savaşan asker için sıra özlemi artarken geride bıraktığı sevdiğinin özlemi yürekleri dağlamaktadır.

7-Yemen Bizim Neyimize

Söz: Anonim

1.

*Yemen Bizim Neyimize?
Şivan Düştü Evimize
Bak Yavrular Yetim Kaldı
Güvenmeyin Beyinize*

2.

*Basma Fistan Kirlenirse
Başta Leçek Düğlenirse
Ya Kimlere Baba Desin
Yetim Yavrum Dillenirse*

3.

*Günden Yanı Soldu M'ola
Yerden Yanı Uludu M'ola
Yiğidimin Ala Gözün
Karıncalar Oydu M'ola*

Türkünün sözlerine baktığımızda kocasını Yemen'e gönderen Anadolu kadınının feryadı göze çarpmaktadır. Yemen bizim neyimize dizelerinde haritada yerini bile bilmedikleri bir coğrafya'ya sevdiğini gönderenlerin sitemi yürekleri yakmakta “Şivan düştü evimize” dizeleri ise Yemen'in insanlar üzerinde etkisinin tahmin edilenden büyük olduğunu sevdiğini, evladını, yiğidini bu coğrafyaya gönderen annelerin, kız kardeşlerin evine ateş

düştüğünü ve ağıt yaktığını göstermektedir. Türkünün sözleri anlamlı olduğu bir o kadar da yürek burkmaktadır. Özellikle “*başta leçek düğlenirse ya kimlere baba desin yetim yavrum dillenirse*” dizeleri açıklamaya bile gerek duyulmadan duyduğumuz anda kalbimizde derin bir hüznün çökmesinin temel sebebidir. Nice yetim çocuk Yemen’e giden babasının ardından bir kez olsun yüzünü dahi görememeden için için kanamaktadır. Bu Türküler sadece metin olarak bakılabilecek bir edebi tarz değil Anadolu insanının kendisidir. Her ne kadar analiz edilmeye çalışılsa da duygular bir noktada kifayetsiz kalacak yerini hüznü bir melodiye bırakacaktır...

SONUÇ

Sonuç olarak Tez araştırma konumuz bize Yemen coğrafyasında yaşanan isyanların Anadolu'dan kopuk olmadığını ve bu isyanları bastırma sürecinde halkımızın yaşadığı Ayrılık, Hasret, Kahramanlık duygularının Türkülere yansırken dönemin sosyolojik yapısı ile ilgili de bilgi vermesi hususunda önemli bir yapı da olduğunu gösterir. Yemen coğrafyası Anadolu'dan farklı olarak çöl alanları ve dağlık arazileri ile bu coğrafya'yı yakinen tanımayan genç askerlerimizin gidip de dönülemeyen yolu olarak adlandırılır. Her ne kadar Türkülere konu olsa da "Yemen" Anadolu halkının bağrında kapanmayan bir yara olma özelliğini sürdürür. XIX. yy'ın ikinci yarısından itibaren Süveyş kanalının açılması ile Kızıldeniz sahillerinin önemi artar bu bölge Avrupa devletlerinin sömürge alanı haline gelir. Kanalla birlikte uzakdoğuda menfaatleri olan Avrupalı devletler bu bölgeyi ele geçirmek için coğrafya içerisinde yer alan farklı unsurları isyana teşvik etmek amacı ile milliyetçilik etkilerini kullanarak arap halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtır. İslam'ın koruyuculuğunu üstlenen Osmanlı Devleti bölge topraklarının savunulması vazifesini üstlenerek bu süreçte bir taraftan İmam ve Zeydilik makamlarının isyanlarıyla mücadele ederek, diğer taraftan Avrupalı sömürgeci güçlere karşı kutsal toprakların korunması yolunda önemli bir mücadeleye atılır. Yemende çıkan isyanları bastırmak için Anadolu coğrafyasından toplanan askerlerimiz daha önce tanımadığı bu coğrafyanın zorlu iklim koşullarının yanı sıra yabancı unsurların isyanı ile teşvik edilen arap topluluğu ile mücadele eder. Yemen uzun yıllar bir çatışma alanı olma özelliğini sürdürürken Osmanlı Devleti burada çıkan isyanları bastırmak amacı ile Anadoludan bu bölgeye asker sevkıyatı yaparak bölgeyi koruma altına alır. Özellikle Yemen Türküleri analizi sırasında açıklamaya çalıştığımız durumlar bu coğrafya da yaşanan gerçekliğin gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır. Bir taraftan iklimi, Bir taraftan coğrafyası ile askerimizin zorlu koşullara maruz kaldığı bu topraklarda nice meçhul asker hayatını kaybetmiş ailesi tarafından yerleri dahi bilinmeyen büyük bir Türk mezarlığına dönen çöllerde nice yavrunun ahı kalmıştır. Mühimmat yetersizlikleri uzun yollar askerlerimizi yıpratmakla kalmamış bu coğrafyanın azılı eşkiyaları olan Bedevilerin saldırıları da büyük can kayıplarına neden olmuştur. Özellikle çöl de yaşanan susuzluk büyük bir problem olmakla birlikte birçok salgın hastalığı da beraberinde getirmiştir. Daha sılasına hasretini bağrından koparamayan Mehmetçik susuzluk ve açlığın pençesinde günlerce yol almış bu durum birçok Türkümüzde konu edilmiştir. Çöllerde yaşam çetindir yollar aşılır aşılmasına lakin

açlık ve susuzluk yolculuktaki en büyük engel olur. Su ihtiyacını karşılayamayan askerler sıtma ve kolera gibi Arap coğrafyasında yaygın olan hastalıkların pençesine düşer. Düşmanla savaşarak ölmek çoğu için bir nimet sayılmakta büyük acılar çekmelerine neden olan hastalıklar nice askerimizi gencecik yaşında meçhul topraklarda ölüme terk etmektedir. Yemen'in sadece çölleri değil dağlık ve kayalıklardan oluşan bölgeleri yeri geldiğinde çölü aratacak ölçüde tehlikeli ve sarp kayalıklardan oluşmaktadır. Nice askerimiz bu sarp kayalıklardan geçerken hayatını kaybetmiş öyle yerler aşılmış ki Anadolu artık hayalde kalmış güzel bir anı olmuştur Mehmetçiğin gözünde. Büyük çöller Sarp kayalıklardan sonra geline savunma hatlarında ise isyan eden Arap topluluklarının yanı sıra Avrupalı güçler Mühimmat sıkıntısı çeken askerlerimizi zor durumda bırakmış savaşın acı gerçekleri bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Bu Coğrafya Kutsal toprakların anahtarı durumunda olduğu için Osmanlı Devleti gücünün yettiği ölçüde toprakların korunması yolunda öncü bir rol üstlenmiş İmparatorluğu çöküşe götüren I.Dünya Savaşına kadar bölgede varlığını sürdüren önemli unsurlardan biri olmuştur. Özellikle Halifelik bağlarını çözmeye çalışan Batılı güçler Zeydi İmamlarını bu amaçlarında araç olarak kullanmış Osmanlı Hükümetinin toplum üzerindeki dini etkilerini kırmaya çalışmıştır. Arapları Milli devlet kurma vaadiyle kandıran güçler kendi istekleri doğrultusunda bu toprakları savaş sonrasında kurulan düzen ile birlikte Yahudi halkına açmış bağımsızlığı için mücadele ettiğini düşünen Araplar arasında bu durum büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Osmanlı Devleti bu toprakları her ne kadar korumaya çalışsa da son döneminde iyiden iyiye güç kaybetmiş aynı anda birden fazla cephede savaşmanın etkilerini bölge coğrafyasının kaybı ile daha açık görmüştür. Osmanlı Devleti bu toprakları sömürgecilik faaliyetlerinde kullanmak için değil korumak amacı ile savaşmış bu uğurda nice asker şehit düşmüş, nice küçük çocuk yüzünü dahi görmediği babasının özlemi ile kavrulmuştur. Fakat Avrupalı güçler tam aksini uygulamaya koyarak bölge coğrafyasından en büyük oranda faydalanma yarışına girmiş sonu olmayan vaadler ile Arapları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bağımsızlık vaadiyle kandırılan arap topluluğu İsyan ateşini büyütürken bu ateşin yaktığı askerlerimizin ardından yıllarca süregelen Yemen Türküleri bu coğrafyanın bize bıraktığı acı bir melodinin yankıları olarak dilden dile dolaşmaya devam etmektedir...

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Açıkalın Serpil, Coşkun Gamze, Laçiner Sedat, *Yemen Dosyası*, USAK Yayınları, Ankara, 2012.
- Balcı Ramazan, *Kuşatılmış Vatan: Sultan Abdülhamit ve Mısır*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2011.
- Bican Zekeriyya, *Azap Günlerinde Harput-Yemen-Sarıkamış*, Ertem Basın Yayın, İstanbul, 2006.
- Çakaloğlu Cengiz, *Mihrali Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Çavuş Remzi, *Hain Kim: Bir İsyanın Perde Arkası*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2013.
- Gül Abdullah Remzi, *Osmanlı'nın Yemen Macerası*, ISBN: 978-975-01330-1-5, İstanbul, 2009.
- Hammer Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 2-8, Kaynak & Bilgi Kitapları, İstanbul, 2010.
- Kemal Yaşar, *Ağıtlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kemal Yaşar, *Sarı Defterdekiler: Folklor Derlemeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kılıç Rüya, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Öke Mim Kemal, Karaman M. Lütfullah, *Adı Yemen'dir*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2002.
- Özdemir Bülent, İrkıçatal Eftal, *Bir İsyanın Kodları*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011.
- Paşa Hasan Muhiddin, *Ah O Yemen: 1904 İsyanı*, haz. Cahit Kayra, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
- Paşa Rüştü, *Ah O Yemen'dir: Yemen Hatıratı*, haz. Faruk Yılmaz, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Sırma İhsan Süreyya, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyancıları*, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980.
- Tanrıkut Asaf, *Yemen Notları*, Ankara, 1965.
- Turhan Salih, Akbıyık Abuzer, *Yemen Türküleri*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZBEK Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.

- **Ansiklopediler**

- T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde I.Dünya Harbi*, Cilt-1, İstanbul, 2013.
- EMECEN Feridun, Yavuz Sultan Selim Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt-36,Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.
- BOSTAN İdris, Yemen Osmanlı Dönemi Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt-43,Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.
- Kurt Halil, Yemen Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt-43,Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.

- **Makaleler:**

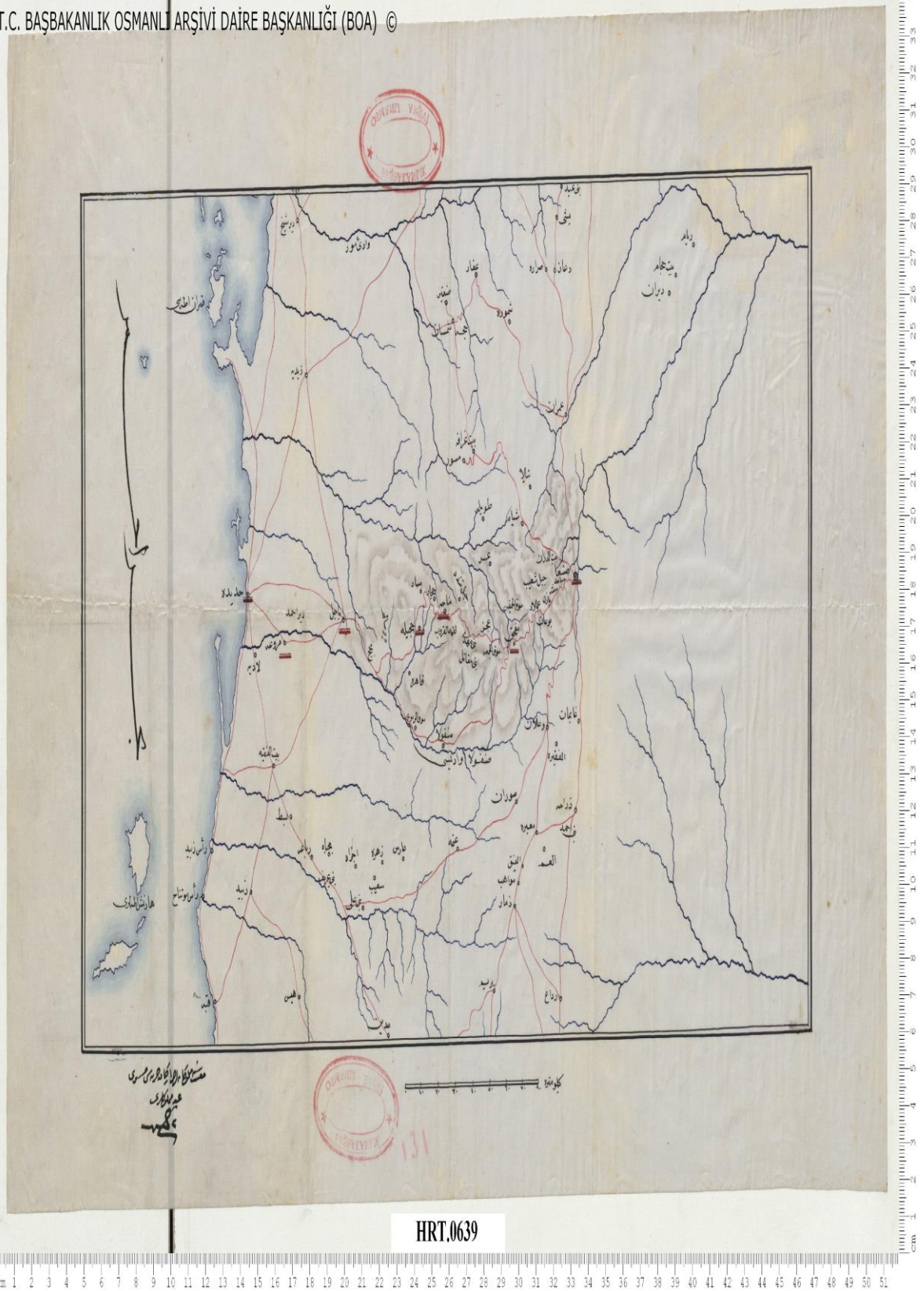
- Akalın Durmuş, “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir, 2014.
- Çakaloğlu Cengiz, “Yemen İsyanı ve Redif Taburu (1905-1906)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.9, Sayı 1, Erzurum, 2007.
- Selçuk Mustafa, “Hudeyde Mebusu Zühdü Efendi ve Yemen Layihası”, History Studies, C.4, Sayı: Özel Sayı, Ankara, 2012.
- Akalın Durmuş, *Yemen’de Şeyh Said Adlı Arazi Çevresinde Osmanlı-Fransız Rekabeti(1868-1912)*, Tarih incelemeleri Dergisi, XXX/1, 2015.
- Çakaloğlu Cengiz, *1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Mersin Redif Taburu*, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C.III, Sayı-8, Mayıs, 2016.
- Bilgin Taner, *Birinci Dünya Harbinde Arap Coğrafyasında Türk Askeri Makalesi(1914-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı-26, Mart, 2016.
- Yıldız Gültekin, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918,Kara Kuvvetleri Makalesi*, Timaş Yayınları, Haziran 2013, İstanbul.

- **Türkü Notaları:**

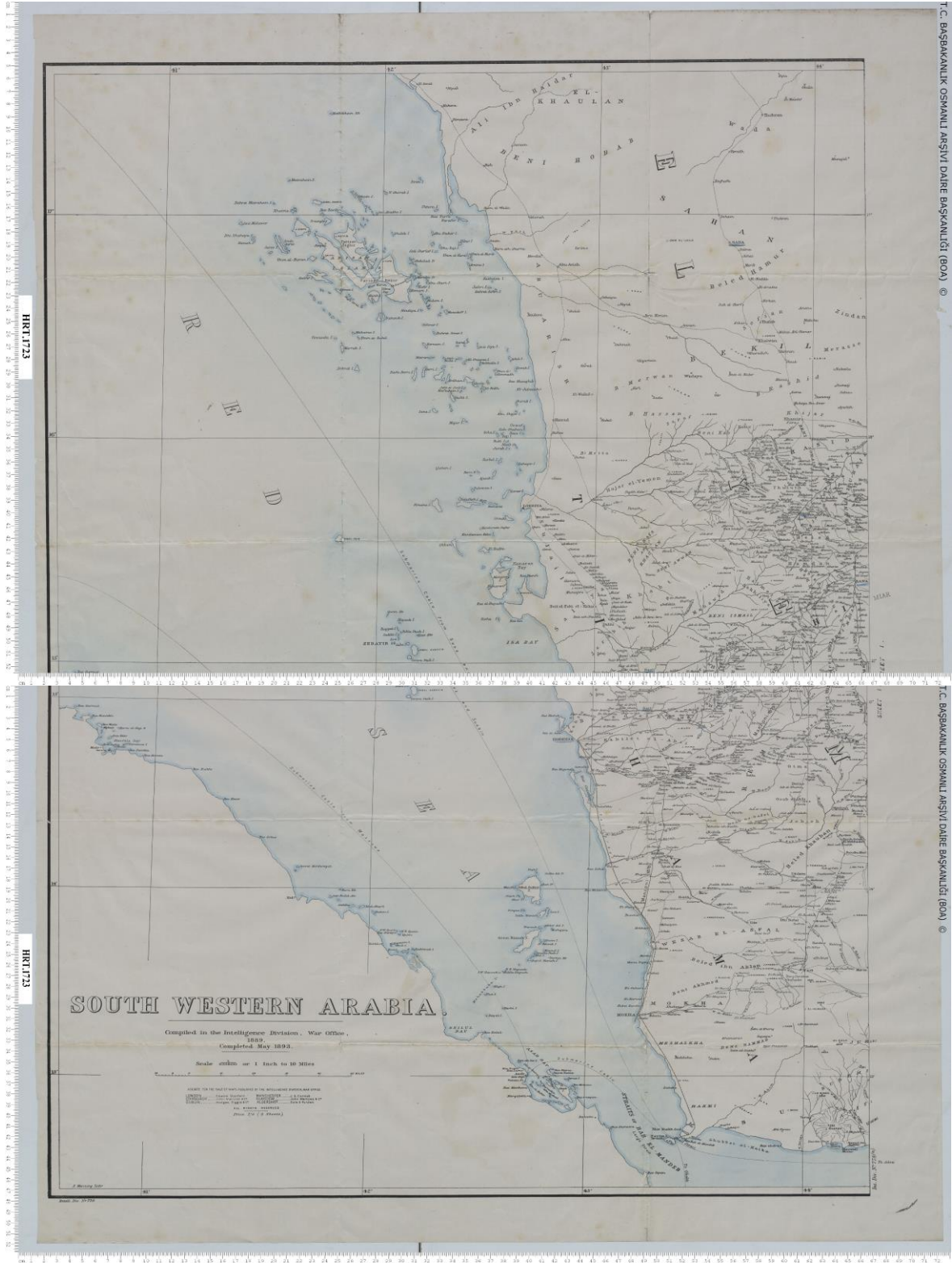
- Asmalı Mencere, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: İzmir-Karaburun, Kaynak Kişi: Müjgan Ağaoğlu, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen, Derleme Tarihi: 15.3.1947
- Asker Etiler Beni Kuram Çıktı Yemen’e, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, TRT Repertuarı no: 2903, Yöresi: Rize-Çayeli, Kaynak Kişi: Dursun Tanyaş, Derleyen ve Notalayan: İbrahim Can.
- Bir İncecik Yolum Gider Yemen’e, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 4401, Yöresi: Sivas-Bilecik, Kaynak Kişi: Muhittin Tartan-Hasan Oymak-Neşet Ergüvenç-

Necdet Aruca, Derleyen ve Notalayan: Ankara Devlet Konservatuvarı, Derleme Tarihi: 14.07.1949.

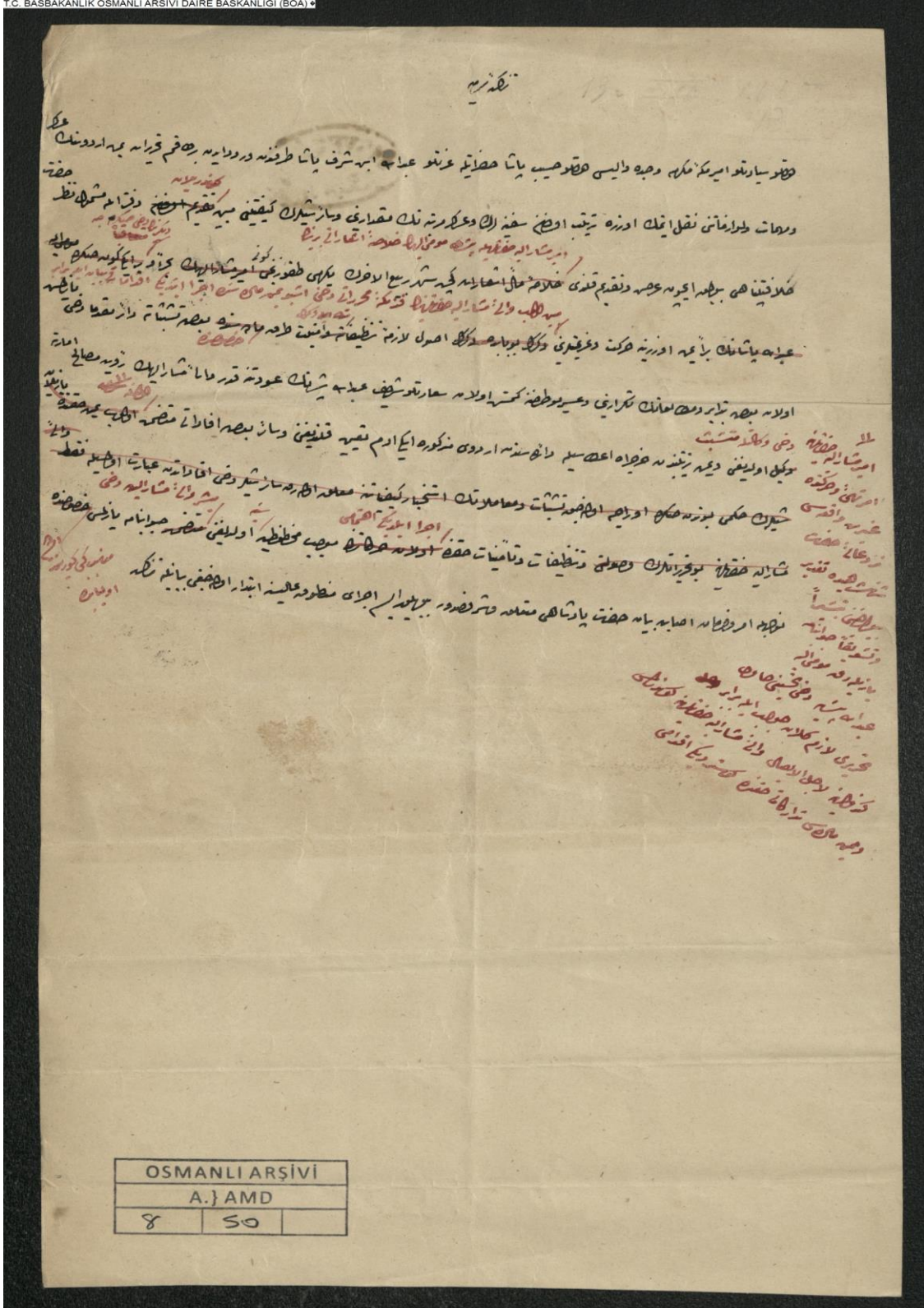
- Bir Tel Vurdum Yemen’de Gardaşıma, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 4058, Yöresi: Elazığ, Kaynak Kişi: Hafız Ahmet Süslüzade, Derleyen ve Notalayan: Rıfat Kaya-Ahmet Turan Şan.
- Eledim Eledim Höllük Eledim, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 1289, Yöresi: Erzurum, Kaynak Kişi: Muharrem Akkuş, Derleyen ve Notalayan: Yücel Paşmakçı-Muharrem Akkuş, Derleme Tarihi: 1966.
- Havada Bulut Yok Bu Ne Dumandır, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, TRT Repertuarı no: 341, Yöresi: Muş, Kaynak Kişi: Düriye Keskin, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen, Derleme tarihi: 11.08.1944.
- Havada Bulut Yok, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 341, Yöresi: Muş, Kaynak Kişi: Muzaffer Sarısözen, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen, Derleme Tarihi: 1975.
- Kara Çadır İsmi Tutar, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Repertuar No: 4366, Yöresi: Kayseri, Kaynak Kişi: Ahmet Gazi Ayhan, Derleyen ve Notalayan: Plaktan-Ümit Bekizağa.
- Mehrali Bey, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: Sivas-Acıyurt Mehrali Bey Köyü, Kaynak Kişi: Kemal Keskin, Derleyen ve Notalayan: TRT Ankara Radyosu THM Şubesi, Ömer Şan.
- Mızıka Çalındı Düğün Mü Sandın, TRT Müzik Dairesi, THM Repertuar Sıra No: 794, Yöresi: Erzurum, Kaynak kişi: Faruk Kaleli, Derleyen ve Notalayan: Muzaffer Sarısözen.
- Yedi Kaleminen Yazı Yazarım, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: Orta Anadolu, Kaynak Kişi: Hüdai Şahin, Derleyen ve Notalayan: Yücel Paşmakçı.
- Yemen Yemen Şanlı Yemen, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, Yöresi: Batı Trakya, Kaynak Kişi: İlkay Şırak, Derleyen ve Notalayan: İsmet Egeli
- Şu Yemende Ot Bitermi, İstanbul Belediye Konservatuvarı, Yöresi: Çankırı, Derleyen: Ahmet Altuner –Hüseyin Zevk, Notalayan: Ferruh Arsunar.
- Kırat Kırat Nallı Kırat, Ankara Devlet Konservatuvarı, Yöresi: Giresun, Derleyen: Asım Karakaş- Mehmet Nefes, Notalayan: Altan Demirel.

Ek-2: Hudayde ve Sana bölgesinde bazı yerleşim merkezleri arasındaki ulaşım yollarını gösterir haritadır. (B. O. A.- Harita No: 0639/ 1)

Ek-3: İngiliz Savaş Bürosu Tarafından Çizilmiş Yemen Haritası (B. O.A. Harita No: 1723/1- 1723/2)

A.} AMD.00008.00050.001

Ek-4: Mekke ve Cidde Valisi Hasib Pasa ile Abdullah Seref Pasa tarafından bildirilen ve Yemen Ordusunun muhimmat ve levazimat nakletmek üzere tertib edilen gemiler ve askerlere dair tezkire-i samiye.(B.O. A. Belge No: 8/50)

حیث ان هذا الدعوى كما ذكرنا من طرفي العدلية الجليد برباطة محكمة برباطة الخد به في ولاية اليمن ومما كلفه
وتحقيقه من الأوردية وسائر الأوردية من الفيارات وسوا الأعمال الخلد بناقود الدولة والأهلان وحيت منسبه على هذا المعنى
سرعا ونظاما عرصه ما هو المنقضى فقد حصل بوقتها ما اقتضاه الحال وحيت ما زالوا فيهم مصر وفالي لا يصدح
بار هذا الفقد مع ضعفه ويخبره في تنظيم هذه الأوردية وتقدر برباطة بالسنة وباللذات

(بابه)
لوحق ان عصيان العالي اليمن هو من جور الأوردية عليهم وسلب نفقهم حيث ان كل مأور كبير كان او صغير يتبعه مع
رؤسائهم من اصحاب البلد و به يسجون مؤسهم بدعي أخذ عليهم من اموال الاميريه بواسطة مشايخ القرى يحصلون
منهم المال كما تقدم ويتقسمونه فيما بينهم وبعد بقله سيره يطلبون منهم المال تكرارا ويحصلون بالقوة الجبرية فيستبقون
ولم يفتروا وليس لهم من القل القدره على المدافعة عن حقوقهم لداعي براوتهم بناء على افضى بهم الخالد الفقير
وهذا من جملة اسباب عصيانهم ومما يؤكد ذلك ما سالفه وهذا الدعوى وهو ان اهل الأوردية أخذوا بواسطة بعض
الاشيخه على غير قاعده وادعوا بها لنفسه وعند اللزوم ابيته توضيحات ذلك بناء على هكذا امره خفيه لا يظن
الجنة التحقيقات ويتقوا الاقوال في حذر ورية يطلب المال تكرارا وهذا الامر مفار لدرضا والعالى مستوجب
لنقره قلوبا الاهلان

(بابه)
بسبب عدم وجود محاكم نظامية في ولاية اليمن يومئذ منفذ ورية كثير في المحبس من سنين ولا يظنون
الى حقوقهم وحسم دعوايهم وبالبعض منهم لدى التخصيص بظهور البريين والبعض بما يتهنون وهو لا يظن
يتوقفوا باصحاب البلد في محض انما بانهم الذاتية وبعضهم عليهم زمان طويل بره الخالد ومما كلفه من شك
الموقوفين وشك القلم والاداء لهم موجب تنظيم الخزن وحيت بلغت امرا من نظامه العدلية الجليد ما له
لا يظن الى دعاوى امور الخوضه ولالى دعاوى الجزائية بناء على صرته مجبورا لعدم مراعاة ذلك في
الذات فيما يصار في ذلك الشك وهذا ايضا من اسباب العصيان لذكاء عمون اصحابا انما بان ان الذين كانوا
لانما محكم العدلية من ولاية اليمن واخذوا بذلك الفتن على الدول العدلية كما فعلهم الذاتية

Y.PRK.AZJ 27/54 2vsk
(1 shk bos)

1-1

Y.PRK.AZJ.00027.00054.001

Ek-6: Yemen isyanlarının sebepleri ve asayişin temini için alınması gereken tedbirlere dair Hudeyde Bidayet Mahkemesi eski reisi Minkarizade Abdulmecid Efendi'nin layihası. Aşağıda yer alan iki nüsha Belgenin devamıdır. (B.O. A. Belge No: 27/54)

(ماده ٤)

لا يخفى ان امور الرعيه والملاجه من طرف المأثورين والاشخاص من اصحاب الشوره وشده انظارهم عليهم
ولذا تشكلت محكمة نظاميه لمحافظة حقوقهم واذا حالهم تحت ظلاله ولا العليه ليكونوا مستريحين كما في بقية الصحايف
ومع هذه لازل يضطرونهم من اصحابهم ونفسهم المأثورين ويصرفونهم في الجبلات بالسواكط ويسلموا
منهم البعض للاجانب خلفا للنظام العالي ومما يفرح له الراعي من اصحاب الرعيه يصرفونهم بحرية
ويقولون نحن عبيد دولة العليه واطاعتنا للدوام النسبه واجبتنا فلو تعالنا بوجوهنا لكان ذلك عين العليه
لكم ياخذ وعيونا المأثورين ويصرفونهم في الجبلات والبعده بينهم للاجانب ونحن نرى ذلك وشاهد
الجميع فهذه ضد العداله وفضاير القوانين المؤسسه فاجتهدت في اصلاح ذلك ومحافظة القوانين نظم
تساعد في الحكومه المحليه وصحت في ريل من اقامه الدعوى من طرف الاجانب على اراة المشرع الدوله
العليه واعرضت ذلك لنظامه العدليه الجليله مع التفصيلات والنزوحات المقصده بعد ان اجريت المشاوره
المقتضى للمالك وصحت بانظامه امر النظامه المشاير فلهم يصل نتيجه بذلك .

(ماده ٥)

لا يخفى وسعه ولايه اليمن والاهل قبائل عرب بناء عليه الولده لا يقدر ان على الجوده بل كما يلزم
لاصلاحها وتحفظها من الفوائك فلذا من المقتضى لاصلاحها وتحسينها وانظامها تقسيمها الى ولايه
وغذالزم استعدادها لتتظيم ضربيه لمقتضى المالك .

(ماده ٥)

من المقتضى لاصلاح الولايات المتقدم ذكرها نصير تقسيمه الولده لهما من قسم الملكيه المحبوسين الاطوار
وموجب القاعده يوجد في كل مركز ولايه قوماندان من البصكر الشاهانيه ويريد بصير الاصلاح
من المقتضى لاصلاح ما تقدم في المادة الثانيه تشكيل محاكم نظاميه في كل مراكز اليمن لوجهاه العدل
ورفع المتعدي عن بعضهم وقصص الجرمين ومن اللازم ان يكون كافه المحاكم المذكوره بديه بدون
ان يكونه بل محكم استئناف لعدم الطويل في الدعوى وحفظها على القاعده ومن اللازم لذلك تخفيض
مصاير المحاكم للتسهيل لاصحاب الحقوق وبذا يصير المجموع من ذلك .

(ماده ٦)

من المقتضى لاعلم ما تقدم آنفا بان رؤساء المحاكم يصير تعيينهم من اهل الاستقامه والكفايه
والاعضا ايضا يصير تعيينهم اغراب عن اليمن ان امكن والادعيين حسب القاعده الجاريه ومن المقتضى تخصيص
لهم معاش كانه بحسب الحال .

(ماده ٧)

لا يخفى ان كافة المأثورين المعينين باراة سيده لا يصير عزلهم الا باراة سيده بناء عليه لدى الاجاب عزل
اصد المأثورين كبيراً كانه او صغيراً يصير تنظيم مضبط بتفصيل ما نسب اليه وثبوت بعد التحقيق وعمرته
للاعتناء بالنسبه موضحاً ليكون المأثورين على حقوقه بذلك وتخدم الدوله العليه بصفاة القلب .

(ماده ٨)

Y.PRK.AZJ 27/54

Y.PRK. AZJ. 1311. 5. 22
27/54

2

(ماده 9) لا تخفى من المقصود ان كافة مؤورين اليمن يكونوا مقدرين على المعامل باللفظ العربي لا بصفاة المعنى لان اللفظ
لعدم معرفتهم باللسان فيضيع حقوقهم وفضايلهم الشريفة كما ورد في القرآن الكريم (وما ارسلنا
من رسول الا لعلنا نؤمروه)

(ماده 10) لا تخفى ان ولاية اليمن لا يحلها الاكل واعظمها اسكندرية والباقي ليس منتظمه ولذلك تنعقد
فرجه لادخال السلحه وانذخاها وبضايغ التجار ليخلصوهم بدون رسم الجمران وايضا يربوون الزنجيه
ويقلوهم الى الجبال بناء على من المقصود منع ما ذكر وجود وابورات يجولون وانما في الاسكندرية المذكوره
فهو هنا لعدم ادخال الاشيا الممنوعه حيث ان وجود وابور بذاك الطرف لا يخفى وما شاهدته
من الوابور الذي كان في اقامه لفظه الذي راينا في اسكندرية لم تحرك من محله ونذا بوقته صا
ادخال اشيا كثيره مضره بمنافع الدوله عليه .

(ماده 11) لا تخفى ان اسكندرية على طريق الهند وخطها الاجانب وقربها الى عدن تنظيمه ولا يصيف مثل صيف
ازبير اذا جهله صيف في الحدين ليصله فوايد عظيمه من كل جهه ولقد اقدره ولقد كان بعشره الاف ليرة
ويمكن صرف ذلك من واردات بلديه الحدين وبلندا يحفظ الملح الذي يخرج من ذلك الطرف .

(ماده 12) لا تخفى من المقصود الامام لا تقام اصلاح وعمران اليمن مسم الشوايب المرصه والمضره بحق الدوله والوطن
وهي ان بعض اعيان اليمن سون اسوان اميريه فلاجل عدم تأديه ما عليهم يتعطلوا اسباب العساكه باقتضاه
المؤورين وشراكتهم مما واصحاب الفضا والمسيبين لذلك صا - وأبهم هذا الحال لتعشيرهم وضاقتهم التي
لا يمكن ارجاعهم عن ذلك مع تحملهم غير اللدور كعلميه وغيره الا هناك الذي لا يسلم به كل ذلك ليكتم
وما شاهدته وتحققه بعين اليقين بان ما جعل قبله مجر دفا وهم فمعتد لهم ابي بالتوزيع الكاف
واقضية الحال وبدون مسج ذلك يقين الحال كما كان .

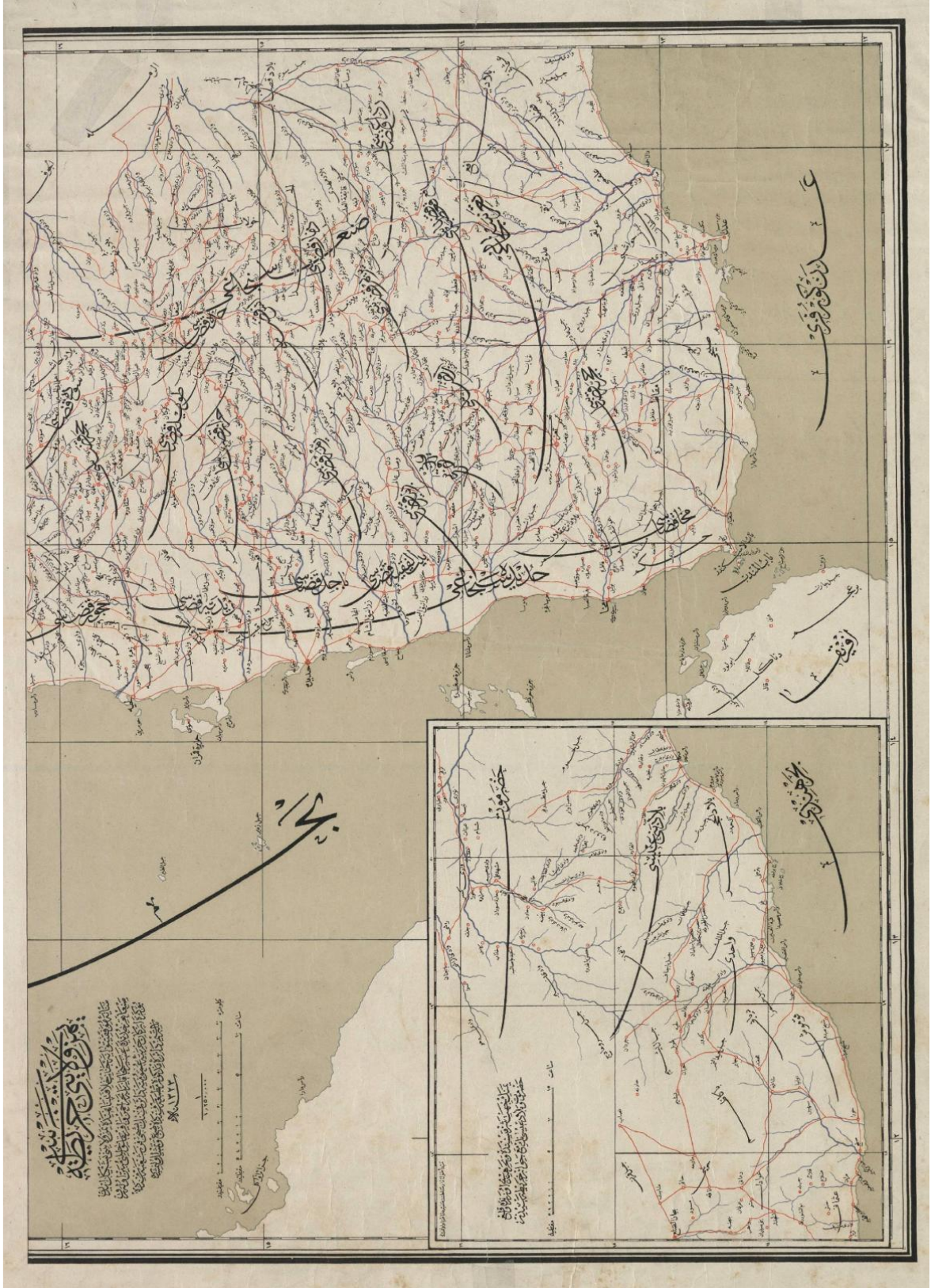
(ماده 13) من المقصود اصلاح ما تقدم استجداب قلوب الاطهار والمفوض بقايا الاكل المأخوذ منهم ومنقسم
بين المؤورين وشرايح القرى وما زال باق عليهم زمه بموجب الدفاتر وبالضيق له وهو ذلك
لعدم ولقد الامكان من اسباب عساكرهم وانقاذهم ولدى التحقيق من اللجنة المعينه بذلك
الطرف بحسب الحال وعلى كل حال الرأي والاصحان من شيم الدوله العلميه المحفوظه ببلادنا
ومولانا امير المؤمنين وجاهي هو الدين المبين ابراهم شركته وشيد ايكانه آتية

رئيس محكمة دارالدين
سابقا

صالح محمد بن محمد

Ek-8: 27/54 Numaralı Belgenin Son Nüshası

Ek-9: Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Bulunan Yemen Haritası (B.O.A.Belge No: 636 /1)

Ek-10: Hudayde Őhrinden bir görünüm.

Ek-11: Yemen Türküsünde kaleye çıkan sarp Huş geçidinden bir görünüm.

Ek: 12: Huş kalesinden bir görünüm.